

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫ
ҚАЗАҚСТАН

Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
Международная Академия Образования и Науки
International Academy of Education and Science

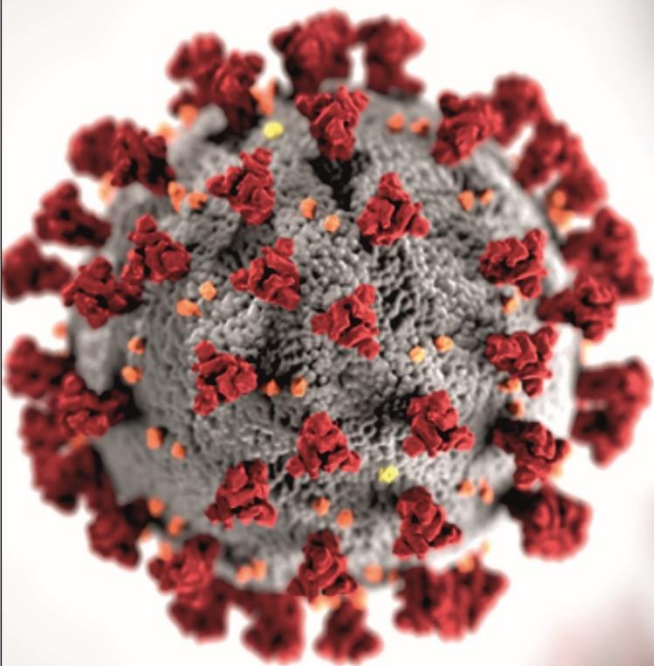
www.bilimacademy.kz

**«БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ
ДАМУЫНА ПАНДЕМИЯНЫҢ ӘСЕРІ»**

II Халықаралық ғылыми-практикалық конференция

ЖИНАҚ СБОРНИК

II Международная научно-практическая конференция
**«ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА РАЗВИТИЕ
ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ»**

COVID-19

CORONAVIRUS DISEASE 2019

2021 30 МАУСЫМ
ИЮНЬ
JUNE
NUR-SULTAN

ӘОЖ (УДК) 37.0+008+001(063)
ҚБЖ (ББК) 74.00

Редакциялық кеңес:
Батырбаева Надия Кадыровна (төраға)
Алибаев Е.А.
Конференция өткізуге жауаптылар:
Алибаев Ерлан Акыжанович
Джуасбаев Болат Дуанбаевич

БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІң ДАМУЫНА ПАНДЕМИЯНЫң ӘСЕРІ:
Халықаралық ғылыми-практикалық интернет конференцияның материалдары=**ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ:** Материалы международной научно-практической интернет конференции. —

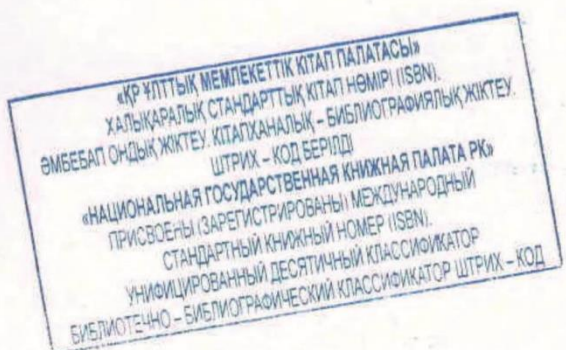
ISBN 978-601-332-778-5

Бұл ғылыми басылым 2021 жылдың 30 маусым күні өткен «БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІң ДАМУЫНА ПАНДЕМИЯНЫң ӘСЕРІ» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік интернет-конференциясының жинағы болып табылады.

Жинақ ұстаздар, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлері, мектеп мұғалімдері, ғылыми қызметкерлер, студенттер, магистранттар, PhD докторанттарының (аспиранттар) ғылыми тәжірибесі, зерттеулерінің нәтижесі болып табылады.

Жас ғалымдарға арналған.

ӘОЖ (УДК) 37.0+008+001(063)
ҚБЖ (ББК) 74.00

ISBN 978-601-332-778-5

© Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
© Международная Академия Образования и Науки

TEACHING ENGLISH VOCABULARY FOR THE STUDENTS OF AUTO-SERVICE SPECIALITIES

AMINJONOVA Rukhshona Hakimovna

Khujand Polytechnic Institute of Tajik Technical University named after academician M.S. Osimi
Khujand, Tajikistan
amindzhonova@list.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада авто-сервис мамандықтарының студенттеріне ағылшын сөздігін оқыту. Көлік кафедрасы үшін ағылшын тілін оқыту және үйрену студент үшін қиын және оқытушыдан жақсы білімді талап етеді. Қарым-қатынас жаттығуларын оқу процесінде қолданудың маңызы өте зор, өйткені олар сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдыларын дамытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Автор ойындар арқылы жана сөздіктерді оқытудың тиімді әдісін көрсетеді, сонымен қатар ол бұл ойындарды ерекше тақырыппен көрсетеді.

Annotation

This article presents Teaching English Vocabulary for the Students of Auto-service Specialities. Teaching and learning English for the department of Transport is difficult for the student and requires a good knowledge of the teacher. Using communication exercises in the learning process is of great importance, as they are an integral part of the development of speaking, listening, reading and writing skills. The author shows the effective method of teaching new vocabularies through games and she also shows these games with special theme.

Learning a foreign language isn't always easy, especially when it comes to vocabulary. Without grammar very little can be conveyed, without vocabulary nothing can be conveyed. Learning vocabulary helps students to speak English well. The aim of learning vocabulary is to communicate. Learners can generally communicate well, having learnt all the basic structures of the language. However, they need to broaden their vocabulary to express themselves more clearly appropriately in a wide range of situation.

At most basic level, knowing a word involves knowing:

- its form, and
- its meaning

We know the following fact that

I – words used in reading

II – words used in auding

III - words used in speaking

IV - words used in writing

The main aim of teaching vocabulary is assimilation of the meaning, form of the words and its usage in oral and written speech – that is formation of lexical habits.

The first year students of the Polytechnic Institute of Tajik Technical University study English language and we teachers teach them the language according to their specialization. At the faculty of Building and Transport for group 370107 auto-service specialities we teach the students the themes which are connected with transportations' terms as: means of transport, vehicles, the parts of the car, some words connected with travel etc., through communicative method of teaching and using communicative exercises.

The best way to help students to remember and retain the new words they're introduced to is to connect it with an object in the real world. Pictures and flashcards are good, but real-world items are even better. This can get difficult with more abstract words, but by dedicating more time and thought, the image or object used, and your explanation of it, will help build students understanding.

For example, in my class for the first year students while learning the topic “**Transports**” I used the following communicative teaching technique. Before reading the text I asked the students some questions about travelling and the means of transports:

- Do you like travelling?
- What kind of transport do you know?
- What kind of transport do you use every day?
- Is it fast or slow?
- What kind of transport is the fastest?
- What kind of transport is the slowest?
- What kind of transport is the cheapest?

- What kind of transport is the most expensive?
- What kind of transport do you want to drive?

Then I show the students picture of transports to discuss some questions. I ask them to set up 4 teams of five persons and explained the activity:

What kind of transport can you name?

Which way of traveling do you prefer and why?

The result is successful; it encourages them to develop speaking skills.

After that I explain the students the means of traveling by the pictures: we can travel by train, ship, airplane ... (land, sea, air). It is an easy way for students to learn new vocabulary.

Special texts are also helps to learn words well. I choose the text «Means of transport» by name. Before reading the text I introduce the students the new words of the text with their translations:

- car producers and car brands — производители машин и бренды машин
- to travel by car — путешествовать на машине
- a driving license — права (автомобильные)
- a dream comes true — мечта сбывается
- to enjoy the view — наслаждаться видом
- the cost of travelling — стоимость путешествия

then the students read the text one by one and translate it.

There are as many means of transport as you can only imagine. They are a bus, a bicycle, a car, a ship, a train, a plane and so on. And today I want to discuss all of them. The most popular means of transport is a car. Nowadays there are so many car producers and brands that a car becomes the most popular and comfortable type of transport. You can travel by car everywhere. The only thing that can stop you is your driving license and the foreign country rules. A dream of many people is to buy a car and for most of them it comes true. Another popular transport is a bus.

After reading the text the students answer the questions according to the text:

- *What is the most popular means of transport?*
- *Can we travel by car everywhere?*
- *What things can stop us?*
- *What is the dream of many people?*
- *What is another popular transport? ...*

After a word has been introduced, we want students to see it at least 10 more times so it sticks. Activities like ‘fill in the blank “develop students” use of words as tools for meaning and communication. For example:

Choose the appropriate words from brackets and complete the gaps:

(brands, true, car, don't need to pay a lot, bicycle, driving license)

1. The most popular means of transport is a
2. The only thing that can stop you is your
3. Nowadays there are so many car producers and car
4. A dream of many people is to buy a car and for most of them it comes
5. You can make a long travel on the train and ... for it.
6. ... is popular among young people.

We can use another communicative game to do students agile. I divide groups in two teams and we'll play a game “Whose team is the first?” Every team has the pictures: the land, the air, the sea. They should write the name of the transport refers to every picture under the suitable picture. Whose team's words are a lot, they are winners. They have only two minutes for this game.

Another game for everyone “**Find 12 useful words**” It helps students to be more active to find new words which they learn during the class.

V	g	a	R	M	O	r	e	D	c	a	R
C	a	r	A	V	A	n	g	H	a	t	r
F	g	l	I	M	O	u	s	I	n	e	t
L	o	r	R	Y	P	i	c	K	u	p	g

S	b	v	E	H	I	c	l	E	v	z	a
S	a	l	O	O	N	e	t	E	q	x	e
F	r	e	E	W	A	y	l	O	r	r	y
A	u	t	O	M	O	b	i	L	e	h	w
T	r	u	C	K	J	i	r	Z	q	b	z
P	a	o	M	O	T	o	r	w	a	y	c
P	e	t	R	O	L	t	t	f	w	l	v
B	r	e	A	K	D	o	w	n	r	m	h

Another task which is also the best way to use new words and new phrases during the communication:

- **Make up a dialogue with the following phrases:**

Among young people, car producers and brands, to enjoy the view, much lower, the nearby places, to pick up the one, completely enjoy it.

So, vocabulary is central to English language teaching because without sufficient vocabulary students cannot understand others or express their own ideas. Students often instinctively recognize the importance of vocabulary to their language learning. English vocabulary is complex, with three main aspects related to form, meaning, and use, as well as layers of meaning connected to the roots of individual words.

REFERENCES:

1. David Nunan. Research methods in Language Learning. Cambridge University Press.1986.
2. Passov, E.I. Talks about the English Lesson / E.I. Passov, T.N. Kolova, T.A. Volkova. -: Prosveshenie Publishing House, Leningrad 1971. -147 p.
3. Usmonov,K. Methods of English Language Teaching / K. Usmonov, A. Boimatov. Khujand: NuriMa'rifat, 2009.-230 p.

DAVLAT TILIDA ISH YURITISH FANINING O'RTA MAXSUS TA'LIM TIZIMIDA O'RGATILISHI

JUMONOVA Dilnoza Sharipboyevna

Qoraqalpoq davlat universiteti

Nukus, Uzbekistan

dilsururi@mail.ru

Respublikamiz ijtimoiy hayoti va xalq xo'jaligining barcha sohalarida davlat tilida jahon o'chovlariga mos tarzda ish yurita olish, milliy-ma'naviy qadriyatlarini puxta egallash, o'z fikrini yozma shaklda to'g'ri ifodalay bilish kabi talablar barkamol mutaxassislar tayyorlashning muhim shartidir [3:3]. Shu maqsadda akademik litsey talabalari uchun "Davlat tilida ish yuritish" fani o'qitila boshladi.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" da ta'kidlanganidek, ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlashdir. Asosiy vazifamiz yuqori malakali kadrlar tayyorlash ekan, bu kadr qaysi millat vakili bo'lmasin, o'zi yashayotgan Vatani, davlat tilini mukammal bilishi kerak. [2:3]

Davlat tilida ish yuritish fanining maqsadi o'quvchilarning nutqiy savodxonligini oshirish, yozma nutqini rasmiy uslub me'yorlari asosida to'g'ri bayon qilishga, hujjatchilik ishini puxta egallashga qaratilgan. Negaki, bugungi o'quvchi-ertaga oliy o'quv yurti talabasi yoki xodim sifatida jamiyatning teng huquqli a'zosiga aylanadi, ariza, tilxat, bayonnoma kabi hujjatlar bilan ish ko'rishiga to'g'ri keladi. Shunday ekan, bugungi kunda talabalarining o'zbek tilining boy leksikasidan unumli va kengroq foydalanishga o'rgatish, atamalarni tanlay bilish, o'zbek xalqining davlatchilik va hujjatchilik borasidagi an'analarini o'rgatish, boy

tarixi va madaniyatidan xabardor bo'lib qolmasdan, unumli foydalanishni ham o'rgatish kabi masalalar ko'ndalang qo'yilgan. Shunday ekan, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish har bir dars mashg'ulotlarini savol-javob tarzda qiziqarli tashkil etish, yangi pedagogik texnologiyalardan, multimedia vositalaridan foydalanish muhim masaladir. Talabalarni o'ylantiradigan, fikrlashga undaydigan muammolarni ular oldiga qo'yish, talabchanlik asosida talabalar bilan individual yoki guruhlarda ishlash, talabalarni erkin muloqot yuritishga, ilmiy izlanishga jalb etish har bir pedagog oldidagi vazifalar sirasiga kiradi, deb o'ylaymiz.

Bugungi maqolamiz orqali "Davlat tilida ish yuritish" fanini o'rgatishda nimalarga ko'proq e'tibor qaratish lozimligi haqida o'z fikrlarimizni bildirib o'tmoqchimiz. "Davlat tilida ish yuritish" fanini o'qitish jarayonida dars bosqichlarida, masalan, "Uyga vazifani so'rash", "O'tilgan mavzuni mustahkamlash", "Yangi mavzu bayoni", "Yangi mavzuni mustahkamlash" jarayonlarida quyidagi usullar samarali bo'ladi, deb hisoblaymiz:

Dialoglar tashkil etish usuli-bunda talabalarga qisqacha savollar bilan murojaat etiladi, talabalar esa o'z fikrlarini, munosabatlarini bildiradilar. Bunda talabalar fikrlarini aniq, ishonchli va lo'nda ifodalashlariga e'tibor qaratiladi. (O'qituvchi savolni o'rta tashlagach, ko'proq talabalar fikrini eshitishga, talabalar fikrlarini bildirib olgunlaricha tinglashi lozim. Faqat yo'naltiruvchi sifatida o'quvchilarning leksik vositalardan unumli foydalanishiga ko'maklashishi, fikrlarini aniq, tushunarli yetkazishiga yordam berishi mumkin)

-Muammoli vaziyatlarni tashkil etish usuli - talabalarda har qanday vaziyatga o'z munosabatini taqdim etishini so'rash orqali ta'lim oluvchilarda o'ziga ishonch tuyg'usini shakllantirish, o'z fikrlarini erkin bayon etish bilan birga qarashlarini himoya qilish va xulosalarida qat'iy turish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Shuningdek, axborotni taqdim qilishning zamonaviy vositalaridan, usullaridan foydalanish dars samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, "Hujjat turlari va ish yuritish asoslari" mavzusi o'rgatilgach, "Yangi mavzuni mustahkamlash" bosqichida ta'lim oluvchilarga quyidagi topshiriq beriladi: Ekranida "Hujjat" so'zi namoyon bo'ladi.

Ushbu so'zga "Sinkveyn" tuzing.

1. Bir so'z
2. Ikkita sifat
3. Uchta fe'l
4. To'rt so'zdan iborat gap
5. Birinchi so'zga sinonim.

Talabalarda ushbu topshiriqlarni bajarish mobaynida so'zlarni to'g'ri tanlay bilish, o'z fikrlarini aniq, lo'nda ifodalay olish ko'nikmasi shakllanadi. Masalan,

1. *Hujjat*
2. *Rasmiy, tarixiy*
3. *Imzolamoq, tasdiqalamoq, saqlamoq*
4. *Hujjatlar huquqiy xarakterga ega.*
5. *Yorliq*

Agar ta'lim oluvchilar o'z fikrlarini namunadagidek yoki shunga yaqin tarzda so'z va tushunchalar bilan ifodalagan bo'lsalar, demak, mavzu yaxshi yoritilgan, o'qituvchi o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishgan deb hisoblash mumkin.

Xulosa shuki, "Davlat tilida ish yuritish" fani o'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini oshirishga qaratilgan bir paytda yuzaga kelgan ekan, ushbu fanni yetarli darajada o'rgatish, har bir yosh avlod qalbida ona tiliga hurmat tuyg'usini oshirish, tilimizning boy imkoniyatlaridan to'g'ri va oqilona foydalana bilish ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biridir.

Adabiyotlar:

1. Aminov M, Madvaliyev A, Mahkamov N, Mahmudov N, Odilov Y., Davlat tilida ish yuritish. Toshkent:2020.
2. Keldiyorova G, Ablayeva N., O'zbek tilida ish yuritish. Toshkent:2009.
3. Mahmudov N, Rafiyev A, Yo'ldoshev I., Davlat tilida ish yuritish. Akademik litseylar uchun darslik. Toshkent: 2010.

COVID -19 ИНДЕТІ КЕЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ БІЛІМ, БІЛІК, DAҒДЫЛАРЫН БАҚЫЛАУ ТҮРІ ТУРАЛЫ

БЕКОВА Гульнара Жумашевна, БУГИБАЕВА Сауле Кайрбековна

«Технологиялық колледжі» МКҚК

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

gul-bekova@mail.ru, saule.astana@list.ru

Аңдатпа

Мақалада індет кезінде студенттердің білім сапасы мен деңгейін тексеру үшін орындалатын бақылау туралы айтылады. Тест - студенттердің білім меңгеру сапасының қорытынды көрсеткіші. Тестінің алуан түрлері келтіріліп, олардың мағыналары бойынша жіктелетіні келтірілген. Қазіргі кездегі тестілер студенттің үйренген тіліндегі коммуникативтік біліктілігін бағалауды көздейтіні көрсетілді.

Annotation

The article describes one of the controls that was used to check the quality of students' knowledge during the epidemic - the test. The test is the final indicator of the quality of students' knowledge. Different types of tests are given and classified according to their meaning. It has been shown that the current tests are designed to assess the communication skills of students in the target language.

Елде болып жатқан экономикалық және әлеуметтік өзгерістер оқытудың өзгеруіне әкелетін түбегейлі жаңа тәсілдерді іздеумен байланысты жағдай туғызды. Түбегейлі өзгерістер уақыты колледжден қоршаған әлемге өзінің барлық алуан түрлілігімен танымдық қызығушылық танытатын әлеуметтік белсенді, коммуникативті тұлғаны дамытуға назар аударуды талап етеді. Осыған байланысты студенттің танымдық қызығушылығы негізінде өз позициясын қалыптастыруға ынталандыру қажет.

ҚР білім беруді дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының басты мақсаты – «Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту. Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымның үлесін арттыру» - делінген [1., 1].

Әлемде тестік тапсырмалар арқылы білім сапасы мен деңгейін тексеру, жоғары технологиялар қатарына жатқызылады. Тестілеу әдісі көптеген дамыған елдерде қазіргі білімнің ажырамас бөлігіне айналған студенттердің дайындық деңгейін және жалпы білім сапасын болжаудың тиімді құралы ретінде пайдаланылады. Студенттер білімінің мемлекеттік стандарт талаптарына сәйкестігін бақылауды ұйымдастырудың бір түрі – тестік бақылау жүйесі. Ол студенттердің өз бетінше жұмыс әрекетін арттырып, оқытудың тиімділігіне қол жеткізіп, ойлау қабілетін шығармашылық әрекетін белсендіреді. Осылармен қоса студенттердің білімдеріндегі оқулықтар анықталып, уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Тест тапсырмаларын оқытушы өз қалауынша тақырып, тарау бойынша құрайды. Толық педагогикалық мақсатқа жету үшін оқу үрдісінде тесттерді тексерудің барлық басқа түрлері мен тәжірибелік, семинар сабақтар, реферат, баяндама әзірлеу арқылы оқушылардың нақты даярлық дәрежесін көре аламыз.

Тест дегеніміз не? Тест арқылы сынауда қандай жаңалық бар? Оның сұрақтары қалай дайындалады, оны қалай өткізеді, тест арқылы сұраққа қалай дайындалу керек?

«Тест» - ағылшын сөзі, сынақ, байқау деген мағынаны білдіреді. Тесттік тапсырманы орындату арқылы оқушылардың өткен тақырыптар бойынша жинақтаған білім сапасын анықтауға нақты мүмкіндік туады. [2., 6]

Қызық және түрлендіріп дайындалған тест студенттерге екі себеппен көмектесе алады: біріншіден, мұндай тестілер көпшілік қауымның сабаққа, тіл үйренуге деген ынтасын оятады. Мотивациялық тұрғыдан әрі тиімді оқыту нәтижесіне қол жеткізу үшін оқытушылар оң ахуал қалыптастыруға тырысады. Екіншіден тест тіл үйренушінің тілдік білімін жетілдіруге көмектеседі. Тіл үйренуші тест тапсыруға дайындалудан, тест тапсыру нәтижесін талқылау пайдасын көреді. Тест тіл үйренуші көпшіліктің тілдің қай жағына көңіл бөлуі, нені оқып, нені жетілдіру керектігін растайды. Қысқаша айтқанда, дұрыс құрастырылған тест оқуға деген оң көзқарастың қалыптасуна көмектеседі және кез-келген тіл үйренушіде жетістік сезімін, сондай-ақ, өз білімін оқытушы бағалауына сәкес келетінін аңғарған сезімін де оятады. Жақсы тілдік тестілер тіл үйренушілерден табандылықты талап ете отырып, олардың тілді оқуына көмектеседі және жақсартуға тиісті әлсіз жақтарын да ашып көрсетеді.

Барлық оқытушылар өзі берген білімнің нәтижесі үшін жауапты. Біздің тестілеріміз төмендегідей маңызды сұрақтарға жауап беруге көмектеседі. «Менің оқытуым тиімді болды ма, жоқ

па?». Басқаша айтсақ, тест көмегімен біз тіл үйренушінің ынтасын бағалай аламыз. Тест нәтижесін есептеуді жүргізгенде біз өзімізге: «Менің сабақтарым тиісті деңгейде жүргізілді ме, мен қалай оқытып жүрмін, қандай тармақтарды қайта қарауым керек, осы материалға менің көбірек\ азырақ көңіл аударуым қажет пе?» деген сұрақтар қоя аламыз. Сондай-ақ осы тестілер бізге болашақ тестілерді жетілдіруге көмектеседі. «Тест нұсқалары анық болды ма? Тест тапсырушы арнайы берілген уақытта тесті аяқтай алды ма, тест мазмұны оны орындауға деген ниетін жоғалтып немесе көңілі толмаушылық туғызды ма, тест тапсырушының тілдік білімін, тест анықтай алды ма екен?» - деген сұрақтар біздерді де мазалауы тиіс.

Тест бағаланушыға да, бағалаушыға да көмектеседі, яғни, тестер қол жеткен прогрессті растайды және болашақ жұмысымызды жақсы жақтарға бұруға, ілгерілеуге бағыттайды. Түйіндей айтсақ жақсы тест – тест тапсырушының моральдық ахуалын жақсартуға, оны қолдауға көмектеседі, сондай-ақ көмекші құралы да болып табылады.

Тілді тестілеу – өнер. Тарихи мәліметтерге көз жүгіртсек, бүгінгі күні тілдік білімді тестілеу оқытудағы қазіргі заманғы көзқарасты – коммуникативтік мақсатты білдіреді. Өткен жылдардағы тестілер – негізінен интуитивті немесе субъективті сипатта болды және оқытушының жеке пікір – ойларына да байланысты болды десек, қателеспейміз. Интуитивтік кезеңнен кейін тестілеу ғылыми кезеңге көшті десек те болады. Тілшілер бұл кезеңде тілдік білімнің объективтік бағалауының маңыздылығын баса көрсетті.

Қазіргі кездегі тестілер студенттің үйренген тіліндегі коммуникативтік біліктілігін бағалауды көздейді.

Коммуникативтік тестілер тілдік (теориялық) білік дағдысын емес, студенттің меңгерген екінші тілін, үшінші тілін қолдана алатындығын бағалау үшін қажет.

Тестілердің қарама-қарсы мағынадағы түрлерін түсінудің студенттерге көмегі көп деген ойдамыз. Себебі, бір типтегі тест түрін қолдану үнемі үлкен нәтижелерге қол жеткізе бермейді, сондай-ақ тестінің бір түрін басқа түрімен алмастыру да әрқашан да сәтті бола бермейді. Тестінің топтастырылуы туралы мәселеде тест түріне бай ағылшын тіліне және тестолог, әдістемеші Г.Мэдсеннің зерттеуіне сүйенеміз[3., 49].

Тестілердің қарама-қарсы мағынадағы категориялары:

1. Жалпы білімді бағалауға арналған тест
2. Білік дағдысын бағалау тесті
3. Субъективті тест,
4. Объективті тест
5. Шығармашылық тест
6. Рецепттік тест
7. Тілдік (теория) білік дағдысына арналған тест
8. Коммуникативтік тест
9. Нормаға негізделген тест
10. Өлшемдерге негізделген тест
11. Дискретті тест
12. Интегративті тест
13. Мамандық тіліне негізделген тест
14. Тілдік білім прогресін анықтауға арналған тест

1. Жалпы білім тестісі әртүрлі пәндерде – географияда, әдебиетте, тілде, математикада т.б қолданылып жүргенін білеміз. Тестің бұл түрі студенттің тіл туралы фактілерді білетіндігін бағалайды.

2. Білік дағдыны анықтауға арналған тест – оқушының тілді пайдалана алатынын көрсетеді.

3. Субъективті тест – аударма, эссе тесттер тілді шынайы қолдана алу біліктілігін бағалайды.

Бірақ оқытушылар баллды жылдам әрі жүйелі қоя алмайды.

4. Объективті тест – таңдауға (multiple – choice) және сәйкестікті табуға негізделген тест оңай бағалануы тиіс.

5. Шығармашылық тест (жазылым, сөйлеу) белсенді және шығармашылық жауаптарды ыалап етеді.

6. Рецепттік тестер – (оқылым, тыңдалым) әр түрлі стратегиялар арқылы түсінуге негізделеді.

7. Тілдік (теория) біліктілікке арналған тест тілдің жеке компоненттерін – сөздік қорын, грамматикасын бағалайды.

8. Коммуникативтік тест – пікір, ақпарат алмасулар барысында тілді қолдана алуын анықтайды.

9. Нормаға негізделген тест- әрбір оқушының, студенттің білімін топтағы студенттермен салыстырады.

10. Өлшемдерге негізделген тест – белгілі бір стандарт бойынша бағалайды.

11. Дискретті тест - әрбір тармағында ерекше бір фактіні мысалы, шылаудың бір түрін, етістік түрлеріне баса назар аударады.

12. Интегративтік тест- бұл диктант сияқты әртүрлі тілдік білік-дағдыны септестіреді, жинақтайды.

13. Арнайы тесттер – белгілі бір салада мысалы, автомеханикада, экономикада, медицинада т.б тілді пайдалана алу дайындығын немесе жалпы тілдік білімін бағалайды.

14. Тілді білудегі жетістігін анықтауға арналған тесттер – бағаланушының прогресін, дағдыларды меңгергендігін көрсетеді.

Келесі кезең – психолінгвистикалық\әлеуметтік лингвистикалық тестілеу практикасы мен теориясына клоуз – тесті әкелді. [4., 59].

Клоуз – тестілеудің ұстанымы – өзгертілген мәтіндердегі бос орындарды толтыру. Ғалымдардың қорытындылауынша клоуз-тест – жалпы тілдік білік-дағдының, тілді қолдана алу біліктілігінің жақсы индикаторы болып табылады. Сондай-ақ, клоуз түріндегі тестердің коммуникативтілік деңгейі жоғары деп бағаланады. Осы сапа клоуз-тесттердің шынайы қатысымындағы ситуацияларымен сәйкестігін көрсетті. Клоуз-тестілеуде тестілеудің жаңа бағыты пайда болды, бүгінге дейін батыста оны «прагматикалық тестілеу» деп атайды. Бұл бағыттың тұжырымдамасы коммуникативтік ұстанымға негізделген.

Прагматикалық тест құрылымдық тестіге альтернат негізде дайындаған. «Оның пайда болуының негізгі себепкері сөйлеудің жеке компоненттерінің меңгерілу деңгейін бағалайтын (фонетика, грамматика және лексика) дәстүрлі дискретті тестерге көңіл толмаушылық», - дейді Вашингтон университетінің профессоры И.Томпсон. «Осы уақытқа дейін жинақталған тәжірибе мұндай тестілер (яғни, дискретті тестілер) тест тапсырушының тілдік құралдары коммуникативтік мақсатқа пайдалана алатындығын анықтай алмады. Екінші себебі, дискреттік тестілердің нәтижесі тілді коммуникативтік ситуацияларға тиімді қолдану дағдысына сәйкес келмейді» [4., 68].

Зерделей қарайтын болсақ, прагматикалық тестілеудің көп жылдық тәжірибесі тест жасауда коммуникативтік бағыттың маңыздылығын анықтап береді. Тестіні коммуникативтік қабілет-құзіреттің қалыптасуын айқындайтын құралы ретінде пайдалану үшін мынадай маңызды сұрақтарды да алып келді: коммуникативтік бағытпен жасалынған бақылау тестісі қандай болуы керек?

Коммуникативтік бағыт бойынша бақылаудың басты талабы – бақылау қатысымды модельдеуі керек. «Қатысым-коммуникативтік әрекеттерге әкелетін коммуникативтік міндеттерден тұрады». Сондай-ақ тілдік білімді бақылау тіл үйренушінің белгілі бір коммуникативтік міндетін шеше алуын бақылауға құрылуы керек. Объектісі коммуникативтік міндетті шеше алу дағдысын бақылау болып табылатын тест – коммуникативтік тест ретінде анықталуы тиіс. Нақ осы коммуникативтік тест тест тапсырушының коммуникативтік қабілетінің қалыптасуының деңгейін және оның коммуникацияға дайындығын айқындау үшін пайдаланылуы керек. Коммуникативтік тест термині ағылшын тілі әдіскері Г.Медсен және ғалым В.А.Коккта еңбектерінде алғаш рет қолданылған [4.; 5., 68].

Коммуникативтік тестілер тест тапсырушының оқылымын, жазылымын, тыңдалым және сөйлеу дағдысын ғана емес, осы сөйлеу әрекеттерінің көмегімен коммуникацияға дайындығын да тексере алатындай құрылуы керек. Мысалы, оқылымға арналған тестіні орындау барысында қажетті ақпаратты бөліп көрсете алу дағдысын меңгеруі ғана маңызды емес, сондай-ақ алған ақпаратын прагматикалық міндеттерді шешу үшін де пайдалана алу дағдысы да маңызды. Осы мақсатпен тест тапсырмасы коммуникативтік міндет түрінде құрастырылуы керек.

Коммуникативтік бағыттың басты талабының бірі – тестілеуде тест тапсырмаларының болмысы шынайы коммуникативтік міндеттерімен сәйкес келуі. Осындай құрастырылуда ғана грамматикалық құбылысты меңгеру дағдысының қалыптасу деңгейі ғана емес, сондай-ақ оның коммуникативтік міндетті шешу барысында грамматиканы пайдалана алу дағдысының да қалыптасу деңгейі байқалады.

Коммуникативтік тестілеуде тест тапсырмаларының түрлерін қарастырғанда мыналарды ескеру қажет: тест түрін таңдау тестілеу объектісімен анықталуы керек және коммуникативтік міндетпен байланысты болуы керек. Яғни, тест орындау кезіндегі мезанизіммен адамның ситуация кезіндегі міндеттерді шешуге көмектесетін сөйлеу механизмі арасындағы сәкестікті табу керек. Мысалы:

- сәйкестікке құрылған тест түрін оқылым кезінде іскери хаттарды, хабарларды түсінгендігін тексеру кезінде пайдалануға болады; коммуникативтік міндет түрінде тест тапсырмасын құруға болады: іскери хаттарды тиісті папкілерге «шақыру хаттары», «тапсырыс хаттары», «жарнама хаттары» - папкілеріне бөліп салыңыз;

- клоуз-тест бланкілерді толтыру дағдысын тескеруге бағытталған, тапсырманы орындауды қамтамасыз етеді;

- таңдауы көп тест түрін көп элементтің ішінен сенімді түрін таңдап алу қажеттігін орындау міндетіне байланысты қолдануға болады. Мысалы, берілген ситуацияға сәйкес қажетті жарнаманы, телефон нөмірін, визит карточкасын т.б таңдау;

- еркін жауапты тест түрі коммуникативтік қабілет-құзіретін тестілеу барысында маңызды орын алады. Бұл коммуникацияның шығармашылық сипатымен байланысты. Яғни, жазылым, сөйлеу тестілерінің сипатына еркін жауапты тест түрі сәйкес келеді.

Сонымен, коммуникативтік қабілет-құзіреттің қалыптасуын бағалау тестісі қандай болуы керек:

1. Коммуникативтік қабілеттің қалыптасуын тексеретін тест коммуникативтік білік дағдыны тексеруге бағытталуы керек. Мұндай тестіні орындау негізі – коммуникативтік міндетті шешу болып табылады.

2. Тест тапсырмалары коммуникативтік міндетті шешу түрінде жасалуы тиіс

3. Тест тапсырмалары түрін таңдауға коммуникативтік міндет себеп болуы керек.

4. Тест материалдары шынайы болуы керек.

5. Тестіні бағалаудың басты өлшемі коммуникативтік актінің прагматикалық нәтижесі болуы керек. Бұл нәтиже коммуникация нәтижесі тұрғысынан бағаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы.

2. Ж.Б.Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев «Педагогика» Алматы 2002ж

3. Мэдсен Г. Techniques in testing, 1983

4. Томпсон И. Опыт прагматического тестирования устной коммуникативной компетенций: тест-интервью. // Русский язык за рубежом, 1990, №3, с 66-71

5. Коккота В.А. Лингводидактическое тестирование – Высшая школа. 1989-127 с

ЖҮННЕН ЖАСАЛҒАН БҰЙЫМДАР ДӘУРЕНҚҰЛ Гүлнәр Боранбайқызы

Отырар мемлекеттік археологиялық қорық – музей
Түркістан обл., Отырар ауданы, Қазақстан
Halipa.Kemelova@mail.ru

Түйін

Біздің қазақ халқы да сәндік қолданбалы өнерге өте бай. Мол рухани мәдениеттің маңызды бір саласы – қолөнер. Қолдан жасаған киіз бұйымдарының, тоқыған кілемдерінің суреттерінде философиялық мағынасы мен мәні тереңде жатыр. Олардың суреттермен безендірілуі, ғажайып рендер үйлесімі әрбір адамға ой тастамай қоймайды.

Резюме

Наш казахский народ также очень богат декоративно-прикладным искусством. Одной из важнейших отраслей богатой духовной культуры является ремесло. Философский смысл и значение изделий из войлока и тканых ковров ручной работы глубоки. Их декоративный дизайн и удивительное сочетание цветов заставят задуматься каждого.

Қай халықтың болмасын ұлттық мұрасы, халықтық қазынасы – қолөнері болып табылған. Халық шеберлері ұлттық қолөнер бұйымдарын жасау арқылы сол халықтың мәдени ұлттық дәстүрін көрсете білген. Атадан балаға жалғасып келе жатқан ұлттық қолөнерді өткен ғасырда жоғалтып ала жаздап, егеменді ел болғалы өз мәдениетімізді, салт-дәстүрімізді, рухани сән-салтанатымызды, ырым-нанымы, әдет-ғұрып, тұрмыс-тіршілік болмысымызды қайта жандандырып, қазақ қолөнері қайтадан ел арасына, білім ордасына бірте-бірте тамаша үлгерімен еніп, оқушыларға жан-жақты білім мен тәрби беруге, жаңаша еңбек етуге талпындырып отыр. Көшпенді шаруашылықтың экономикалық құрлысының ерекшелігі қазақтар өмірінде рулық, халықтық этникалық ескерткіш мәні материалдық және рухани мәдениет саласындағы бірқатар спецификалық құрлыстардың пайда болуына әкеп соқтырады. Мұндай құрлыстардың қатарына киіз басу өнерін толықтай жатқызуға болады. Киіз басу өнері фольклормен бірге халықтың білімін, тәжірибесін, даналығы мен философиясын сақтап, оны ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін құрал болып табылады. Киіз басу, қой қырку, жүн сабау, киіз басу сияқты жұмыстар жылына бір-ақ рет келетін науқанды жұмыс саналған. Сондықтан ауыл жастары мұндай

жұмыстарға ерікті түрде араласуды, көмектесуді өздерінің міндеті деп біліп, оған бар ынтасымен қатысады. Жүн сабау, киіз басу жұмыстары жастардың бас қосып, әзіл айтысатын өте көңілді сауық-сайран орны болған. Қазақтың «киіз басу» биі, «қойбасты» ойыны, жас балаға бір шүйке жүн беріп жіберіп, құрт-май және басқа да дәмді ас алдырып жеу дағдысы да, еңбектің өзіне тән ерекшелігіне байланысты өз кезеңінде туған салт-дәстүрлері.

Киіз-қойдың күзем жүнін бірыңғай алып, тулаққа салып сабайды да, киіз басуға дайындалған шиге шабақтап тартады. Бірнеше адам үстіне ыстық су бүркіп шиді орап, арқан мен шаңдап буады. Шым шиге буылған киізді бірнеше адам ілесе жүріп тебеді. Киіз дайын болдау дегенде, шиден алынып білекпен басылады. Содан соң, қарпылып дайын болған соң үстіне су құйып, жайып кептіреді. Қарапайым өрнексіз киізден киіз үйге арналған туырлық, түндік, үзік мүліктер жасалады. Текеметтің қарапайым киізден айырмашылығы, біркелкі басылған ақ, қара киізге ою салады. Текеметтің киізге қарағанда жүні тегіс, әрі жұқалау болады. Үлгімен қиып, дайындаған оюды текеметтің үстіңгі бетіне рет-ретімен орналастырады. Киіз басудағыдай шым шиге оралған текеметті 5-6 адам тебеді. Дайын болған киізді сумен шайып болған соң, кептіріледі. Текеметке салынатын түрлі - түсті жүндер алдын ала боялып, түтіліп дайындалады. Дайын болған текеметті қазақтар жерге төсеніш ретінде қолданады. Тақыр кілем-түкті кілемнің тақыр кілемнен айырмашылығы жібін терме алашаға иірілгендей екі тіндеп ширатады, теріп тоқу әдісі қолданады. Тақыр кілемге өрнек салынбайды, тек әр түсті жіптен кілем өрнегінің ретіне қарай кілем тоқыла береді. Тақыр кілемге теріп тоқу әдісі арқылы геометриялық сынық сызықтар, кемпірқосаққа ұқсап түр-түстері рет-ретімен орналастырылған жолақтар жасалады. Бұл кілемді қабырғаға іледі. Сырмақ - сырмақты алдын ала басылып дайындалған екі түрлі киізді, бірінің үстіне бірін жымдастырып жиектеп тігу арқылы жасаған. Қазақтар сырмақты тұрмыста төсеніш ретінде пайдаланған.

Әдетте, сырмақ сәндік үшін біркелкі қарапайым киіздің немесе текеметтің үстіне төрге салынады. Сырмақтардың бірнеше түрі бар (ақ сырмақ, қара ала сырмақ, жиекті сырмақ, дебіске сырмақ). Бұлардың бір-бірінен басты айырмашылығы қандай түсті жіппен көмкерілгеніне байланысты. Тұскиіз - тұскиіздің түкті кілемнен, тықыр кілемнен айырмашылығы, тұскиізге жібек зер жіптерімен кестеленіп алуан түрлі өсімдік типтес ою-өрнектер түсіріледі. Тұскиіздің кестеленетін шеткі тұсы матадан жасалады, ал ортасына төртбұрышты қылып, бір түсті мата немесе аңның терісі салынады. Қымбат тұскиіздерге алтын, күміс теңгелер, жолбарыстың терісі тігіледі. Ортасында жолбарыстың терісі тігілген тұскиізді Әбілхан Қастеев атындағы музейден көруге болады. Шым ши-немесе ораулы ши деп атайды. Сан алуан түрге боялған қой жүнін шиге орау арқылы түрлі өрнектер түсіре отырып мөлшері бір үйдің керегесін толық жабуға жететіндей қылып тоқиды. Шым шиге алдын ала кептірілген ұзындығы біркелкі шилер дайындалады, содан соң әрбір шиді бір-біріне жіптер арқылы жалғап көлемін өздеріне мөлшерлеп шым ши жасайды. Тек шиден тоқылған шым шиді көбінесе киіз басуда қолданады. Аяққап-аяққаптың жасалуы әр жерде әр түрлі болады. Аяққапқа бейнеленген ою-өрнек мәнері алаша, кілем, текемет өрнектеріне ұқсас. Аяққап киізден төртбұрышты формада немесе екі жағы тік, төменгі жағы доғал формада жасалады. Аяққаптың шеткі жақтарына шашақтар тігіледі. Көшпелі қазақ халқының аяқ табағынсақтау үшін пайдаланылған үй мүлкі. Кесеқап-ақ киізден конус тәрізді қылып жасайды да, сыртына әр түрлі өрнек түсіреді. Төбесі мен түбінің дөңгелектенген тұсына, шашақ тігеді. Кесеқапта дорбаға ұқсаған бау болғандықтан, мұндай бұйымға жолға шыққанда ыдысаяқ салып жүру өте ыңғайлы. Басқұр-киіз үйдің сүйегін бір-бірімен ұстастыру және сыртқы киіздерін бастырып тұру мақсатында бау-басқұрлар қолданылады. Олар басқұр, құр, танғыш, шалма, туырлық, үзік және түндік баулар, балақ бау, иық бау, жел бау т.б. Ақ басқұр-ақ фонда түрлі-түсті жіптерден өрнек жасап, терме алаша әдісімен тоқылады. Бұл басқұр сәндігімен қатар киіз үйдің керегесімен уығының біріккен жерін жасыру мақсатында қолданады [1. Өмірбекова, 2004 жыл]

Төрт түлік малдың жүні қазақ халқының өмір тіршілігінде үлкен рөл атқарған және оны ұқсатуды ел бұдан мыңдаған жылдар бұрын білген. Қазақ халқының шаруашылығында мал жүнінің ең асылы және бұйымдар жасауға ең көп қолданатыны түйе және қой жүндері, ешкі түбіті, оның қылы, содан кейінгісі жылқының жал-құйрығы, түйенің жүні, шудасы.

Түйе жүнінен неше түрлі өрнек жіптерін иіріп, шекпен, қап, белбеу, құр, кілем, қоржын сияқтыларды тоқиды. Сол сияқты түйе жүні айыл-құйысқан, өмілдірік, ноқта жасауға және көген, бау-шу есуге өте қолайлы. Түйе жүні көрпеге салуға, шапанға тартуға өте жақсы, жеңіл, әрі жылы болады, қылшық шықпайды. «Шуда» деп түйенің мойнындағы, тізесіндегі, екі өркештің үстіндегі салалы қылшық жүндерін айтады. Шудадан жамау-жасқаулық жіп иіріледі. Бұрын қазақтың тон-шалбары, сабасы мен торсығы, көп ыдыстары осы шуда жіппен тігілген. Шуда жіп «шертер», «керуіш» деп аталатын.

Қойдың жүнін «жабағы», «күзем жүні», «қозы жүні», «өлі жүн» және «шет-пұшпақ» деп бес түрге бөліп атайды. Қойдың жабағы жүнінен шидем шапан, күпі күседі, ішпек, терілік жасайды, тыстап

күпсек (бөстек), көпшік, жеңіл байпақ тігеді. Қойдың жабағы жүнін түтіп, одан кейін матаның сыртына шықпас үшін қылшықтарын бүрілтіп қайнатады. Бұл жүнді шайырынан арылтып тазарту үшін де істеледі. Жабағы жүнді киімнің, көрпенің арасына салады, неше түрлі иіру ісіне, бізбен, сыммен тоқу жұмысына қолданады. Түтілген жабағы жүннен шүйке жасалып, бау-шу есіледі, өрмек жіптері, неше түрлі жиектер ширатылады. Ал күзем жүнінен, қозы жүнінен киіз басылады, текемет, сырмақ, қалпақ, кебенек, киіз етік, пима сияқты киім-кешектер жасалады. Күзем жүні мен қозы жүні иіруге келмейді, ол киімнің, көрпенің арасына тартуға да жарамсыз. Малдың терісінен жұлынып немесе жидітіп алынған жұлма жүнді, қойдың бауырында, пұшпақтарында байланып жүретін білтеленген жүндерді «өлі жүн» деп атайды. Қотанның ортасында түсіп қалған, бұтаның басынан жиналған, бау-шу ескеннен қалған үзік жүндерді «шет-пұшпақ жүн» деп атайды. Мұндай жүндер көбінесе арқан-жіп есуге жұмсалады.

Ешкі жүнін түбіт, қылшық деп екіге бөледі. Түбіт иіруге, шұлық, қолғап, шәлі сияқты жеңіл әрі жылы киімдерді тоқуға тиімді. Оны ешкі түлеген кезде қылшық жүнмен бірге қырқып алып, түтіп қылшығынан бөледі. Ешкінің қылшығы арқан-жіп есуге жұмсалады. Қазақ талғамында ешкі түбіті түйе жүнінен де қымбат, жібекпен теңдес саналған. Жылқының жал-құйрығын «қыл» деп атайды. Жал-құйрық көбінесе арқан-жіп есуге, сүзгі тоқуға, тұзақ есуге, жұмсалады. Жылқы қылын терімен қаптап көпшік, жастың, бөстек жасауға, қобызға тағуға пайдаланған [2.Қалиев С. Оразаев М. 1994жыл]

Қазақ шеберлері мал жүнінен басқа қоянның жүнін, құстың мамығын да іске жаратқан. Қоянның жүнінен жылы шарф, қолғап, шұлық, бөкебай тоқыған. Құстың мамығынан құс жастық, құс төсек жасаған. Тымақтың маңдайына, найзаның ұшына, салт атты адамның иығына тағып алған құс қауырсыны «өте асығыс» деген белгіні білдірген. Осыдан келіп хан мен хандар арасында тығыз хабар жөнелтілгенде хаттың сыртына бір тал қауырсын бекітілетін, оны «үкілі почта» деп атаған.

Үкінің жүні қазақтың ескі салты бойынша әсемдіктің белгісі деп саналған. Сонымен бірге үкіні қасиетті деп те білген. Мысалы, ерте кезде бақсы, молдалар, хан тұқымдары, атақты батыр, ақын, салдар үкі тағып жүрген. Ұзатылар қызға, қайнына баратын күйеуге, алғаш отау болғанда шымылдыңда үкі қадау ғұрпының бір жоралғысы осыдан қалса керек. Осыдан келіп жүнделетін бір үкі бір аттың құнымен бағаланған. Үкіні ұлпа және қара қасқа үкі деп екі түрге ажыратады. Үкінің балақ жүнін - ұлпа, ал бауыр жүнін - қара қасқа үкі деген. Қара қасқа үкіні көбінесе ерлер қадаған. Сәукеле, тақия, бөрік сияқты қыз-келіншектер дүниесіне кебінесе ұлпа (балақ жүн) үкісі қадалған. Ақ үкінің жүнін түрлі түсті етіп бояп та пайдаланған. Мұндайда бояуға қазының майын қосқан. Үкіні аулап ұстап, балақ жүні мен бауыр төсінің жүнін алып, өзін жемге тойғызып қоя беретін. Мұны «үкі жүндеу» деп атайды. Үкі жүндеген ауылдан олжа алу салты да болған.

Жүн сабауға қолданылатын жабдықтар: сабау және тулақ.

Тулақ – мал терілерінен жасалатын, жүн сабағанда жерге төселетені төсеніш. Жылқы, сиыр, серкені сойғаннан кейін, терісін шикілей керіп кептірсе, көнге айналады. Жаңа сойылғанда шөлінен, көк етінен арылтып тазалайды, егер тері өте майлы болса, ащы жағып майын алады, одан соң теріні көлеңкелі тегіс жерге немесе тақтайға керіп шегелейді. Әдетте, тұлақ қазан-аяқ жақтағы сырмақ астына төселінеді. Жүн сабағанда тулақтың жүн жағы астына, тықыр жағы үстіне қаратылып салынады, сабаудың толассыз төпештеуіне тек осы тулақ қана төзімді.

Сабау – ырғайдан, талдан алынатын бір жұп жіңішке таяқша. Қолға ұстайтын жағының 8-9 см жерінің қабығы қалдырылып, басқа жері қабығынан толық аршылады. Ұзындығы 110 см таяқшаның бас-аяғын кесіп кемтіреді де жүнді ілмеу үшін және жүрдек болсын деп, қоламтаға бірнеше рет сүңгітіп алып, сыртын тегістейді.

Сабаудың екі түрі болады. Бірі сомдау, қарымды келеді. Мұнымен жүннің іртігін тез жазуға болады, бұл сабау – тулақ сабауы. Екінші түрі – жүн шабақтауға арналған жіңішке сабау. Сабаудың міндеті; сабалған жүнді шиге көпіртіп тегіс жаю. Бұл – күш емес, епті қажет ететін жұмыс. Соған лайық сабау жіңішке жасалады, әрі осы сабау көмегімен жүн шиге шабақталатындықтан, бұл сабау – «шабақ сабау» делінеді. Кей жерлерде майда жүнді осы шабақ сабаумен сабап көпіртеді [3.Касиманов С. Алматы 1995 жыл]

Қорытынды. Шеберліктің небір сан саласын асқан ұқыптылықпен көкірегінде қастерлеп сақтап, меңгеріп, біздің дәуірімізге жеткізген. Халық қолөнерін зерттеу, қалың қауымның игілігіне айналдыру, қазіргі заманның бір мәселесі. Көшпелі мал шаруашылығымен немесе жартылай отырықшылыққа ауысып, егіншілікпен айналысқан қазақ халқының күнделікті тұрмысына қажетті жүннен жасалған бұйымдардың түрі сан алуан. Сондықтан ұрпақтарымызға ұмыт болып бара жатқан осы қолөнер туындысын таныстырып, қолөнер, сурет, архитектура және өндіріс салаларына ендіріп қана қоймай, осы өнерді қайта жаңғырту біздің мақсатымыз.

Әдебиеттер:

- 1.Өмірбекова М.Ш. «Қазақ халқының дәстүрлі өнері» «Алматы кітап» 2004жыл

- 2.Қалиев С. Оразаев М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. Алматы. Рауан. 1994жыл
- 3.Касиманов С. «Қазақ халқының колөнері» Алматы 1995 жыл

ТЕХНОЛОГИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

ДЖАНДУСИНОВА Гульнар Куанышевна, КАСЫМОВА Айслу Бисембаевна

Государственное коммунальное казенное предприятие «Ақсайский технический колледж»
ЗКО, Бурлинский район, г.Ақсай, Казахстан
gulekd@bk.ru, aislukas2016@gmail.com

Аннотация

Көптеген елдердің халқы іс жүзінде оқшауланған жағдайда қашықтықтан оқытусыз мүмкін емес. Қашықтықтан оқыту технологияларын қолданудың шұғыл қажеттілігі туындады, бұл білім беру процесінің сақталуын ғана емес, сонымен қатар оның сапасын арттыруды да қамтамасыз етеді. Қашықтықтан оқыту классикалық оқытумен салыстырғанда тиімді емес.

Аннотация

В условиях, когда население многих стран находится фактически в изоляции, обойтись без дистанционного обучения невозможно. Назрела настоятельная необходимость использования технологий дистанционного обучения, обеспечивающих не только сохранение самого образовательного процесса, но и повышение его качества. Дистанционное обучение не менее эффективно по сравнению с классическим обучением.

Пандемия коронавируса значительно повлияла на сферу образования во всем мире. Весной 2020 образовательные учреждения, школьники, студенты и педагоги были вынуждены перестроиться на дистанционное обучение в сжатые и быстрые сроки. Трудности перехода почувствовали на себе и колледжи страны. Так, на онлайн-обучение только 30% из 790 колледжей были готовы обучаться по новому формату. Наш колледж в числе других начал проводить обучение дистанционно на платформе Google Classroom, которая была наиболее доступна и проще для освоения как студентами так и преподавателями. Тем не менее почти месяц ушел для полного освоения данной платформы преподавателями и студентами. Сам переход сопровождался недостаточной готовностью преподавателей, трудностями в техническом оснащении, низкой эффективностью производственной и учебной практик, возросшей индивидуальной работой преподавателей со студентами и низкой культурой организации дистанционных уроков. Общая тенденция среди как студентов, так и преподавателей — расслоение образовательной среды на тех, кто хорошо в ней себя чувствует, и тех, кто отстает. Ценность эффективности работы начала отходить на второй план. С сентября 2020 года колледж перешел на платформу College Smartnation, которая была более усовершенствована чем предыдущая. К сожалению на данной платформе возникли некоторые неудобства, в частности , загрузка литературы с большим объемом. Для того, чтобы проверить качество загружаемого преподавателями материала, нужно было обязательно сначала скачать документ на компьютер и только потом просмотреть, что было не очень удобно. Несмотря на все эти неудобства, мы заканчиваем очередной учебный год в дистанционном формате и уже как бы научились жить. Несомненно дистанционное обучение имеет свои преимущества:

- возможность обучаться из любой точки (где есть компьютер и Интернет);
- возможность уменьшить или увеличить время обучения без привязки к расписанию;
- экономия времени для совмещения с другой деятельностью (и вообще – возможность обучения без отрыва от работы!);
- индивидуальный подход с учетом потребностей обучающихся;
- доступность и открытость обучения.

Вопреки распространенным заблуждениям, дистанционное обучение не менее эффективно по сравнению с классическим обучением. Ведь дистанционные технологии позволяют сделать образовательный процесс более успешным, а индивидуальный подход и широкие возможности повышают уровень получения знаний и навыков. Конечно, дистанционное обучение налагает на учащихся больше ответственности, поскольку здесь нет столь строгого контроля, как на аудиторных занятиях. Однако при правильном подходе, в случае действительно качественной дистанционной образовательной программы можно получить полноценное образование, не выходя из дома.[1]

Технологии дистанционного обучения решают такие задачи, как:

- ✓ Передача учащемуся учебных материалов

- ✓ Обеспечение возможности самостоятельного обучения
- ✓ Тестирование учащегося и контроль его знаний
- ✓ Получение обратной связи от преподавателя

Без этих элементов образовательный процесс затрудняется и теряет качество результатов.

Технологии дистанционного обучения различаются по многим факторам, таким как:

- ✓ способ доставки учебного материала от преподавателя ученику
- ✓ способ связи между учеником и преподавателем
- ✓ интерактивность уроков
- ✓ наличие или отсутствие индивидуального подхода к студенту
- ✓ обучение по общему расписанию или выстраивание своего собственного
- ✓ способ контроля усвоения знаний
- ✓ и другие

На основе этих критериев в наше время выделяют три вида технологий дистанционного обучения:

Кейс-технология – это передача учащемуся готового набора учебно-методического материала для самостоятельного изучения. Это старейший вид дистанционного обучения, но он все еще пользуется спросом, особенно при заочном обучении в вузе. Обратная связь осуществляется через проверку контрольной работы преподавателем или консультантом и повторной ее отправкой студенту.

Из его плюсов – малое отличие методического подхода от традиционного обучения, из-за чего существует много эффективных способов скомпоновать курс. Из минусов – если учебные материалы передаются на физических носителях – в виде книг, CD-дисков, флеш-накопителей – стоимость обучения для преподавателя растет прямо пропорционально количеству учеников. Кроме этого у такого вида дистанционного обучения очень низкая интерактивность, что значительно снижает его качество.

ТВ-технология – это дистанционное обучение посредством телевидения. Студенты получают видеуроки в хорошем качестве через свой телевизор. Такого рода дистанционное обучение было популярно во второй половине прошлого века и сильно повлияло на развитие e-learning – интерактивного вида обучения с использованием большого количества мультимедиа.

Из плюсов такого вида обучения – доступность и интерактивность, хорошее качество передачи изображения. Минусы – зависимость от расписания уроков для студентов и высокая цена создания и запуска такого обучения для автора курса.

Сетевая технология – это дистанционное обучение, при котором ученик получает доступ к урокам через Интернет или локальную сеть. Относительно новая технология дистанционного обучения, которая стала трендом и заняла большую часть рынка обучения за последние годы.

У нее больше плюсов, чем минусов. Например, возможность связи и получения обратной связи от преподавателя, высокая интерактивность, обучение в удобное время, простой доступ к материалу и его разнообразие. Также техническая простота создания и доступа к этой технологии делает ее цену выгодной для учащихся. Минусы – это необходимость иметь минимальную компьютерную грамотность и доступ в Интернет для студента и преподавателя.[2]

Внедрение в систему среднего профессионального обучения дистанционных образовательных технологий позволяет приобретать студентам не только ИКТ компетентность: умение использовать информационные ресурсы сети Интернет в профессиональной деятельности, осуществлять поиск, анализ и оценку информации, но и сформировать у них умение критически мыслить, принимать взвешенные, обоснованные решения, сформировать навыки профессионального общения. К сожалению, обучение с применением дистанционных образовательных технологий предполагает наличие у студентов повышенного уровня мотивации, а также стремления к самостоятельному повышению уровня компетентности.

Таким образом дистанционное образование с применением дистанционных технологий все-таки очень удобно и полезно. Позволяет оптимизировать учебный процесс, активизировать и систематизировать аудиторную и самостоятельную деятельность студентов, приводит к повышению качества обучения. Однако результаты внедрения дистанционного обучения будут зависеть от подготовленности преподавателей, подготовленности студентов к такой образовательной деятельности, материально-технической базы учреждения и программно-методического обеспечения учебного процесса. Несмотря на позитивные стороны дистанционных технологий обучения, профессиональные учебные заведения готовят специалистов, которым нужна практика и технический опыт, а получить его методами дистанционного обучения пока невозможно. Исправить ситуацию можно с помощью следующих мер:

- внедрять альтернативные методы обучения во всех учебных учреждениях;

- находить нестандартные решения, которые смогут увеличить долю практических занятий;
- сделать всё возможное, чтобы вернуться к привычному офлайн-формату. [3]

Литература:

- 1.Хуторской А.В., Андрианова Г.А., Скрипкина Ю.В. Эвристическая стратегия дистанционного образования человека: опыт реализации // Интернет-журнал "Эйдос".- 2013. - №2.
2. <https://www.securitylab.ru>
3. <https://antitreningi.ru/info/e-learning>

ВОЗМОЖНОСТИ ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ХИМИИ

ЖАНДАРБЕКОВА Бақыт Ажмухамбетовна

НИШ ФМН

Нур-Султан, Казахстан

zhandarbekova_b@ast.nis.edu.kz

Аннотация

Бұл мақалада химия сабағында желілік ресурстарды қолдану мүмкіндіктері көрсетілген. Қашықтықтан оқыту кезеңінде сабақ тиімділігін арттыру мақсатында мұғалімдерге қызығушылық тудырып, пайдалы болуы мүмкін

Аннотация

Данная статья показывает возможности применения онлайн ресурсов на уроках химии. Может представлять интерес и быть полезной для педагогов с целью повышения эффективности урока в период дистанционного обучения.

Современные школьники и учителя переживают самый сложный этап обучения, когда по всему миру пошла волна эпидемий нового вида инфекции, COVID-19. Сегодня каждый житель планеты с большой тревогой и опаской произносят этот ранее не известный термин. Да, это поистине наводит жуткий страх за настоящее и будущее для любого человека. Особенно, влияние пандемии сказалось на образовании. Учителя столкнулись с проблемой того, как создать условия, чтобы ни один школьник или студент не оказались на пути страха, отчаяния, отсутствия веры в светлое будущее, в получении достойного образования и продолжения жизненного пути. Нам, учителям нужно было протянуть руку помощи своим ученикам. Но, для этого, мы должны были быть готовы сами. Учителя подтягивали свои все профессиональные навыки, ИКТ компетенции. Как сделать урок интересным, познавательным, эффективным? Как развить в учащиеся самые необходимые навыки сегодняшних реалии? Как организовать групповую работу и обеспечить активное взаимодействие между учениками в условиях онлайн обучения? Как оценить их успех и развитие? Как помочь каждому, кто слушает нас на той стороне монитора? Этот круг вопросов, которые стали кружить голову учителя и не давали ему покоя. Но, выход есть всегда.

Образование и пандемию коронавируса невозможно представить без дистанционного обучения. Это первое, что сделали учебные заведения нашего государства, когда правительство решило объявить локдаун в связи с эпидемией. Один из самых популярных видов дистанционного обучения — это онлайн-формат. Занятия в Microsoft Teams, Zoom и на других образовательных платформах стали спасением для многих университетов и других образовательных учреждений. Как отметил министр образования и науки, Асхат Аймагамбетов, казахстанским школьникам были доступны развернутые интернет - платформы «Daryn Online», «Күнделік» и «Bilimland». На данных площадках школьники находят видео уроки, которые соответствуют учебной программе, после просмотра видео уроков получают задания от своих учителей и отвечают на вопросы по пройденному материалу. При необходимости можно пересматривать видео урок и обсуждать имеющиеся вопросы с учителями.

Влияние пандемии на систему образования велико не только потому, что эпидемия заставила искать новые подходы к обучению. Она также показала значимость роли преподавателей в обучающем процессе и важность их технической подготовки. И в этом плане велика роль обучающих семинаров и мастер классов, которые проводятся регулярно по инициативе Министерства образования и АО «Назарбаев Интеллектуальные Школы», на которых лучшие казахстанские педагоги делятся опытом организации эффективного урока в условиях онлайн обучения. Каждый учитель сам хорошо понимает, насколько важна его личная инициатива, его профессиональные компетенции и самообразование. Как

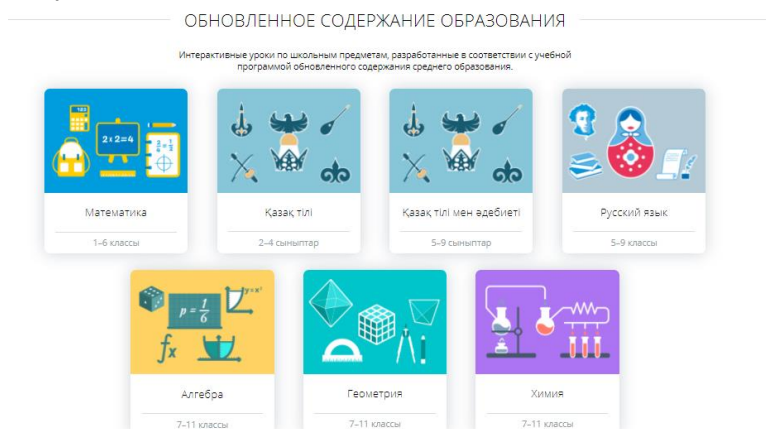
известно, для получения качественного образования необходимо взаимодействие учителя и ученика, а также учеников между собой. Это позволяет поддерживать высокий уровень мотивации и вовлекать учащихся в образовательный процесс. Без взаимодействия с педагогом многие предметы остаются просто непонятными, у школьников теряется мотивация к обучению. В общении учащиеся получают возможность обсуждать, представлять свои идеи, учиться слушать доводы других учеников, анализировать.

Среди основных проблем образования в условиях пандемии можно назвать:

- невозможность организовать полноценное дистанционное обучение;
- недостаточная техническая подготовленность педагогического состава;
- сложности с техническим обеспечением учащихся;
- недоступность учебных материалов в условиях дистанционного обучения;
- слабая подготовка учащихся к урокам
- отсутствие достаточного контроля со стороны родителей

На уроках химии помимо теоретического материала учащимся необходимо закреплять практически приобретённый материал. Выполнить качественно практическую или лабораторную работу становится сложно из – за того, что ученики не могут самостоятельно выполнить эксперимент и научиться работать по инструкции. Не, наблюдая каких либо признаков реакций, учащиеся затрудняются оформить правильный вывод и провести нужное исследование процессов и свойств химических соединений. Для развития исследовательских навыков на онлайн уроках при проведении практических работ по химии, полезно использовать интернет ресурсы. Самым полезным и востребованным является ресурс сайта Bilimland, в котором помимо достаточного теоретического материала и опытов, содержатся интерактивные задания, вопросы и шкала прохождения (рисунок №1).

Рисунок №1

Помимо казахстанских онлайн ресурсов при организации практической работы можно использовать и проверенные ресурсы с интернет источников, которые подходят под цели и задачи казахстанской системы образования.

Значительную помощь для учителя и учащихся оказывает «Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов» (видео опыты) по неорганической и органической химии, которая полезна как для использования на уроке, так и для самостоятельного изучения (рисунок №2). В данной коллекции по различным темам содержатся инструкции для проведения, описание и демонстрация самого опыта. К каждому видео опыту прилагается текстовая аннотация с записями уравнений происходящих реакций. Коллекция ЦОР разработана специалистами и учеными государственного научно исследовательского института информационных технологий РФ и имеет успешную практику использования не только российскими учителями, но и педагогами стран СНГ и других государств. В ЦОР приводятся опыты, которые мы проводим с учащимися на уроках в школе, а также, такие опыты, которые являются не безопасными в школьных условиях.

Рисунок №2

	1. Взаимодействие хлора с органическими красителями Поместим свежекрашенную ткань в сосуд с хлором. Ткань на глазах обесцвечивается. [Скачать] [Просмотр] [Картонка ресурса]	 Размер: 12.11 мб
	2. Взаимодействие брома с алюминием В колбу нальем немного брома и опустим алюминиевую фольгу. Закрываем колбу. Алюминий раскаляется и энергично сгорает с образованием бромида алюминия. [Скачать] [Просмотр] [Картонка ресурса]	 Размер: 12.02 мб
	3. Взаимодействие галогенидов с хлорной водой Приготовим растворы йодида калия, бромида натрия. В каждую из пробирок добавляем хлорную воду и убеждаемся в том, что хлор вытесняет йод и бром из их солей. [Скачать] [Просмотр] [Картонка ресурса]	 Размер: 8.93 мб
	4. Взаимодействие хлора с водородом Опустим газопроводную трубку с горящим водородом в цилиндр, наполненный хлором - водород продолжает гореть. Окраска хлора постепенно исчезает: хлор сгорает. [Скачать] [Просмотр] [Картонка ресурса]	 Размер: 12.1 мб

Ещё одним из полезных ресурсов при проведении практических работ по химии является виртуальная лаборатория Virtulab (рисунок №3), которая представляет собой ряд интерактивных практических работ и опытов. Тематика опытов соответствует учебной программе и ориентирована на учебники по химии в казахстанских школах. Виртуальная лаборатория реализована средствами трёхмерной графики, что позволяет полностью имитировать процедуры выполнения опытов в реальной химической лаборатории. При выполнении отдельных опытов полностью воссоздаётся объём практической работы. При этом ученику необходимо описать наблюдения и сделать выводы на основе зафиксированных данных. Таким образом у учащихся развиваются навыки высокого порядка, а именно - умение сопоставлять и формировать выводы.

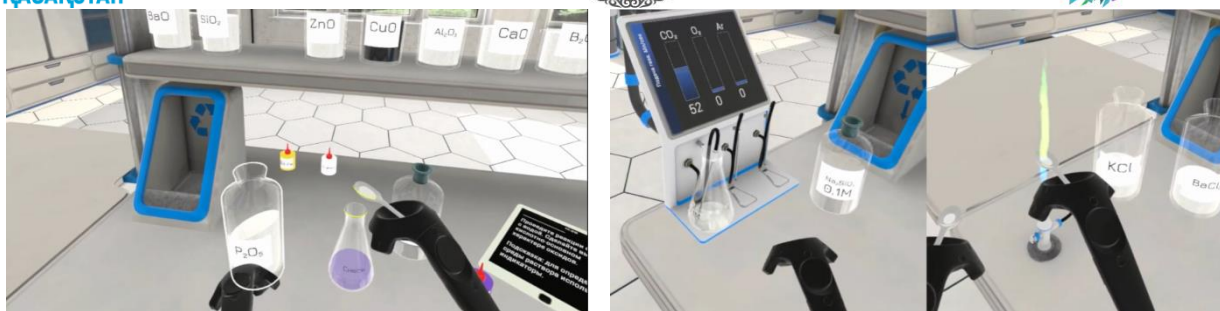
Рисунок №3

Интерактивный пакет «Безопасная химическая лаборатория» (Vrchemlab) (рисунок №4), охватывает основные темы по неорганической химии и служит отличным ресурсом для развития навыков работы с химическим оборудованием и реактивами при выполнении различных заданий и для самостоятельного закрепления новой темы.

Рисунок №4

Данные виртуальные лаборатории доступны для учеников и вызывают особый интерес у учащихся, так как они имеют возможность повторять опыт и записывать необходимую информацию, что даёт возможность учащимся обрабатывать полученную информацию.

При организации уроков в традиционном формате (offline обучение) учитель направляет все свои усилия для того, чтобы каждый новый урок был насыщен различными видами деятельности и активити. Нам нужно создать условия таким образом, чтобы наши ученики спешили на урок и испытывали чувство комфорта и благополучия, находились в состоянии постоянного желания узнать что то новое и получали наслаждение от своего успеха. Дистанционные уроки не должны отличаться от традиционных, кроме продолжительности. Бесспорно, мы не можем общаться face to face и организовать живое общение (это дело времени). Но, нам, учителям нужно обогатить свой урок различными онлайн ресурсами, интерактивными подходами и методами оценивания.

«Одна из страниц онлайн обучения»

Урок химии в 10 классе.

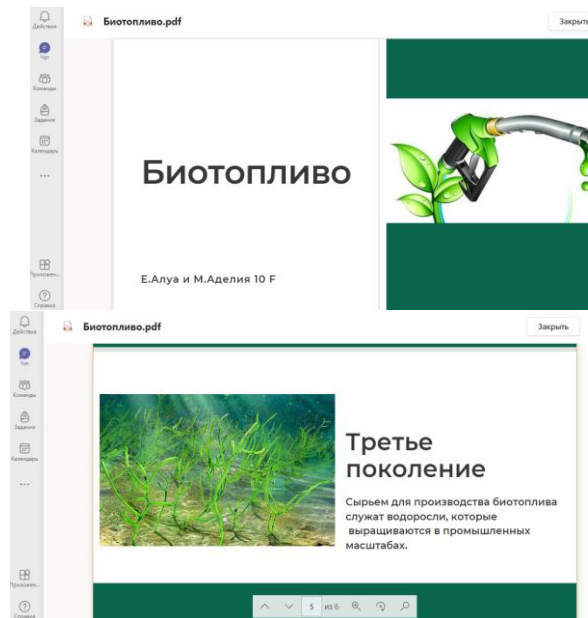
Тема урока: Альтернативные источники энергии.

Цель обучения: Знать альтернативные виды топлива и понимать их недостатки и преимущества.

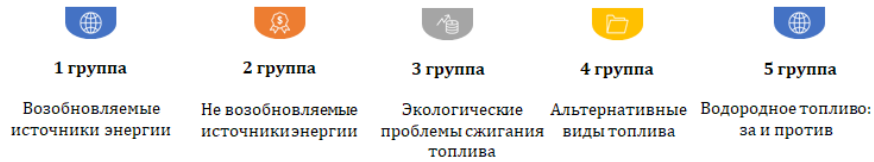

Ход урока.

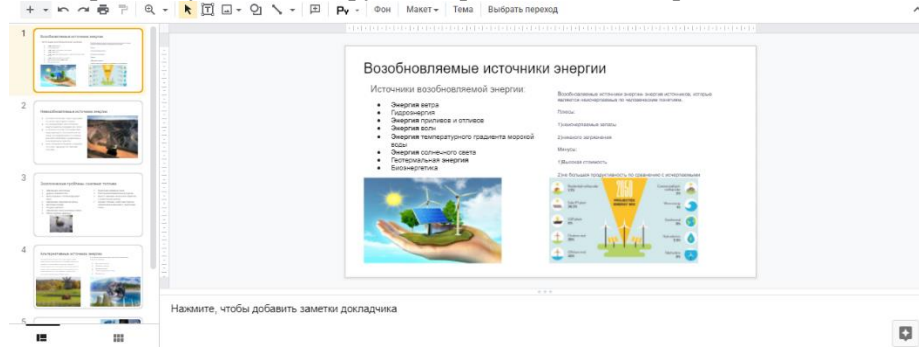
➤ Проверка домашнего задания. Защита презентаций по теме «Альтернативные источники энергии». Учащиеся в команде Microsoft Teams представляют свои работы по теме и отвечают на вопросы учащихся и учителя

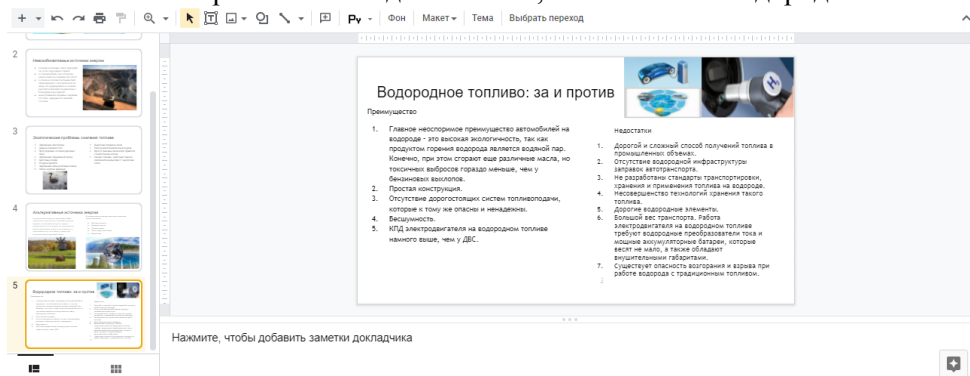
➤ Командная работа, совместное выполнение задания в онлайн презентации. Учащиеся по данной ссылке заполняют слайды по различным направлениям. Для эффективного выполнения данного вида заданий нужно заранее сформировать группы в команде класса. Иначе, это может занять время на уроке.

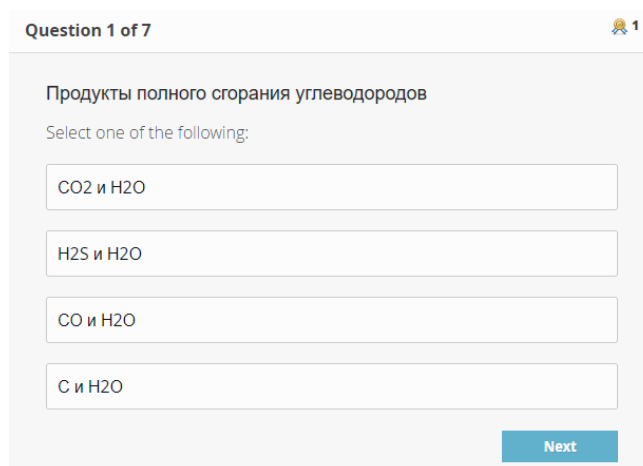
По завершении времени учащиеся в группах представили свои работы

Примечателен тот факт, что учащиеся могут обсуждать составленные слайды и делиться своими мнениями, дополнять друг друга, записывать свои идеи. Данная работа вызывает наибольший интерес, так как темы для обсуждения актуальны и лежат на повестке дня учёных, занимающиеся экологическими проблемами. Учащимся предоставляется возможность найти преимущества и недостатки использования альтернативных видов топлива, в том числе и водородного.

➤ Оценивание с применением ресурса GoConqr. Данный инструмент служит хорошим способом провести как взаимное оценивание, так и самооценивание. По завершении онлайн тестирования учащийся может получить моментальный результат. Также, может вернуться к тем вопросам, на которые был дан неверный ответ или на котором он затруднился и увидеть правильный ответ.

Question 7 of 7

Укажите недостающий коэффициент перед молекулой воды в уравнении сгорания пентана:
 $C_5H_{12} + 3O_2 = 5CO_2 + H_2O$

Select one of the following:

2

3

6

5

Previous Next

Учащимся даётся экспериментальная задача. Необходимо ответить на вопрос. В двух сосудах содержатся бесцветные газообразные вещества. Известно, что один из данных газов этан, другой этилен. Опытным путём определите, в каком сосуде какой газ. После обсуждения учащиеся выполняют задания учебного ресурса, образовательной платформы Learnis.ru. Посредством просмотра онлайн видео и ответов на вопросы, учащиеся находят ответ на вопрос. В данном учебном видео учащиеся изучают способ получения этилена, изучения свойств.

Learnis
Вопрос

Назовите условия реакции

серная кислота

нагревание

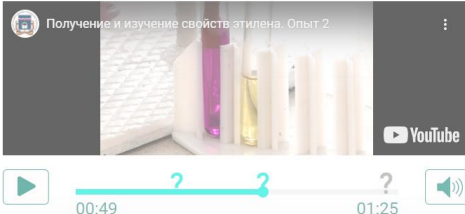
серная кислота и нагревание

соляная кислота и нагревание

ОТВЕТИТЬ

Тест на ненасыщенность СВЯЗИ

Просмотри интерактивное видео для получения результатов

Получение и изучение свойств этилена. Опыт 2

00:49 01:25

Feedback. Используя интерактивную доску Padlet.com учащимся даётся возможность дать обратную связь и поделиться своими успехами и трудностями. Для того, чтобы

padlet

В Bakyt Zhandarbekova + 10 - 4 месяца

Альтернативные источники энергии
Пусть вам улыбается Удача

Анонимный 4 месяца Аскар 1 Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Касымжоларт 1 Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Талгатұлы Жанарыс Все было понятно Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Алуа 1 Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Абылайхан Урок оказался крайне полезным и информативным, за одно мы и проверили свои знания. Добавить комментарий
Анонимный 4 месяца Аделия Верхний Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Наргиз №1 Урок был интересным, все было понятно Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Жансерик 1 Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Алдияр Пазиллов 1 Добавить комментарий	Анонимный 4 месяца Дарига верхний смайлик, все понравилось, было очень интересно Добавить комментарий

Завершение урока.

Список использованной литературы:

- 1). Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов. <http://school-collection.edu.ru/catalog/rubr/eb17b17a-6bcc-01ab-0e3a-a1cd26d56d67/23533/?interface=themcol>
- 2). Виртуальные лабораторные работы по химии. https://www.virtulab.net/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=57&Itemid=108
- 3). Безопасная химическая лаборатория в виртуальной реальности <https://vrchemlab.ru/>
- 4). Образовательная платформа для самоконтроля <https://www.learnis.ru/384545/>

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚИТУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

ИЗМУХАНБЕТОВА Софья Салахиденқызы

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «БҚО ПҚБАИ», М.Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Орал, Қазақстан
sofya_is@mail.ru

Аннотация

Баяндама пандемия кезінде мұғалімдердің біліктілігін арттырудағы мәселелерді қозғаған. Қашықтықтан оқыту жағдайындағы кездескен мәселелер және олардың шешімін табу жолдары көрсетілген. Қашықтықтан сабақ өткізу кезінде басшылыққа алатын аспектілер мектеп мұғалімдері үшін қажет. Сонымен қатар бейнесабактар туралы ақпараттар берілген.

Қазіргі әлемдік қоғамдық-саяси, әлеуметтік-мәдени жағдай еліміздегі білім берудің әдіснамалық негіздеріне, стратегиялық бағыттарына, мақсаты мен мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Қашықтан оқыту барысында отандық дәстүрлі білім беру жүйесін дамып келе жатқан, үздіксіз өзгеріп отыратын ашық жүйеге айналдыру, оқушылар мен мұғалімдердің өздерінің білімдік және әлеуметтік-мәдени қызығушылықтарын жүзеге асыруға деген көзқарасын өзгерту қажеттілігін тудырады. Сондықтан да бүгінгі күннің ақиқаты – қашықтықтан оқыту жағдайында білім беру саласына қатысты барлық субъектілердің өз әрекеттерін қайта құрылымдауына тура келді. Шалва Амоношвили «Мұғалім мамандығы уақыт талабынан артта қалуға жол бермейді. Жаңа адамды тек жаңа адам тәрбиелей алады», - деп жазады.

Әрине мұғалім жан-жақты, білімді, кәсіби құзыретті болу керек, мұның бәрі, негізінен, жылдар бойы оқу мен оқыту барысында жиналған тәжірибемен келеді, бірақ өзіңіздің көпжылдық қызметіңізді қысқа уақыт ішінде қалай өзгерте аласыз? Ия, бүгінде оқушы: «Қандай жаңа нәрсені үйрендің?», - деген сұраққа оңай жауап бере алады. Мұғалім түсіндірген жаңа нәрсесі туралы да айта алады. Ал «Сіз не үйрендіңіз?», - деген сұраққа жауап беру қиынырақ екен. Өйткені қандай міндеттерді анықтау қажет, қандай мәселелерді шешу керек, қалай әрекет ету керек – деген сұрақтарға жауап беру қиын. Осындай сан-түрлі сауалдарға қарамастан барлық деңгейдегі педагогтер қашықтықтан оқытудың талаптарынан шыға білді.

Қашықтықтан оқыту кезінде білім алушылардың өзіндік жұмыс дағдыларын дамытуға баса назар аударылады. Әрбір бастама жаңа мазмұнға негізделгенде ғана нәтиже береді. Демек, қашықтықтан білім беруді толығымен жүзеге асыру үшін мектептің миссиясы алға шығуы керек, ол үшін мұғалімнің қызметі мен осы бағыттағы жұмысының нәтижесінің моделін анықтау қажет. Өйткені қоғамда, соның ішінде білім беру саласында қандай жағдай орын алса да, оқыту – педагогтің жетекші іс-әрекеті, оқу – білім алушының танымдық, практикалық іс-әрекеті болып қала береді. Қашықтықтан оқыту форматында білім беру процесін құрайтын педагогтің «оқыту» және білім алушының «оқу әрекеттері» өзгерген жоқ. Олар біріккен, екі жақты біртекті процесте: біріншіден, педагог білім алушыларға қолжетімді интернет-платформалары арқылы білім беріп, икемділікке, дағдыға үйретеді; екіншіден, білім алушы таным міндеттерін жете түсініп, қашықтықтан оқыту негізінде өз бетімен білім алып, оқу дағдыларын меңгереді.

Білім берудің барлық саласы сияқты педагогтердің біліктілігін арттыру жүйесіндегі «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «БҚО ПҚБАИ» да өткен жылдың сәуір айынан бері YouTube (ютуб), Zoom (зум) платформалары арқылы онлайн режимінде қашықтықтан оқыту форматындағы біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыруда. Біліктілікті арттыру курстарында Zoom (зум) платформасындағы сессиялық залда бетпе-бет жағдайындағы сияқты – бірлескен әрекетке негізделген ынтымақтастықта оқытудың басты принциптері ескеріліп, жүзеге асырылады:

- педагог/тренер психологиялық үйлесімдікті сақтай отырып білім алушының тобын сабаққа дейін құрады. Осы принцип аясында мектеп мұғалімдері әрбір топта оқу дағдысы жоғары, орташа және төмен білім алушылардың болатындай етіп біріктіргені жөн. Ал егерде топ мүшелері бірнеше сабақ бойы ұйымшылдықпен ынтымақтастықта жұмыстанса, онда олардың құрамын ауыстырудың қажеті жоқ (бұл базалық топтар деп аталады). Егер жұмыс қандай да бір себеппен өнбейтін болса, онда топтың құрамын сабақтан сабаққа ауыстырып көрген жөн;
- топқа бірілген тапсырманы орындау кезінде қатысушылар арасында рөлдерді бөлу қажет (әдетте, рөлдерді білім алушылардың өздері бөліседі, кейбір жағдайларда педагогтің /тренердің ұсыныс жасауы да мүмкін);

- бір білім алушының ғана емес, бүкіл топтың жұмысына баға беріледі. Бұл жерде білім алушылардың біліміне ғана емес, олардың бірлескен күш-жігеріне де баға қойылатынын ескеру қажет;
- педагог/тренер тапсырмаға жауап беруге тиісті топтың білім алушысын өзі таңдауы немесе тыңдаушылардың өз еркімен де жауап беруіне болады;
- ынтымақтастықта оқыту топтағы әрбір білім алушының/тыңдаушының өзіне тиесілі деңгейде оқу материалын меңгеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сөйтіп, осындай бірлескен іс-әрекеттің арқасында білім алушылар/ тыңдаушылар дербес рөлге ие болып, жеке жұмыс бөлігін алып, бірлескен іс-әрекет қызметіне белсене қатыса алады. [1]

Жалпы, бірлескен оқыту Джон Дьюидің білім берудегі прагматикалық тәсілінің маңызды элементі болып табылады. Бүгінгі таңда педагогтер мен ғалымдар Дьюидің еңбегін білім берудің заманауи сұрақтарына теорияға негізделген жауаптар беруде емес, бізді өз оқытуларымыздың студенттері болуға шақыруда көреді. (RWCT философиясы мен әдістері (ридинг энд райтинг фо критикал синкинг). С.С.Мерсеитова. Алматы: «Маркет баспасы», 2004).

Сондықтан да педагогтер біліктілікті арттыру онлайн курстарындағы топтық жұмыста: айтылған пікірлерді саралап сын рефлексиялық ойлауға, қалыптастырушы бағалауда бір-біріне қолдау көрсету мақсатында сенім білдіруге, мадақтап уәж беруге, әріптестермен кеңесіп көшбасшылық қабілеттерін арттыруға мүмкіндік алады. Жалпы топтық жұмыс мұғалімдердің бір-бірінің жеке қасиеттеріне мән беріп серіктес болуға және орын алған достық сезім негізінде топтың ынтымағын арттыруға жағдай жасайды. Ал мұндай құндылықтың қазіргі қашықтықтан оқыту жағдайында аса маңызды екені анық. Өйткені ынтымақтастықта оқытудың әдістерін пайдалана білу – педагогтің / тренердің жоғары біліктілігін, оның интерактивті оқыту әдістерін жетік білуі мен ІТ (айти) құзыреттілігінің жоғары болуына тәуелді.

Осы міндетті шешу мақсатында «БҚО ПҚБАИ» филиалының ПОҚ «Қашықтықтан оқыту технологиясы арқылы оқу процесін ұйымдастыру бойынша педагогтердің кәсіби құзырлылығын қалыптастыру» тақырыбында жалпы орта білім беру ұйымдарының мұғалімдеріне арналған білім беру бағдарламасын құрастырып, қазақ, орыс тілдерінде контенттерін дайындады. Аталмыш оқу бағдарламасы негізінде қашықтықтан оқыту жағдайында жалпы орта білім беру ұйымдары педагогтерінің кәсіби құзырлылығын қалыптастыру үшін 2020 жылдың шілде айының 1-15 аралығында эксперименттік курс ұйымдастырылды. Аprobация аясында облыстық деңгейде онлайн режимінде ұйымдастырылған біліктілікті арттыру курсына Орал қаласының білім беру бөлімімен бірігіп анықталған 20 тыңдаушы қатысты.

Эксперимент жұмысын әдістемелік тұрғыда қолдау мақсатында «Қашықтықтан оқыту технологиясы арқылы оқу процесін ұйымдастыру бойынша педагогтердің кәсіби құзырлылығын қалыптастыру» атты қазақ, орыс тілдерінде педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру курсының әдістемелік нұқсаулығы дайындалды.

Осы оқу бағдарламасын аprobациядан өткізу курсының тыңдаушылары заманауи білім беруді дамытудың психологиялық-педагогикалық және нормативтік аспектілері, қашықтықтан оқыту мазмұны, әдістері мен формалары, қашықтықтан оқыту жағдайында педагогтердің жұмыс жасау дағдылары мен ІТ(айти)-құзырлылығын дамыту модульдері бойынша біліктіліктерін жетілдірді. Сонымен қатар мектептерде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға қажетті интернет-платформаларын қолдану әдістемесін, Smart(смарт)-құрылғысы қосымшасымен жұмыс жасау технологиясын, программалық құралдар арқылы цифрлық білім ресурстарын құру, т.б. бойынша тәжірибе жинақтауға мүмкіндік алды. Курс соңында тыңдаушылар интернет-платформалар негізінде өз пәндері бойынша сабақ жоспарын құрып қорғады. Эксперимент нәтижесі бойынша материалдар филиал сайтының «Аprobация» айдарына жүктелді.

Жалпы «БҚО ПҚБАИ» филиалында қашықтықтан өткізілетін кез-келген курста осы бағыттағы әрекеттер жүзеге асырылады. Қашықтықтан оқытуда орындалатын тапсырмалардың алдын-ала дайындалған сілтемелері арқылы тыңдаушылар шағын топтарда бірден жұмыс жасайтын платформаға немесе web(веб)-сервиске өтіп бірлесіп жұмыс жасауға жағдай жасалады. Мысалы, Zoom(зум) платформасындағы сессиялық залдарға бөлінген тыңдаушылар Google(гугл) қосымшалары (Document(документ); Presentation(презентейшн); Spreadsheets(спредшитс); Jamboard(джэмборд); Classroom(класрум)), сонымен қатар Padlet(падлет), Class tools(клас тулс), Learning Apps(лөнинг апс), т.б. web(веб)-сервистерінде де бірлесіп жұмыстанады. Сессиялық залдардағы топтық жұмыс негізінде жасаған жұмыстарын Zoom(зум)-ның ортақ залында талдап, бір-бірін толықтырады.

Қашықтықтан оқыту жағдайындағы ынтымақтастық оқытудың өнімді болуына топ мүшелерінің саны – бес немесе алты адамнан болғаны тиімді (құрамы қаншалықты аз болса, іс-әрекет өнімділігі соншалықты жоғары болды). Себебі топ құрамы аз болған жағдайда мұғалімдерде объективті өзіндік бағалау жағдайы жеткіліксіз, ал саны көп болса, әрбіреуінің жекелік сұранысының

қанағаттануы төмендейді. Қашықтықтан оқытудың негізгі идеяларының бірі - өз бетімен оқу! Мұндай жағдайды келесі себептермен түсіндіруге болады: қашықтықтан оқыту жағдайында техникалық себептерге байланысты кейбір тыңдаушылар сол сәтте қосыла алмай қалуы; топ тыңдаушыларының АКТ құзыреттіліктері деңгейінің әртүрлі болуы салдарынан, сессиялық залдарға қосыла алмауы немесе компьютер ия ноутбук экраның демонстрация жасай алмай уақытты оздырып алуы; қатысушылар қатарында болғанымен құрылғы (компьютер, ноутбук) дауысы мен видеосын сөндіріп, мүлдем байланысқа шықпауы. Сондықтан да осы жағдайды жеке мәселе ретінде қарастырып, педагог/тренер жеке байланыс пен қарым-қатынас арқылы шешуге әрекет жасауға міндетті.

Жалпы қашықтықтан оқыту форматында педагогтердің біліктілігін арттыру жұмыстарын жүзеге асыруда мынадай қорытынды жасауға болады:

- *біріншіден*, оқытушылардың (тренерлердің) Бағдарлама мазмұнын тыңдаушылардың меңгеруін тиімді ұйымдастыруы;

- *екіншіден*, білім беру ұйымдарындағы және қала, аудан деңгейіндегі кәсіби-әдістемелік қызметтің жоғары деңгейі;

- *үшіншіден*, мұғалімдердің өз ізденістері мен талпыныстары.

Сондықтан мұнда білім алушының өзін-өзі реттеуі, ІТ құзыреттілігін қалыптастырудағы дербестілігі өте маңызды. Ең бастысы - қашықтықтан оқытудың негізгі принциптерін түсіну, сонда әр мұғалім өзінің шығармашылық даралығына сәйкес оларды өз тәжірибесінде өз бетінше қолдана алады.

Кез-келген білім беру тәсілі өзінің қалыптасу және даму жолымен жүреді, нәтижесінде сол немесе басқа дәстүр қалыптасады. Жалпы пікірлерге сүйенсек, қашықтықтан оқытуда өз жолын бастаған кез-келген субъект тәжірибенің жоқтығынан қиындықтарға тап болады. Осы орайда мұғалімдерге басқаларға қарағанда қиындау соқты: өйткені қазіргі жағдайға олардың еш дайындығы жоқ екендігі көрінді, соның ішінде, дарынды және талантты балаларды оқытуға қарағанда үлгерімі төмен оқушыларға білім беру қиынырақ және анағұрлым ауыр болды.

Қашықтықтан оқытудың артықшылығы: қашықтан байланыс жасайтын әр оқушы өз қарқынымен қозғалады; ол алдыңғы кезеңдерді меңгергеннен кейін ғана күрделі материалды игере алады; кеңестер мен нұсқауларға сүйеніп оқушы әрқашан дұрыс жауап береді; оқушы үнемі белсенділік танытады және жетістігі туралы кері байланыс алады; сұрақтың құрылымы тапсырмадағы ең маңызды жерлеріне назар аударуға бағыттайды; дағдыларды одан әрі дамытуға мүмкіндік беретін кез-келген ұғым тиісті контекстте беріледі; сынақ тапсырушылардың жауаптарын жазып отыру олардың оқуын жақсартуға мүмкіндік береді. Мұның барлығы ББД-ны (Білім, Білік, Дағды) кеңейтуге қатысты, бірақ ынтаны, тәуелсіздікті, еркіндікті дамыту, психологиялық жетілу мен басқа да білім берудің жаңа құндылықтарын дамыту туралы айтылған жоқ. Өйткені білім алушының өмірге деген психологиялық, жалпы мәдени және әлеуметтік дайындық деңгейі, шын мәнінде, тек адамның өзіне, оның өзін-өзі тәрбиелеудің жеке тәжірибесіне байланысты. Бұл позициядан қарасақ мұғалімнің міндеті білім алушыларға жан-жақты қолдау көрсету болып табылады, өйткені қашықтықтан оқыту кезінде білім беру жүйесінде мұғалімнің рөлі әр түрлі платформалар үшін тапсырманы әзірлеушіге ауысады, бірақ атауы мәселенің мәнін өзгертпейді. Сондықтан мұғалім қашықтықтан сабақ өткізгенде келесі аспектілерді есінде ұстағаны жөн:

- орта жалпы білім беру мазмұны және қашықтықтан оқыту мүмкіндіктері;

- жаңа мыңжылдықта жас ұрпақты оқытудағы құндылықтар мен мақсаттар;

- мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастағы еркіндік пен жауапкершілік.

ҚР Білім және Ғылым министрлігі, «Өрлеу» БАҰО» АҚ тапсырмасы бойынша Оралдағы «Өрлеу» қазақ тілі мен әдебиеті және алгебра пәндері бойынша бейнесабақтар дайындады. Бейнесабақтар орта білім берудің типтік оқу жоспарының мазмұны бойынша оқушылардың жас ерекшеліктерін сәйкес құрастырылды. Филиал бойынша қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен 10-11 сыныптардың I тоқсаны бойынша 195, математика пәні бойынша 9-11 сыныптардың 275 видеосабақтары жасакталып, барлығы 470 видеосабақ «Өрлеу» білім беру каналына жүктелді.

БҚО филиалы оқытушыларының әдістемелік, техникалық қолдауымен жалпы орта білім беру деңгейінің 1-11 сынып пәндері бойынша 2-тоқсанға арналған 40 видеосабақ жасактап, «Өрлеу» білім беру каналына жүктеді. Ал 3-тоқсан бойынша қазақ және орыс тілінде жалпы саны 138 видеосабақ дайындауды қолға алды.

Мектептегі оқыту процесін жүргізетін басты тұлға – мұғалімнің кәсіби қызметінің басты көрсеткіші – сабағының сапалы өткізілуі. Мұғалімнің сабаққа дайындалуына әдістемелік көмек көрсету арқылы оның кәсіби біліктілігін арттыру мақсатында жүзеге асырылатын «Сабақ жоспары» жобасы Zkoipk.kz (зкоипк нүкте кей зед) сайтындағы «Сабақ жоспары» платформасында орналасқан. Мұғалімдердің озық іс-тәжірибелерін интернет мүмкіндігімен облыс, республика көлемінде тарату, мұғалімдердің АКТ сауаттылықтарын дамытып, құзыреттіліктерін қалыптастыру міндетін арқалаған

Бұл жобаға мұғалімдер дайын сабақ жоспарларын ұсытуда. Бүгінгі таңда сараптамадан өткен барлық пәндерден, соның ішінде негізі және қосымша пәндерден жалпы саны 5000-нан астам сабақ жоспары институт сайтына жүктелді.

Құрметті әріптестер!

Қоғамдағы өзгеріс педагогтың біліктілігін арттыруға жаңа міндеттер жүктеп отыр. Алда ваучерлік жүйе келе жатыр. Осының бәрін ойдағыдай жүзеге асыру - басты мақсатымыз.

Тыңдағандарыңыз үшін рахмет!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>]
2. Концепция обучения в течение всей жизни, направленной на повышение уровня грамотности граждан, их цифровых компетенций, активное внедрение альтернативных вариантов неформального образования, признание результатов самостоятельного обучения, сертификацию профессиональных навыков. – Нұр-Сұлтан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020.– 112 с.]
3. Дьюи, Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьюи ; переводчик Н. М. Никольская. — Москва : Издательство Юрайт, 2021. — 166 с.]
4. Амонашвили, Ш. Основы гуманной педагогики. Книга 5. Учитель /Издательство: Свет, 2015. - 288 с.]
5. С.С. Мерсеитова. Алматы: «Маркет баспасы», 2004.]

МЕТОДЫ АНАЛИЗА ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ТРАВМАТИЗМА КНЯЗОВ Ерлан Жаксыбаевич

РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан»
Нур-Султан, Казахстан
nauka@rniiot.kz

Аннотация

Бұл мақалада жазатайым оқиғалардың себептеріне байланысты өндірістік жарақаттануды талдау әдістері қарастырылған. Сондай-ақ, қызметкерлердің жарақат алу көздерін анықтау, олардың алдын-алу шараларын әзірлеу және енгізу қажеттілігі көрсетілген.

Түйінді сөздер: өндірістік жарақаттануды талдау, еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралар, еңбек жағдайлары, қауіпсіздік техникасы жөніндегі нұсқаулықтар.

Аннотация

В данной статье рассмотрены методы анализа производственного травматизма связанные с причинами несчастных случаев. Указана также необходимость выявления источников травматизации работников, разработки и внедрения мероприятий по их предотвращению.

Ключевые слова: анализ производственного травматизма, мероприятия по охране труда, условия труда, инструкции по технике безопасности.

Сохранность здоровья и работоспособности члена коллектива находится на приоритетном месте. Руководство любой организации заинтересовано, прежде всего, в сокращении уровня аварийности, профессиональной заболеваемости и травматизма своих работников. В настоящее время РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан» в рамках научно-технической программы «Риск-ориентированные организационно-экономические механизмы обеспечения безопасного труда в условиях современного Казахстана» рассматривает актуальные вопросы разработки плана по охране труда на основе управления профессиональными рисками для снижения уровня производственного травматизма.

Одним из необходимых требований борьбы с производственным травматизмом является постоянный анализ выяснения причины травматизма. В основном это происходит из-за плохой организации работ, нарушения алгоритма производства, несоблюдения правил безопасности, трудовой дисциплины. Различают технические и организационные причины. Технические причины, в основном, возникают из недостатков в конструкции оборудования, слабого освещения в рабочей зоне и т.д.

Организационные причины имеют место при грубом несоблюдении работниками правил техники безопасности, плохой организации работы, недостаточности должного контроля за производственным циклом.

Вслед за тщательным анализом причин возникновения несчастных случаев на производстве разрабатываются организационные мероприятия по устранению и предупреждению данных причин. На практике, как правило, применяются монографический и статистический методы.

Причины травматизма непосредственно на рабочих местах определяют монографическим методом. При этом детально исследуют условия труда на каждом рабочем месте с выявлением потенциально вредных и опасных производственных факторов, состояние оборудования и рабочего инвентаря. Данный метод продуктивен при статистическом анализе состояния охраны труда [1].

Статистический метод анализа позволяет выявить и изучить причины травматизма по документам, зарегистрированных несчастных случаев в организациях (листки нетрудоспособности, акты по форме Н-1) за определенный отрезок времени. Этим методом можно определить общий уровень травматизма, выявить его динамику, характерные связи и зависимости в подразделениях и организации в целом. Наряду с этим рассматриваются, в основном, коэффициент частоты и коэффициент тяжести травматизма. Коэффициент частоты (Кч) представляет собой численность работников, потерпевших при несчастных случаях на производстве, приходящихся на 1000 работающих за отчетный период и рассчитывается по формуле:

$$Кч = N * 1000 / Ср,$$

где N - количество потерпевших при несчастных случаях на производстве за отчетный период, чел.;

Ср - среднесписочный состав работающих за отчетный период, чел.

Коэффициент тяжести несчастных случаев на производстве (Кт) определяет собой количество дней нетрудоспособности в расчете на одного потерпевшего за отчетный период и определяется по формуле:

$$Кт = Дн / N,$$

где Дн - суммарное количество дней нетрудоспособности из-за несчастных случаев;

N - количество потерпевших при несчастных случаях на производстве за отчетный период, чел.

Вариантами статистического метода считаются групповой и топографический.

Групповой метод анализа производственного травматизма обосновано на периодичности несчастных случаев, независимо от характера и тяжести повреждения. Материалы расследования несчастных случаев на производстве разбиваются по группам с целью выявления аналогичных несчастных случаев одинаковых по всем признакам, а также повторяющихся по характеру повреждений. Этот метод помогает выявить профессии и виды работ, на которые приходится большее число несчастных случаев, и определить качественные мероприятия с целью повышения безопасности труда.

Топографический метод предусматривает анализ несчастных случаев по месту их происхождения. На месте происшествия тщательно изучают причины несчастных случаев. Условными знаками на топографической схеме обозначают случаи, где возникли или могли произойти эпизоды производственного травматизма за рассматриваемый период. В результате чего наглядно видны рабочие места, требующие особого внимания и проведения профилактических мероприятий [2].

Есть также экономический метод анализа производственного травматизма. Данный метод заключается в определении экономического ущерба от производственного травматизма, причиненных несчастными случаями, а также в оценке социально-экономической эффективности мероприятий по предупреждению несчастных случаев на производстве.

Для защиты жизни и здоровья рабочего персонала большое значение имеют реализация мероприятий по уменьшению рисков тяжелого и смертельного травмирования. Определенные мероприятия, разработанные с учетом оценки обстоятельств, типов и причин всех видов травм (микротравм), позволят не только предотвратить несчастные случаи, но и уменьшить физический, моральный и финансовый ущерб, причиняемый ими.

Исходя из кардинального анализа условий труда администрация предприятия проводят следующие высокоэффективные мероприятия:

разработка безопасных условий труда;

усиление экономических способов воздействия на травматизм, стимулирование работы без травм и аварий;

улучшение подходов организации труда, а именно квалифицированное спецобучение и аттестация работников, проведение инструктажей по охране труда; создание планов профилактики производственного травматизма и ликвидации аварийных ситуаций;

инженерные меры защиты людей от источников вредного воздействия посредством изоляции опасных элементов, а также установки барьеров между работниками и потенциальными источниками травмы;

прогнозирование выявления опасностей и условий, при которых они могут подействовать на сотрудников;

организационные меры включают в себя обеспечения работников индивидуальными средствами защиты [3].

Для предотвращения несчастных случаев и профессиональных заболеваний на предприятиях необходимо выделить и оборудовать кабинеты по технике безопасности, где размещаются плакаты, схемы, материалы по технике безопасности, индивидуальные средства защиты, приборы для измерения шума, света, вибрации и так далее. На основе всестороннего анализа причин несчастных случаев и заболеваний на производстве администрация предприятия составляет план мероприятий по охране труда.

Таким образом, различные методы анализа производственного травматизма и процесс наладки работ выполняет ключевую роль в системе управления охраной труда на предприятии. На этом этапе должны быть выявлены все возможные вредные и опасные производственные факторы рабочей среды непосредственно на данном рабочем месте, что даст возможность устранить этих факторов до начала производства работ, и поможет более рационально организовать защищенный и эффективный труд работников. Введение мероприятий, разработанных на основе анализа причин и обстоятельств несчастных случаев, позволит в кратчайший срок и с наименьшими затратами добиться коренного перелома в снижении уровня производственного травматизма.

Список литературы:

1 Кузьмина О.В., Янчий С.В. Анализ производственного травматизма в исследуемой организации на основе статистического метода. / сборник материалов: Современные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации. Сборник статей Международной научно-практической конференции. 2016. -С. 48-53.

2 Свиридова Т.В., Боброва О.В. Анализ методов оценки производственного травматизма и профессионального риска. / Сборник материалов XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего плюс. 2018. Т.7. № 4 (44). С. 250-255.

3 Богданова С.С., Комарова Т.Г. Необходимость анализа производственного травматизма и способы его осуществления в российских организациях / Сборник материалов Модернизация экономики России, материалы международной научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава, молодых ученых и студентов, Ростов-на-Дону, 2020. –С. 305-311.

ҚАЗАҚ МИФТІК КЕЙІПКЕРЛЕРІНІҢ СИНХРОНДЫҚ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

КУРМАНАЕВА Алтыншаш Жанарбековна

Ғылыми жетекші: Ерболат Баятұлы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

Көкшетау, Қазақстан

dreamaltynshash@gmail.com

Аннотация

Мақалада еуропалық фэнтезиіде ерекше орын алатын зооморфтық, тератологиялық образдардың прототиптері қазақтың архаикалық мифтерінде бар екендігі ғылыми көзқарастар негізінде дәлелденді. Сонымен қатар, қазіргі балалар мен жасөспірімдер әдебиетінің көшбасшысы атанған фэнтези кейіпкерлердің экранизациялық, мультипликациялық бейнелеріне жүйелі талдау жасалынып, оның қазақ фольклорындағы антикалық көріністері бұрынан қалыптасқандығы нақты мысалдармен келтірілді.

Кілт сөздер: фэнтези, анахронизм, зооморфтық, тератология, миф, антика.

Фольклор – ғұрып пен ғибраттың, салт пен дәстүрдің, тәлім мен тәрбиенің тоғысқан жері. Халықтың үнін, ішкі сезімін, жан дүниесін жауһар сөздің құдіретімен жеткізуші де фольклор. Фольклорды сөз өнерінің атасы десек еш қателеспейміз. Егер, әдебиет сөз өнері туралы ғылым болса, ал фольклор – оның тәлімгері. Ұлы жібек жолындай көшкен әдебиет керуенінің сардарбегі һәм темірқазықтай жол сілтеушісі – фольклор. Бір сөзбен айтқанда, фольклор – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған асыл қазынасы. Ал фольклористика – халық ауыз әдебиетінің табиғатын, шығу тегін, өсу мен даму жолдарын зерттеуші ғылым саласы.

Фольклор өзге ғылым салалары сияқты жанрлық тұрғыда бірнеше түрге бөлінеді. Оларды парықтап өтсек: ғұрыптық фольклор, ғибраттық фольклор, прозалық фольклор. Аталған салалардың ішінде прозалық фольклордың алар орны ерекше. Прозалық фольклор – халық ауыз әдебиетінің шоқтығы биік жанры. Оның өн бойынан халықтық сипатты да, ұлттық код пен ділді де кезіктіруге әбден болады. Фольклордың бұ үлгісі баяндау формасында айтылып, ауыздан ауызға тарағандықтан оны «Прозалық фольклор» деп атау фольклористика ғылымында кеңінен қалыптасқан заңдылықтардың бірі. Прозалық фольклордың тарамдарына: миф, хикая, аңыз, әфсана жатады. Біздің қарастыранымыз – миф. Миф – алғашқы дүниетанымдық түсініктердің схоластикалық синтезі. Миф – прозалық фольклордың субстанциясы. Қазақ мифологиясын зерттеумен: Ш.Уәлиханов, Ә.Қоңыратбаев, С.Қондыбай, С.Қасқабасов, Ш.Ыбраев, Р.Әлмұқанова және т.б бірқатар ғалымдар айналысты. Әр фольклортанушы-ғалым мифке сипаттама беріп қана қоймай, мифтік кейіпкерлердің диахрондық образын ашуға тырысқан болатын. Мәселен, Еуропа мен Азияның жәдігері, ұлы кеменгер тұлға – Ш. Уәлиханов өзінің ғылыми мақалаларының бірінде қазақтың шамандық қалдығына сілтеме жасай отырып, жағымсыз кейіпкерлердің мотив-суреттемесіне айқын дәлелдер келтірді. Ғұлама ғалым қазақ мифологиясында мыстанның бірнеше түрі болатындығын ескертті. Атап айтқанда, Мыстан, Жезтырнақ, Сөрел, Көнаяқ, Албасты, Жалмауыз. Мифология кеңістігіне құлаш сермеген – Серікбол Қондыбай ағамыздың көзмайын тауыса жазып, мұқым әдебиетшілерді тамсандырған – Арғықазақ мифологиясы атты еңбегін біз қазақ фольклористика ғылымына қосқан өлшеусіз үлесі деп білеміз.

Мифологияның бірсыпыра теориялық мәселелеріне терең бойлаған – Әлмұқанова Риза Тасқынғалиқызы «Қазақ фольклорындағы антикалық сарындар» атты көлемді монографиялық еңбегінде қазақ мифологиясындағы кейіпкерлердің образдары әлі де зерттеуді қажет ететіндігін айтқан еді. Ғалымның тұшымды пікірі бүгінде фольклортану ғылымының басты объектісіне айналды[1]. Мифтік кейіпкерлердің жүйеленуі – қазіргі қазақ фольклортану ғылымының ең өзекті мәселелерінің бірі. С.Итеғұлованың құрастыруымен 2016 жылы «Қазақ мифтік кейіпкерлі» атты көлемді еңбек жарық көргеннен кейін мифологиялық кейіпкерлерді классификациялау мәселесіне аса көңіл бөлінген жоқ. Әрине, қасаңданып қалды деуден аулақпыз. Дегенмен, жоғарыдағы мәселені ескере отыра, біз мифтік кейіпкерлерді жүйелеу жұмысын қолға алуды жөн көрдік. Мифтік кейіпкерлерді топтастырмас бұрын, ең алдымен миф және оның жанрлық түрлеріне біраз шолу жасап өтерлік. Көрнекті ғалым Шәкір Ыбраев «Қазақтың мифтік әңгімелері» атты еңбегінде мифті үш топқа бөліп саралайды: Космологиялық мифтер, Эсхатологиялық және Антропгондық мифтер. Космологиялық мифтер өз атауы айтып тұрғандай, шоқжұлдыздар мен аспан денелері жайында жазылған мифтік әңгімелердің ерекше жанры. Эсхатологиялық миф деп, ақыр заман көрінісін сипаттайтын мифтерді айтса, ал Антропгондық мифтер – классикалық дәрежеге жеткен мифтік әңгімелерді пайымдайтын жанр болып табылады. Осы тұста әрбір мифтік жанрдың өзіне тән мифтік қаһармандары болатындығын айтқымыз келеді. Мифтік кейіпкерлерді жүйелеудің де өзіндік айқындалған заңдылықтары барын ұмытпағанымыз жөн. Мәселен, мифтік кейіпкерлерді топтастырудың бірден-бір функциясы – табиғи жаратылысы мен тектік сипатын ашу. Әлемдік фольклорда мифтік кейіпкерлерді «Жағымды» және «Жағымсыз» деп бөлу қалыптасқан. Қазақ халық ауыз әдебиетінде оларды «Жақсы» және «Жаман» дейді. Біздіңше, мифтік кейіпкерлерді жақсы мен жаманға бөлу – қате концепция. Өйткені, адам баласының өзінде де жақсы да, жаман қасиеттер бірдей жүретіндіктен, мифтік кейіпкерлерді «Жағымды» һәм «Жағымсыз» деп бөлгеніміз әлдеқайда дұрыс болатын сықылды. Әлқисасы, мифтік кейіпкерлердің бойынан трайбализмдік сипатты емес, экзистенциялық мұратты іздеген жөн. Сондықтан, жоғарыдағы мәселені ескере отыра біз мифтік кейіпкерлерді жіктеген болатынбыз:

Жағымды мифтік кейіпкерлер: Ер Төстік, Толағай, Сакқұлақ, Көлтауысар, Таусоғар, Қаңбақ шал, Күнекей сұлу, Қанатты барыс, Үркер, Үлпілдек, Самұрық, Қыдыр ата, Қорқыт ата және т.б.

Жағымсыз мифтік кейіпкерлер: Мыстан, Жалмауыз, Жезтырнақ, Албасты, Көнаяқ, Сөрел, Жылан бапы хан, Шойынқұлақ, Қыранқара қарақшы, Төбе көз, Дәу, Үббе және т.б.

Тәңірлік образдар: Көк Тәңір, Ұмай ана, Еркілік.

Тотемдік кейіпкерлер: Көк бөрі, Өгіз, Ит тотемі.

Шамандық кейіпкерлер: Бақсы-балгерлер.

Космо-антропологиялық кейіпкерлер: Қыранқара, Үркер, Үлпілдік, Ығай мен Сығай (Ағайындылар), Айсұлу мен Күнсұлу.

Зооморфоантропологиялық кейіпкерлер: Самұрық.

Зооморфтық немесе анархизмдік кейіпкерлер: Төбе көз, Дәу, Жер, Көк, Тау, Теңіз (Оғыз Қағанның балалары).

Тератологиялық кейіпкерлер: Жалмауыз, Мыстан, Жезтырнақ, Албасты, Көңаяқ, Сөрел, Төбекөз, Дәу, Үббе (Су перісі), Жылан Бапы хан, Шойынқұлақ, Бекторы.

Демонологиялық кейіпкерлер: Жалмауыз, Мыстан, Жезтырнақ, Албасты, Көңаяқ, Сөрел, Жын, Шайтан, Ібіліс, Пері, Дию.

Мифологиялық қаһармандар: Қорқыт ата, Қыдыр ата, Ер Төстік, Толағай, Көлтауысар, Таусоғар, Саққұлақ, Желаяқ.

Енді жоғарыда келтірген жіктеуімізді түсіндіруге рұқсат етіңіздер. Біріншіден, мифтік кейіпкерлерді табиғи болмысына қарап «Жағымды» және «Жағымсыз» деп бөлдік. Екіншіден, Қазақтың архаикалық мифтерін қарастыра отырып, мифтік образдарды «Тотемдік», «Космологиялық», «Зооморфтық», «Демонологиялық» деген бірнеше топқа ажыраттық. Ең алдымен, тәңірлік бейнелерге тоқталайық. Әлемнің жаратылуы туралы мифтер әр халықта бар. Қазақ мифологиясында жеті қат жерді жаратқан Көк Тәңір, оның жары Ұмай бейнесі жайында түрлі мифтер қалыптасқан. Сол себептен, мифтік түсінік бойынша, Тәңірлік образдарға: Көк Тәңірді, Ұмай ананы, Еркілікті жатқыздық. Әрине, Еркілік моңғол фольклорының кейіпкері. Алайда қазақ халық ауыз әдебиетінде қалыптасқан мифтер мен аңыз-эпосаларға қарап, біз Еркілікті қазақ фольклорына, оның ішінде шамандық кейіпкерлердің қатарына жатқызуды ұйғардық.

Тотемдік кейіпкерлер. Әуелбек Қоңыратбаевтің «Қазақ фольклорының тарихы» еңбегіндегі пікірге сүйенсек, Тотем – дүниедегі барлық жан-жануарлардың, құбылыстың иесі барын ұғынушылық деген мағынаны білдіреді. Бағзы замандарда адам табиғаттан дараланбай тұрған кезде әрбір нәрсенің жаны, пірі болатынына сенген. Энолит дәуіріне тірелетін бұл кезеңде адамдардың жыртқыш аңдардан қорқуы мен оларға табынуы – тотемнің айқын көрінісі болмақ. Трайбализмнің теория тұрғысынан, жер бетіндегі әрбір ру-тайпаның сиынатын заттары тотемге айналған. Мәселен, қазақ фольклорында бұндай тотемдерге: Көк Бөрі тотемі, Өгіз тотемі, Ит тотемі жатады. Анаеркі кезеңінде туған тотемдердің бірі – Ит тотемі. Шамамен, біздің дәуірімізге дейінгі IV-IV ғасырларда Орта Азия халықтарында Ит тотемі – культ болып саналған. Бұл жайында Әуелбек Қоңыратбаев мынандай құнды деректер келтіреді: Ит тотемінің екі сатысы байқалады: алғашқысы жерлеу сатысымен байланысты болса, соңғысы ит отбасының құтына айналған [3, 69 б]. Шынында, жеті қазынаның құрамдас бөлігіне айналған – Ит тотемінің қазақтың антикалық мифтерінде болуы заңды құбылыс. Келесі Өгіз тотемі – скептицизмдік сананың сәл де болса жаңғырған уақытында пайда болған тотем. Аталмыш тотемнің туына – өгіз бен әйелдің жақындасуы себепкер болды деген де пікірлер баршылық. Мәселен, ғалым Әуелбек Қоңыратбаев: Өгіз тотемі бүкіл жер жүзінде халықтарға ортақ. Қол бала болған алғашқы түлік сол болса керек. Мысалы, халқастар аңызында оның тегі куку бұға (Көк өгіз), соның әйелге жақындасуынан моңғолдар тарапты-мыс [3, 70 б]. Ғұламаның пікірінде астарлы шындық барын біз «Оғыз Қаған» жырына талдау жасағанда білдік. Мысалы, жырдан үзінді келтірсек: *Күндерді бір күні Айқағанның көзі жарыды, босанды. Еркек бала туды. Осы баланың өңі, шырайы көк еді, ауызы оттай қызыл еді, көздері қаракер, шаштары қастары қара еді. Жақсы тектілерден көріктірек еді... Осы ұлдың аяғы өгіз аяғындай, белі бөрі беліндей, жауырыны бұлғын жауырындай, кеудесі аю кеудесіндей еді. Денесінің бәрін түгел түк басқан еді.* Көріп тұрғанымыздай, Оғыз Қағанның сыртқы мотив-суреттемесі бізге өгізден тарағандығын, әкесі – Көк Өгіз болуы мүмкін екендігін айғақтайды. Сонымен қатар, Оғыз Қаған жырында да Көк бөрі тотемі бар. Оғыздың әр жорығында жол сілтеушісі – Көк бөрі болғаны баршамызға аян.

Тотемдік кейіпкерлерден кейінгі образдар – шамандық кейіпкерлер. Шамандық дегеніміз – әлемдік дүниені сүю, табиғатқа деген шексіз махаббат және өлгендердің рухын қастерлеу, аруағын ардақтау, – деп Шоқан Уәлиханов айтқан пікірді алға тартып, біз шамандық кейіпкерлерге: бақсы-балгерлерді сынды образдарды жатқыздық.

Космо-антропологиялық кейіпкерлер. Космологиялық түсініктер қазақтардың көшпелі өмірінің ажырамас бөлігі болғаны айдан анық. Бағзы заманда қазақ халқы жолдың уақытын жұлдыздарға қарап өлшегені баршамызға белгілі. Міне, сондықтан, космологиялық образдар – қазақ фольклорында ерекше қызмет атқарады. Космологиялық мифтердің шығу тегі түсінікті болғанымен, ондағы қаһармандардың қандай кейіпкерлерге жататыны көпті толғандырады хақ. Оның үстіне, олар табиғи құбылыстар болғандықтан мифтік кейіпкерлер қатарына жатқызу дұрыс па деген сауал туындайды. Алайда қазақ мифтерінде жұлдыздардың адамға, я болмаса, керісінше адамдардың жұлдызға құбылуы мотивтері жиі кездесетіндіктен, біз бұндай мифтік кейіпкерлерге «Космо-антропологиялық» атауын айдар қылып

тақтық. Тұмар болып тағылған атауға қазақ фольклорында лайық кейіпкерлер: Қыранқара, Үркер, Үлпілдік, Ығай мен Сығай (Ағайындылар), Айсұлу мен Күнсұлу.

Зооморфоатропогондық кейіпкерлер және Зооморфтық немесе анархизмдік кейіпкерлер. Зооморфтық дегеніміз, жануар мен адамның байланысынан дүниеге жаңа тіршіліктің келуі немесе туылуы болып табылады. Жануармен жақындасу сарыны – әлем халықтарына ортақ мотив. Қай халықтың мифін алып қарастырсақ та, біз жануармен адамның некесінен туған мифтік кейіпкерлерді көреміз. Тотемдік сана байырғы қазақ жұртының өмірінде өзінің империалистік үстемдігін ұтымды жүргізе білді. Осылайша, жануармен некелік конвенцияға отыру – қазақ халық ауыз әдебиетінде қалыпты құбылыстардың біріне айналды.

Зооморфтық кейіпкерлер тек жануардың қабырғасынан жаратылып қоймай, өзге тіршілік иелерінің адаммен некелесуінен де пайда болады. Мәселен, Қорқыт ата кітабының «Бейсат» жыры бөлімінде Пері қызына ғашық болған хан жайында айтылады. Кейін олардың некесінен дүниеге түрі ұсқынсыз, жалғыз көзді «Төбекөз» келеді. Бұл да зооморфизмнің бір сипаты. Қазақ фольклорындағы зомморфтық кейіпкерлерге: Төбе көз, Дәу, Жер, Көк, Тау, Теңіз (Оғыз Қағанның балалары).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ фольклорындағы антикалық сарындар / Риза Әлмұқанова. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – 320 бет.
2. Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Құрастырып, түсініктерін жазған М. Құмарова. – Алматы: Жазушы. – Тақырып алдында: Қазақ ССР Ғылым академиясы М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. Т. 3: Батырлар жыры / Жауапты шығарушы Ж.Әбішев. –1987. – 304 бет., суретті.
3. Қазақ фольклорының тарихы (Құрастырып, алғысөзін жазған – Ә.Қоңыратбев). – Алматы, Ана тілі. 1991. – 288 бет.
4. Қазақтың мифтік әңгімелері. «Ғылым» ғылыми баспа орталығы, 2002. – 320 б.
5. Курманаева, А.Ж. Фэнтези жанрының қазақ фольклорындағы байырғы көріністері / Алтыншаш Курманаева, Ерболат Баятұлы // Молодой учёный. – 2021. – № 11 (353). – С. 253-255.

ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

МАХАМБЕТИЯР Жайнағұл Данағұлқызы
«Шығармашылық Академиясы» МКҚК
Ақтөбе, Қазақстан

Еліміздің тәуелсіздік алған жылдар ішінде егемен еліміздің, қоғамымыздың әлеуметтік-саяси және басқа да салаларында түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Соның бірі-білім беру саласы. Қай кезеңде болмасын жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру қоғам алдындағы ең жауапты, маңызды іс болып қала береді. Сондықтан мемлекетіміздің даму, жаңару жолындағы жаңалықтар мен түрлі өзгерістер еліміздің білім беру саласында да өз әсерін тигізуде.

Бүкіл әлемдік білім беру кеңістігіне ұмтылыстар, қоғам дамуында қалыптасып отырған жаңа жағдаяттар, тыңнан туындаған мәселелер, өзгеріп жатқан өмірге бейімделу қажеттілігі туындап отыр. Осыған мемлекетімізде білім беру мен жас ұрпақты тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлінуде. Соның бірі – Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасының жариялануы болса, Президентіміз Н. Назарбаевтың «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру-мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» атты Қазақстан халқына жолдауында да білім беруге үлкен мән беріліп отыр.

Қазіргі кезеңде Республикамызда қосымша білім берудің жаңа жүйесі жасалып, Қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Білім беру саласы қызметкерлерінің алдында қойылып отырған басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Қосымша білім беру жүйесі - үздіксіз білім берудің ажырамас бөлігі, салауатты өмір салтын қалыптастыруға, жеке тұлғаны өздігінен дамытуға, шығармашыл, дарынды балаларды анықтауға, оларға қолдау көрсетуге және балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған көп деңгейлі білім жүйесі.

Балаларға қосымша білім берудің құндылығы жалпы білімдегі вариативтік құрауды күшейтеді және балалардың өзін-өзі кәсіби деңгейде ұстауға, мектептің базалық компонентінде алынған олардың білімін, күшін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде қосымша білім беру мектептен тыс ұйымдардың бірегей жүйесін сақтау және дамыту, жеке тұлғаны тәрбиелеу, оқыту және шығармашылық дамытуда олардың рөлін арттыру мақсатында ұйымдастырылады. Балаларға қосымша білім беру мазмұны, оны ұйымдастыру түрі, әдістері мен технологиялары сапасын көтеру, педагогикалық шығармашылық жұмысты бағдарлы түрде ұйымдастыру көзделген. Қазақстандағы қосымша білім беру жүйесі білім беру кеңістігінің ең динамикалық және дамушы құрамды бөлігі болып табылады, ол стандартты жүйеге қарағанда ерекше ашық және еркін дамуды қалыптастырады. Балаларға қосымша білім беру – білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін жан-жақты қанағаттандыру мақсатында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқыту процесі, үздіксіз білім жүйесінің ажырамас бөлігі. Балалардың қосымша білім беру жүйесі – салауатты өмір салтын қалыптастыру, жеке тұлғаны өздігінен дамыту, шығармашыл дарынды балаларды іздеу, қолдау көрсету және дамыту, өскелең ұрпақ тәрбиесіне және олардың дарындылығын дамытуға, балалардың құқықтарын қорғауға назар аударуды күшейтуге бағыттауға негізделген.

Әр адам бос уақытын өзінше бір нәрсеге арнайды. Бірақ, бос уақытты ұтымды етіп өткізу әлдеқайда тиімді. Дұрыс тиімді ұйымдастырылған бос уақыт – олардың рухани өмірін, көзқарасын толықтырылуын қамтамасыз етеді. Баланың бос уақытын оның өз қалауымен өткізуге ат салысу, оған аса мән беру – қазіргі таңның басты мақсаты саналуы тиіс. Бүгінгі таңда жаңа білімді адамды қалыптастыру барысында қосымша білім беру мекемелеріндегі үйірме жұмыстары күннен-күнге ұлғая түсуде. Мектептен тыс орталықтарда жүргізілетін тәрбие жұмыстары, сабақ үстінде жүзеге асыратын тәрбие жұмысын толықтыра және тереңдете отырып, ең алдымен балалардың таланттары мен қабілеттерін неғұрлым толық ашудың, олардың бір нәрсеге қызығушылығы мен ынтасын оятудың құралы ретінде қызмет атқарады, ол оқушылардың бос уақытын ұйымдастырудың және олардың адамгершілік мінез құлыққа жаттығуын ұйымдастырудың формасы болып табылады.

Біріншіден, оқудан тыс әр тарапты әрекет баланың сабақта мүмкін болмайтын жан – жақты дара қабілетін ашуға ықпал етеді.

Екіншіден, сыныптан тыс әр түрлі үйірме жұмысының түрімен айналысу баланың жеке әлеуметтік тәжірибесін жандандырып, жетілдіреді, оның адамзат құндылықтарына негізделген білімдерін байытып, қажетті практикалық іскерлігі мен дағдысын қалыптастырады.

Үшіншіден, сыныптан тыс түрлі тәрбие жұмысы оқушыларда әрекеттің әртүріне қатысты қызығушылығының дамуына, оған белсенді қатысуға деген құлшынысын тәрбиелеуге нәтижелі ықпал етеді. Егерде балада еңбекке деген тұрақты қызығушылық және белгілі бір практикалық дағды қалыптасқан болса, онда ол өз бетінше тапсырманы нәтижелі орындауды қамтамасыз ете алады.

Қосымша білім беру ұйымдары қызметінің басты ерекшелігі мынада:

Балалар мен жасөспірімдерді өз еркіне қояды және мұнда адамның өзін-өзі жан-жақты көрсетуіне толық мүмкіндік беріледі, сонымен қатар балалар білім алу бағытын, жүйесін, деңгейін және соңғы нәтижені өздері таңдайды. Бұл ерекшелік қосымша білім беру ұйымдарының білім беру жүйесіндегі шығармашылық қарым-қатынасты, педагог пен баланың немесе педагогпен қосымша білім беру ұйымдарының бірлескен іс-әрекетін белсенді және қарқынды жаңа педагогикалық технологиялық оқыту әдістемесін үнемі үйлестіріп отырудың қажеттілік екенін айқын көрсетеді;

Педагогпен бірлесе отырып жасаған шығармашылық тапсырмаларды шешу білім алу процесіндегі психологиялық құрылымды өзгертеді немесе екі жақтың әрекеттесуі, қарым- қатынас жасауы, барлық қатысушылардың бір-бірімен тығыз байланысты болуы әр баланың ішкі стимуляциясының оянуына әкеледі;

Қосымша білім беру ұйымдары өзі қызмет көрсететін жердегі тұрғындардың мәдени-ағарту жұмыстарындағы өзара әрекеттік сипатын ашуға да септігін тизізеді. Қосымша білім беру ұйымдарға тән өзіндік ерекшеліктер мұндағы жұмыстарға балалар мен жасөспірімдердің өз еркі және талғамы бойынша қатысуын қамтамасыз ете алады. Мұндағы педагогикалық әсерге әртүрлі кәсіп және жас деңгейіндегі адамдар тобы мүдделерінің бірлігінің қалануы мен жұмыс мазмұндарының алуан түрлілігін, оның формалары мен түрлерінің көптігін де жатқызуға болады.

Сонымен елімізде білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қосымша білім берудің, оның негізгі субъектісі мектептен тыс ұйымдар қызметінің өзектілігін арттыра бермек. Өйткені қосымша білім беру ұйымдары жалпы білім беретін мектептермен, басқа да білім беру орындарымен бірлесе бірінғай үздіксіз білім беру жүйесін құра отырып:

балалар мен жасөспірімдерді шығармашылық белсенділікке, өз бетінше білімін жетілдіруге ынталандырады;

білім мазмұнын белсенді және іскерлікпен меңгеруге үйретеді;
балаға өзіндік өмірлік тәжірибесін талдап қорытып, оның қалыптасқан құндылық жүйелерімен ара қатынасын ажырата білуге үйретеді;

өз ісіне баға беруге, сөйтіп өз мінез-құлқын қалыптастыруға үйретеді;

жаңа ғылыми білімдерді және олардың айқын тенденцияларын ажырата білуге үйретеді;

баланың дамуы мен дербес сана- сезімінің даму эволюциясын ескере отырып, білім берудің барлық түрлеріндегі мазмұн сабақтастығын сақтайтын мекеме ретінде бейімделу іс-бағыттары бойынша атқарылатын жұмыстардың жүйелі, үздіксіз жүргізілуін басшылыққа алады.

Сонымен елімізде білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қосымша білім берудің, оның негізгі субъектісі мектептен тыс ұйымдар қызметінің өзектілігін арттыра бермек. Өйткені қосымша білім беру ұйымдары жалпы білім беретін мектептермен, басқа да білім беру орындарымен бірлесе бірыңғай үздіксіз білім беру жүйесін құра отырып:

балалар мен жасөспірімдерді шығармашылық белсенділікке, өз бетінше білімін жетілдіруге ынталандыратын;

білім мазмұнын белсенді және іскерлікпен меңгеруге үйрететін;

балаға өзіндік өмірлік тәжірибесін талдап қорытып, оның қалыптасқан құндылық жүйелерімен ара қатынасын ажырата білуге үйрететін;

өз ісіне баға беруге, сөйтіп өз мінез-құлқын қалыптастыруға үйрететін;

жаңа ғылыми білімдерді және олардың айқын тенденцияларын ажырата білуге үйрететін;

баланың дамуы мен дербес сана- сезімінің даму эволюциясын ескере отырып, білім берудің барлық түрлеріндегі мазмұн сабақтастығын сақтайтын мекеме ретінде бейімделу іс-бағыттары бойынша атқарылатын жұмыстардың жүйелі, үздіксіз жүргізілуін басшылыққа алады.

Қосымша білім беру жүйесінде қатаң регламент жоқ, бірақ балалар мен ересектер арасындағы еркін сыйластық қарым – қатынас, шығармашылықпен айналысуға және жеке тұлға болып қалыптасуына жасалған жағдай жеке тұлғаға бағытталған технологияларды іс жүзінде пайдалануға мүмкіншілік береді.

«Технология» деген сөз грек тілінен аударғанда «techno»- өнер, шеберлік және «logos» – ғылым, заң, яғни шеберлік туралы ғылым. Оқу технологиялары оқу қызметінің негіздеріне бөлінеді: олар репродуктивтік қызмет (дәстүрлі) және продуктивті (ізденістік).

Репродуктивті қызмет. Дәстүрлі оқыту белгілері : оқушыға білім дайын күйінде ұсынылады; оқытушы мұғалім түсіндіреді, айтады; оқушылар білімді түйсікті игереді, оларды ұғып, есте сақтайды. Білімді бірнеше рет қайталау тәсілі мықты ұғынуды қамтамасыз етеді.

Продуктивті, яғни өнімді, ізденісті іс – әрекет оқушылардың жаңа білімді өздігінен алуға бағытталған. Бұл жерде педагог тек бағыт беруші болады. Өнімді (продуктивті) іс – әрекет негізі тек өзіне тән белгілермен айқындалады: оқушыға білім «дайын» күйінде берілмейді, оны өз беттерімен табуы қажет.

Педагогтің басқаруымен оқушылар өз беттерімен бейтаныс тапсырмаларды, күрделі жағдайларды шешеді, талдап, салыстырады. шешім шығарады, нәтижесінде оларда айқындалған білім негізі қалыптасады.

Топтық жұмыс, жекелеген ізденіс жұмыстары, модульдік технологиялар, тірек сызбалары сияқты технология элементтері бұрыннан таныс. Қазіргі кезде осы және басқа да технологиялар әсіресе қосымша білім беруді кеңінен қолданылып жүр. Сонымен, жеке тұлғаға бағытталған технологиялардың мақсаты – баланың өз өміріндегі тіршілігі, тәжірибесін пайдалану негізінде, оның жеке танымдық қабілеттерін барынша жоғары деңгейде дамыту.

Осы технологияға сәйкес әр балаға жеке оқу бағдарламасы құрылады. Бұл бағдарламаның басқа оқу бағдарламасынан ерекшелігі, осы оқушыға тән мінездемелерге негізделген, оның мүмкіншілігіне, және даму динамикасына бейімделген (мысалы дарынды балалармен, мүгедек балалармен жұмыс, оқу бағдарламасына жеке оқуды енгізуге болады.)

Жеке тұлғаға бағытталған оқу технологиясында барлық оқу жүйесінің орталығы – бала тұлғасының жеке ерекшелігі, сондықтан осы технологияның негізін дифференциация және жеке оқыту құрайды.

Дифференциация – латын тілінен аударғанда бүтін, тұтастың әр түрлі бөліктерге, түрлерге бөлінуін білдіреді.

Жеке оқыту – балаларға қосымша білім берудің принциптік, қағидалық негіздемесі. Қосымша білімде пайдаланылатын жеке тұлғаға арналған іс – әрекеттер оның негізгі ерекшелігі болып саналады.

Жеке оқыту технологиясы (бейімдеу) – бұл әр баламен жеке жұмыс жасау әдісі басқа әдістерге қарағанда басымдырақ әдіс болып табылады. Балаларға арналған қосымша білім беру

мекемелерінде тәрбиеленушілердің мүмкіншілігі және жеке қабілеттерін анықтаудың бірнеше түрі қолданыла алады:

1. Біркелкі (жынысы, жасы, әлеуметтік деңгейі) бойынша оқу топтарын жинақтау.
2. Бағыты бойынша толық топ жинақталмаған жағдайда топтың ішінде әр түрлі деңгейде оқыту үшін шағын топтарға бөлу (дифференциалдық оқыту).
3. Жоғарғы буын топтарында бастапқы кәсіптік және кәсіпке дейінгі дайындық, кәсіптік оқу(экономика, бейнелеу өнері, дизайн т.б).

Жеке оқытуда ең бастысы – әр баланың мүмкіншілігіне, қабілетіне қарай оқу мазмұнын, түрін, әдісін бейімдеуге болады. Оның жетістіктерін бақылап, қажетті түзетулер(коррекция) енгізуге мүмкіндік туады. Оқушыға бұл уақыт үнемдеуге, өзінің шығындарын бақылауға, табысты болуына мүмкіндік береді.

Топтық технологиялар біріккен іс – әрекеттерді, өзара байланысты, қарым – қатынасты, өзара түсінушілікті, өзара көмекті, өзара түзетуді ұйымдастыруды болжайды. Қазіргі заманғы қосымша білім беруде топтық технологиялар іс жүзінде кең пайдаланылады. Топтағы ұжымдық қызмет деңгейін бөліп айқындауға болады: барлық топпен бір мезгілдегі жұмыс; жұптармен жұмыс; дифференциация қағидаларындағы топтық жұмыс

Топтық технология ерекшеліктері – берілген тапсырмаларды шешіп, орындау үшін топ шағын топтарға бөлінеді. Әр баланың еңбегі көрінетіндей тапсырмалар беріледі. Топтың құрамы мақсатына байланысты өзгеруі мүмкін.

Топтық жұмыс уақытында педагог бақылайды, сұрақтарға жауап береді, дауларды шешеді, көмек көрсетеді.

Оқыту динамикалық топтарда бір – бірімен қарым – қатынас жасау тәсілімен бір – бірін оқыту арқылы атқарылады. Жұптардың бір бірімен ауысып жұмыс істеуі оқушылардың өз бетімен жұмыс жасауын және жан – жақпен қарым – қатынаста болуын дамытуға ықпал етеді.

Топтық технология балаларға қосымша білім беруде кең тараған технология. Кез – келген үйірме сабағында жүзеге асыруға болатын тиімді, қолжетімді әдістердің бірі. Ашық сабақтарда, танымдық сағаттар, диспуттар мен тренингтерде топтық технология кеңінен қолданылады.

Қосымша білім беру жүйесінде ұжымдық шығармашылық қызмет технологиясы табысты қолданылады.

Бұл технология балалар мен ересектердің біріккен қызметін ұйымдастыруды қарастырады, ұжымның барлық мүшелері әр істің жоспарлануына, атқарылуына және қолданылуына қатысады.

Мұғалім компьютерлік технологияларды кез келген сабақта және оның түрлі кезеңдерінде қолдануына болады. Ақпараттық технологияны пайдаланып оқыту төмендегідей мақсаттарды көздейді:

Ақпараттық технологияны білім деңгейін тексеру бағытында қолдану;

Мұғалімнің оқытушылық мақсатында қолдануы;

3.Компьютерді мультимедиялық мүмкіндіктер арқылы көрнекі құрал ретінде пайдалану;

Электрондық оқулықтармен интернетті пайдалану.

Оқу үрдісінде компьютерді пайдалану оқушылардың өзіндік жұмыстарын ақпараттық – әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етуге, елеулі өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді. Олардың баяндама, реферат жазғанынан презентация жасағаны тиімді, себебі, презентация жасау барысында олар алған материалдарын жүйелеп, негізгісін, тақырыптың өзекті жерлерін бөліп алады. Бұл дағды оқушының логикалық ойлауын, шығармашылықпен, ақпаратпен жұмыс жасауын қалыптастырады. Оқушылардың шығармашылық жоба жазуына да ақпаратпен жұмыс жасауына көмегін тигізеді.

Қосымша білім беру ұйымының басты мақсаттарының бірі – балаларға қосымша білім беруді ұйымдастыру барысында әр баланың бойындағы шығармашылық қабілетін оятып, еңбек етуге, өнерде алғашқы қадамдарын жасауға үйретуге ұмтылу. Қосымша білім беру педагогының маңызды міндеттерінің бірі – жеке шығармашыл тұлға тәрбиелеу.

Ертедегі гректер ішкі және сыртқы даму туралы ой қозғаған. Олардың айтуынша еркін адам ең алдымен саясаттан хабары болуы керек, онсыз ол өз отанының патриоты бола алмайды. Екіншіден, көрікті және дені сау болуы үшін спортпен айналысуы керек. Үшіншіден, ол өнер адамы болуы керек.Әлемді танып – білуі үшін саяхатшы болуы керек. Балалық шақ-әр адамның алтын уақыты. Бұл уақыт дұрыс, түзу тұлға жасау үшін нағыз дұрыс кезең. Қосымша білім беру ұйымы қызметінің жалпы білім беретін оқу орындарынан ерекшелігі мен артықшылығы оқыту мен тәрбиелеу, баланың шығармашылық қабілетін дамыту, мектептен алған білімін толықтыру, бос уақытын ұйымдастыру, болашақтағы мамандығына кәсіби бағдар беру жұмыстарын бір үрдіске біріктіруге мүмкіндігі бар.

Қосымша білім беру ұйымдары өзі қызмет көрсететін жердегі тұрғындардың мәдени-ағарту жұмыстарындағы өзара әрекеттік сипатын ашуға да септігін тизізеді. Қосымша білім беру ұйымдарға тән өзіндік ерекшеліктер мұндағы жұмыстарға балалар мен жасөспірімдердің өз еркі және талғамы бойынша қатысуын қамтамасыз ете алады. Мұндағы педагогикалық әсерге әртүрлі кәсіп және жас деңгейіндегі адамдар тобы мүдделерінің бірлігінің қалануы мен жұмыс мазмұндарының алуан түрлілігін, оның формаларымен түрлерінің көптігін де жатқызуға болады.

Сонымен елімізде білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қосымша білім берудің, оның негізгі субъектісі мектептен тыс ұйымдар қызметінің өзектілігін арттыра бермек. Өйткені қосымша білім беру ұйымдары жалпы білім беретін мектептермен, басқада білім беру орындарымен бірлесе біріңғай үздіксіз білім беру жүйесін құра отырып:

балалар мен жасөспірімдерді шығармашылық белсенділікке, өз бетінше білімін жетілдіруге ынталандырады;

білім мазмұнын белсенді және іскерлікпен меңгеруге үйретеді;

балаға өзіндік өмірлік тәжірибесін талдап қорытып, оның қалыптасқан құндылық жүйелерімен ара қатынасын ажырата білуге үйретеді;

өз ісіне баға беруге, сөйтіп өз мінез-құлқын қалыптастыруға үйретеді;

жаңа ғылыми білімдерді және олардың айқын тенденцияларын ажырата білуге үйретеді;

баланың дамуы мен дербес сана- сезімінің даму эволюциясын ескере отырып, білім берудің барлық түрлеріндегі мазмұн сабақтастығын сақтайтын мекеме ретінде бейімделу іс-бағыттары бойынша атқарылатын жұмыстардың жүйелі, үздіксіз жүргізілуін басшылыққа алады.

Балаларға қосымша білім беру ұйымдарының басқа білім беру орындарынан айырмашылығы онда бала басқаша білім жолын басып өтеді. Мұнда балаға қосымша ақпарат беріп қана қойылмайды, ең бастысы бала шығармашылық жұмыс істеуге тартылады. Бала адамзат еңбегінің, білімінің бірін терең игереді, оған дағдыланады. Жас ұрпақтың дара ерекшелігін ескере отырып ойлау, шешім қабылдау, қорытынды ой-пікірін білдіруін, белсенділігін, танымдық қабілетін дамытуын, өзінің шығармашылық әрекетін жүзеге асыруын қалыптастыруына мүмкіндік туғызған дұрыс. Оқушылардың қабілетін ашып, дамытуға жан-жақты жағдай жасағанда ғана мақсатқа қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Е.О. Омар. Қазақстандағы мектептен тыс мекемелер: Қалыптасуы және дамуы. - Алматы: Рауан, 2003
2. Е.О. Омар. Қосымша білім беру ұйымдары тәрбие жұмыстарының негізі. – Түркістан; 2004
3. Үздіксіз тәрбиенің тұжырымдамасы. – Алматы РБК. 1998
4. Дополнительное образование детей. – М.: Изд. Центр ВЛАДОС, 2006.
5. От внешкольной работы к дополнительному образованию детей, – М.: Просвещение, 2003.

METHODS AND WAYS OF TEACHING VOCABULARY IN ENGLISH LESSONS MIRZAEVA M.A.

Polytechnic Institute of Technical University named after M.Osimi in Khujand
Khujand, Tajikistan
Mirzaeva56@mail.ru

Annotation

The problem of teaching English vocabulary is extremely relevant, as till now a good way has not been found yet, which is suitable and guaranteeing an absolute result and memorizing new words. As a rule, there are enough ways to memorize new words. And you can choose the one suitable for a particular student based on his individual characteristics. Vocabulary is one of the most important components in the system of teaching a foreign language. It is impossible to perform speech activities: listening, speaking, reading and writing without vocabulary. Thus learning new lexical units should take place in each lesson of a foreign language.

Аннотация

Вопрос обучения лексике английского языка крайне актуален, так как до сих пор не найден один хороший способ, подходящий и гарантирующий абсолютный результат, заучивания новых слов. Как правило, способов для запоминания новых слов достаточно. И выбрать подходящий для определенного студента можно, основываясь на его индивидуальных особенностях. Лексика является одним из важнейших компонентов в системе обучения иностранному языку. Без нее невозможно

производить речевую деятельность: аудирование, говорение, чтение и письмо. Это говорит о том, что изучение новых лексических единиц должно происходить на каждом уроке иностранного языка.

Learning foreign language vocabulary is a vocabulary expansion process that includes three stages:

- 1) familiarization with new material (introduction and explanation of words, phrases);
- 2) training the use of lexical units (primary consolidation);
- 3) the use of lexical units (the inclusion of words in speech activity).

For learning new words and phrases, all types of memory must be involved: visual (it is trained as a result of reading and writing words); auditory (it is developed with the perception of oral foreign language speech aurally); motor (its work is associated with the activation of the organs of speech and the written use of words) and finally logical (with its help there is a complete understanding and awareness of the material received).

Thus, it is necessary not only to get acquainted with the new lexical unit (LU), but also to illustrate its meaning in various examples and situations, so that later, if necessary, this word (phrase) could be easily used in speech.

The problem of teaching English vocabulary is extremely relevant, as till now a good way has not been found yet, which is suitable and guaranteeing an absolute result and memorizing new words. As a rule, there are enough ways to memorize new words. And you can choose the one suitable for a particular student based on his individual characteristics.

One of the famous teachers wrote that for memorizing information it is important that as many senses as possible - eyes, ears, voice, feeling of muscular movements and even, if possible, smell and taste should take part in the act of memorization. He pointed out that with such friendly assistance of all organs in the act of assimilation you will defeat the laziest memory.

Speaking about the types of memory, it should be noted that the personality type, abilities and motivation, that is, the mood for memorization directly influences on the memorization of words and phrases. Accordingly, the peculiarities of the perception of information among students must be taken into account - for example, the kinesthetic learns better when he walks, writes or types in the process of studying. The auditor should listen to more audio and video materials and the visual should study illustrated dictionaries and use the visual method.

Vocabulary is one of the most important components in the system of teaching a foreign language. It is impossible to perform speech activities: listening, speaking, reading and writing without vocabulary. Thus learning new lexical units should take place in each lesson of a foreign language and the teacher should pay due attention to the process of teaching this section of the language. Schoolchildren need to master the lexical minimum established by the school curriculum and firmly fix it in their memory so that students can easily use it as an active vocabulary in any situation.

The most frequently practiced methods in school in the process of teaching a foreign language should be considered: demonstration, explanation and exercises. Nowadays such direction as the method of technical means in teaching foreign languages is developing. Interactive methods and forms can be considered versatile, interesting and engaging. They help to make the lesson dynamic, more intense, create a positive emotional mood of students.

In connection with the above-mentioned facts, it is necessary to highlight the following methods and techniques for learning vocabulary:

“Using a dictionary”

Learning new lexical units begins with a vocabulary. Electronic dictionaries are now widely used. Their positive side is not only the superiority of books in terms of volume, but also the ability to quick search for a word or phrase (in a few seconds), a greater number of neologisms, on the basis that language is a reflection of the real life of people and their culture. In “paper” dictionaries all new vocabulary cannot be adequately reflected for the simple reason that they take too long to be developed and quickly become outdated. They do not indicate the modern meanings of old words and many new words are missing. Electronic dictionaries are characterized by frequent version changes and constant feedback from thousands of users, which is an indisputable advantage.

“Lexical games”

Such games are situational exercises in which an opportunity is created for multiple repetition of the speech model in conditions close to live communication with the corresponding signs - emotionality, spontaneity and purposefulness of the impact. Vocabulary games focus students' attention on lexical material in order to help them illustrate and practice the use of words in speech situations of communication and expand vocabulary.

Lexically directed exercises in the form of a game help to create a favorable psychological climate in the lesson, contribute to the development of students' attention and their cognitive interest.

Some examples of vocabulary games that can be used in the lesson:

“Memory game” (Games for the development of visual memory and knowledge of vocabulary)

Words or phrases that need to be consolidated are placed on the board. The teacher asks the students to turn away or close their eyes and erases one of the lexical units. Students should guess which word or phrase is missing and how to write it down correctly on the chalkboard.

“Champion Game” or “Snowball”

The teacher says the word. Each subsequent student must name all the previous words in the order in which they were introduced into the game and say their new word. Anyone who has forgotten a word or mixed up the order leaves the game.

“Word chain”

In the lesson the teacher starts the chain by saying, for example, the phrase: “a small ball”. After that, ask the first student to replace the adjective in him, for example: “a beautiful ball”. Next, ask the second to replace the noun in the new phrase, for example: “a beautiful doll”, etc. A student who has not found a suitable word leaves the game and the next participant continues the chain. The task continues until there is one winner in it.

“Board games”

The dice roll introduces an element of luck and excitement into the game, creating a favorable emotional background for learning new things: you never know what number will drop out, how quickly you will be able to complete the game and overtake your opponents. Chips visually demonstrate the progress of a team on the board and create dynamics: the faster and further you advance on the playing field, the better is!

“Crossword and word search”

Word search is a puzzle presented as a grid of words crossing each other horizontally and vertically. Students get words to fit into the grid by answering questions or guessing definitions in a crossword puzzle. According to the rules, answers can only be nouns in the nominative and singular. But you can also find various innovations in this game and change the rules according to the needs of the students.

The method of computer technology and the Internet

This modern teaching method makes vocabulary learning more colourful and fun. Using a computer allows you to form a graphic image of a word simultaneously with its sound and motor image.

In English lessons it is necessary to use the presentation for a clearer clarity, especially when introducing a new lexical topic. It is also advisable to use Internet resources, both for work in the classroom and for students' independent work at home. Small videos are of great interest to children, which can be used when learning new words and phrases for repeating and consolidating them.

Learning rhymes and poems corresponds to the age and psychological characteristics of students. They are easy to memorize, have rhythm and sound repetition. With the help of rhyme lexical and grammatical structures in oral speech are easily activated. An important point of this method is the use of an authentic speech pattern. Songs and poems have many advantages over prosaic material: they are easy to be introduced and memorized, you can sing in chorus, thereby relieving the psychological pressure from unsure students. Original song material often contains whole phrases and individual lexical units that are characteristic of colloquial speech.

“Listening games”

The main task of this type of games is the ability to understand the meaning of what was heard and highlight the main information during the speech. Listening games can be done in different ways. For example, recording is turned on or the teacher reads the text at a normal pace and the students listen. After listening to the text, the students should write down the words and phrases that each of them memorized. After that the participants reconstruct the text from memory using their notes. The winner is the one who most accurately conveys the content of the text.

Vocabulary is the central part of the language, which is naming, forming and transmitting knowledge about any objects or phenomena. Learning vocabulary is an integral part of teaching a foreign language, without which it is impossible to learn it. In this regard, the correct presentation of the lexical material leads to the successful mastery of knowledge and the variety of teaching methods makes the educational process more exciting.

Bibliography:

1. Davidova E.M. Games – methods of teaching foreign languages. Foreign language at school. -2010. - #6. – p.34-36
2. Galskova G. “Modern methods of teaching foreign languages”: M: 2004

3. Gureeva L.V., Kozmina N.A. Exercises on presenting and activizing lexical material // Philology and linguistics: problems and perspectives: materials || International scientific conference (Chelyabinsk, April 2013)
4. Gez N.I., Lyakhovitski M.V., Mirolyubov A.A. “Methods of teaching English at school”: textbook. – М.: Vishaya shkola, 1982.
5. Solovova E.N. Methods of teaching foreign languages: Basic course of lectures. – М.: Prosveshenie, 2002.
6. Usmonov K.U. and Boymatov A.B. Methods of teaching English. Dushanbe. 2009. Khujand: “Nuri marifat”.

ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ СТОРОНЫ ВЛИЯНИЯ ПАНДЕМИИ НА КАЗАХСТАНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

МУРАТОВА Лаура Муратқызы

Научный руководитель, к.п.н., ассоциированный профессор Г.К. Тлеужанова

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова

Караганда, Казахстан

Laura.muratova@mail.ru

Аннотация

Коронавирустың келуімен барлығы жауынгерлік режимде жұмыс істеуге мәжбүр болды және іс жүзінде шұғыл түрде онлайн форматқа көшті. Коронавирус біз - аға буын тәрбиелеген форматты" өлтіреді " (дәріс форматында). Мектеп пандемия басталғанға дейін бір апта бұрын алғашқы виртуалды сыныпты бастады. Пандемияға байланысты бәрін қашықтан жасауға тура келді. Болашақ аралас форматтарда - онлайн форматтардың өте икемді, ақылды және дәйекті үйлесімі және әлі де адамдардың өзара әрекеттесуі.

Аннотация

С приходом коронавируса все вынуждены были делать в боевом режиме и фактически экстренно перейти в онлайн-формат. Коронавирус «убьет» тот формат, которым мы - более старшее поколение - воспитаны (в формате лекции). Школа буквально за неделю до начала пандемии запустила первый виртуальный класс. Из-за пандемии нам пришлось делать всё дистанционно. Будущее за смешанными форматами - за очень гибким, умным и последовательным сочетанием возможности онлайн-форматов и всё-таки живого взаимодействия людей.

Пандемия коронавирусной инфекции COVID-19 затронула системы образования во всём мире, что привело к массовому закрытию школ и вузов. По состоянию на 16 марта 2020 года правительство страны объявило и осуществило закрытие школ. Закрытие на карантин подверглись и университеты, и средне специальные учебные заведения. Почти все образовательные учреждения Казахстана перешли на дистанционное обучение с 16 марта 2020 года.

Дистанционное обучение – вынужденная мера, примененная относительно образовательных организаций в период карантина, связанного с пандемией коронавируса. Впервые в истории образования обучение проводилась онлайн в течение нескольких месяцев. Подобный эксперимент указал на наличие слабых мест современного образования. Школы регионов совершенно не подготовлены к работе «на удаленке». Отрицательным фактором стало отсутствие единого интернет-ресурса для удаленного обучения.

Основа образовательного процесса – доступность и систематичность. Обучение в классе или дистанционное - не играет роли. Более того, по окончании карантина очное обучение так же будет нуждаться в цифровых сервисах. Работа по данному вопросу ведется уже длительное время. Ограничения на очное обучение лишь подтвердили необходимость внедрения нового формата.

По мнению родителей, и, по моему мнению, так как я тоже являюсь родителем, которым они откровенно делились в социальных сетях, дистанционное обучение – непродуманная, не налаженная система. Атмосфера в школьных группах была накалена до предела: увеличилось количество конфликтов между педагогами и родителями школьников.

Нельзя однозначно утверждать, что причина исключительно в плохом оснащении образовательных учреждений. Отношение к дистанционному обучению, желание обучаться в новом формате, а главное, желание обучать по-новому – вот что действительно важно. Пройденный учебный

год дает повод проанализировать проведенную работу и сделать шаг навстречу новым, необходимым технологиям.

Очевидно, что проблема заключается не только в отсутствии технического оснащения. Речь идёт о готовности общества в целом, желанию не только учиться, но и обучаться.

Образование — это неотъемлемое право каждого человека. Обеспечить высокое качество обучения, независимо от социальных условий жизни и уровня развития людей — это одна из стратегических целей нашего государства и нашей системы образования. Однако сейчас эта цель оказалась под угрозой. Ещё до начала эпидемии миллионы взрослых людей в мире оставались безграмотными. Кризис образования, который возник во время коронавируса, может привести к значительному ухудшению данной ситуации.

Однако к уже существующим сложностям глобальная эпидемия добавила новые. Среди основных проблем образования в условиях пандемии можно назвать:

- невозможность организовать полноценное дистанционное обучение;
- недостаточная техническая подготовленность педагогического состава;
- сложности с техническим обеспечением учащихся;
- недоступность учебных материалов в условиях дистанционного обучения;
- снижение общего экономического уровня людей;
- недоступность начального образования;
- отток учеников и студентов из учреждений образования;
- усиливающееся социальное неравенство в обществе.

Влияние пандемии на образование оказалось колоссальным. Оно затронуло все ступени обучения: дошкольное, школьное, профессионально-техническое и, конечно, систему высшего образования. В значительной степени нарушился учебный процесс. Давайте посмотрим, какие трудности возникли на каждой ступени обучения.

Дошкольное образование, несмотря на его необязательный характер во многих странах, всё же выполняет важные функции:

- развивает у детей навыки социализации;
- воспитывает детей, прививает им общественные нормы;
- развивает творческие способности и навыки мышления;
- обучает базовым знаниям;
- подготавливает к обучению в школе;

Дошкольное образование во время пандемии практически полностью прекратилось. В этой ситуации пострадали не только дети, но и родители, которым пришлось отказаться от работы и оставаться дома. Это значительно ухудшило экономическое положение многих семей.

Для ребёнка в начальных классах очень важно взаимодействие с учителем. Это позволяет поддерживать высокий уровень мотивации и вовлекать детей в образовательный процесс. Перевести школьное образование в период пандемии в онлайн-формат практически невозможно. Маленькие ученики ещё не способны самостоятельно изучать материал, концентрироваться и долго сидеть на одном месте. Всё это в будущем может привести к тому, что дети так и не смогут вернуться к учёбе.

Влияние коронавируса на профессионально-техническое образование также довольно негативное. Ведь для того, чтобы молодые специалисты могли качественно выполнять свои обязанности, им необходимо проходить стажировки и получать практический опыт. Учащиеся данных специальностей не могут принимать участие в подобных программах, что закрывает им доступ к качественному образованию.

В сравнении с другими ступенями, сфера высшего образования оказалась самой устойчивой к пандемии. Университеты сразу перевели обучение на дистанционный формат.

Есть решения, которые позволяют снизить негативные последствия влияния пандемии на систему образования. Среди можно назвать следующие активности:

- использовать онлайн-формат в образовании;
- повсеместно переходить на дистанционное обучение;
- применять альтернативные методы образования;
- повышать уровень технической подготовки педагогов;
- применять методы непрерывной оценки уровня образования.

Образование и пандемию коронавируса невозможно представить без дистанционного обучения. Это первое, что сделали учебные заведения в стране, когда правительство решило объявить локдауны в связи с эпидемией. Чтобы организовать занятия в онлайн-формате, начали запускать на телевизионных каналах образовательные программы, уроки. Один из самых популярных видов

дистанционного обучения — это онлайн-формат. Занятия в Zoom, Skype и на образовательных платформах BilimLand стали спасением для университетов и школ.

Вузы в развитых странах оказались наиболее готовы к такому переходу. Многие университеты уже давно разработали целые курсы, которые преподавались в таком формате. Школам и средним учебным заведениям также пришлось быстро реагировать на изменения и заниматься организацией дистанционного обучения. Новые методы обучения помогают предоставлять отличный уровень среднего и высшего образования даже в условиях пандемии. Среди них:

- адаптивное обучение;
- интерактивные и экспериментальные подходы;
- методы самообучения и усиление роли самостоятельной работы;
- командное обучение;
- смешанный формат обучения (онлайн-офлайн режим);
- моделирование и игровые техники.

Влияние пандемии на систему образования велико не только потому, что эпидемия заставила искать новые подходы к обучению. Она также показала значимость роли преподавателей в обучающем процессе и важность их технической подготовки.

К сожалению, многие педагоги оказались не готовы переходить на альтернативные форматы обучения. Им не хватало знаний, чтобы успешно пользоваться обучающими платформами и организовывать уроки в новом для себя режиме. Всё это привело к необходимости дополнительного обучения педагогического состава и организации помощи опытным учителям, чтобы они быстрее смогли получить необходимые навыки работы с техническими средствами.

Ещё один важный вызов, с которым столкнулась система общего и высшего образования в период пандемии, это необходимость пересмотреть методы оценки. Как проводить экзамены дистанционно? Как оценивать контрольные и защищать диссертации? На все эти вопросы вузы находили свои ответы.

Для качественного контроля текущих знаний большинство учебных учреждений в период пандемии выбрали метод непрерывной оценки. То есть умения и навыки, которые получают ученики и студенты во время занятий, теперь проверяются сразу же. А контрольные и экзамены лишь подтверждают полученный уровень знаний.

У дистанционного обучения долгая история. Особенно это характерно для университетов, которые быстро перестроились к новым условиям и перевели студентов в онлайн-формат.

Образование во время пандемии получило толчок, позволивший полноценно внедрить дистанционное обучение на всех уровнях обучения. Даже школы и профессиональные колледжи пересмотрели учебные программы и стали активно использовать новые методы.

Несмотря на позитивные стороны дистанционного образования, есть и существенные минусы, которые пока невозможно перевести в плюсы:

1. Обучение в школах строится на тесной связи учителя и ученика. Без взаимодействия с педагогом многие предметы остаются просто непонятыми, у школьников теряется мотивация.
2. Профессиональные учебные заведения готовят специалистов, которым нужна практика и технический опыт, а получить его методами дистанционного обучения пока невозможно.
3. Образование в период пандемии в целом замедлилось. Это связано не только с невозможностью организовать полноценный учебный процесс, но и с резким экономическим спадом. В будущем такая остановка может привести к ухудшению состояния здоровья учащихся школ, их оттоку из учреждений образования и использованию детского труда.

По моему мнению, в целом, образование в период пандемии в Казахстане, как и во всём мире, ощутило значительный спад. Исправить ситуацию можно с помощью следующих мер:

- внедрять альтернативные методы обучения во всех учебных учреждениях;
- находить нестандартные решения, которые смогут увеличить долю практических занятий;
- сделать всё возможное, чтобы вернуться к привычному офлайн-формату.

В ту же очередь нельзя забывать, онлайн-образование - это не враг и не оппонент оффлайна. Это набор инструментов, который может помочь в тех случаях, когда невозможно учиться в оффлайн-формате.

Литература:

1. www.forbez.kz Влияние пандемии на образование: какие навыки не потеряют свою актуальность
2. www.zachnik.ru Как пандемия повлияла на образование.

БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ӨМІР БОЙЫ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ АЛУЫ

МУХАМЕДГАЛИЕВА Айдана Кенжеболатовна

Ғылыми жетекші - Р.Ж. Мухамедғалиева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

aidana_mk1203@mail.ru, rmuhamedgalieva@mail.ru

Аннотация

Мақала қажетті еңбек жағдайларын барынша толық қамтамасыз ету үшін осы саладағы қызметкерлердің қызметі процесінде шешілген білім, ғылым және мәдениет саласындағы проблемаларға арналған. Оқушылар, студенттер, өндірістің түрлі салаларының қызметкерлері үшін қиын кезеңде болған кедергілерді еңсерудің негізгі бағыттары көрсетілген. Жұмыс экономиканың барлық салаларында одан әрі дамуға ықпал етеді, бұл уақытша қиындықтарға қарамастан білім, ғылым және мәдениетте алға жылжуға мүмкіндік береді.

Annotation

The article is devoted to problems in the field of Education, Science and culture solved in the process of employees' activities in this field in order to provide the necessary working conditions as fully as possible. For schoolchildren, students, and employees of various industries, the main directions of overcoming obstacles that were in a difficult period are outlined. Work contributes to further development in all sectors of the economy, which allows us to move forward in education, science and culture, despite temporary difficulties.

Шын мәнінде, дүниежүзілік пандемия адамдардың өмірінде теріс мәнге ие болып қана қоймай, барлық елдердегі білімге, ғылымға және мәдениетке әсер етті. Біздің білуімізше, білім беру сапасы кез келген елдің дамуындағы басты қажеттіліктердің бірі болып саналады. Ал пандемияның бүкіл әлемді жаулап алуы білім беруге жоғары деңгейде әсер етті. Көптеген оқушылар өзінің білімін қажетті деңгейде көтерудің орнына керісінше төменгі деңгейге түсірді. COVID-19 пандемиясы 190-нан астам елде және барлық континенттерде 1,6 миллиардқа жуық оқушыға әсер еткен білім беру жүйесінің жұмысындағы ең үлкен сәтсіздікке әкелді. Мектептер мен басқа да білім беру мекемелерінің жабылуы әлемдік оқушылар контингентінің 94 %-ын құрады, табысы төмен және орташа табысы төмен елдерде бұл көрсеткіш 99 %-ды құрады. Бұл үрдіс Қазақстанды да айналып өтпеді. Әр аймақтарда көптеген білім беру мекемелері карантинге жабылып өз жұмыстарын тоқтатты. Көптеген мектеп және жоғары оқу орындарының білім алушылары өз білімдерін мектеп қабырғасында шындай алмады. Сол себепті олар оқуларын өз үйлерінде жалғастыруға мәжбүр болды. Бұл, әрине, біздің еліміздегі білім сапасына төмен көрсеткіштер әкелді. Еліміздегі әр баланың білім алуға деген құқығы болғанымен, көптеген отбасылар қашықтықтан білім алудың талабына сай өз балаларын керекті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ете алмады. Ал технология қашықтықтан оқыту жүйесіндегі құралдардың бірі екенін бәріміз білеміз. Қазірге күннің қиыншылықтарына шынайы көзбен қарай отырып, еліміздің мекеме басшылары оқушыларды керекті технологиялық жабдықтармен қамтамасыз етті. Пандемия басталғаннан бері оқытушыларға қашықтықтан оқыту әдістерін - көбінесе жеткілікті әдістемелік көмек, дайындық немесе ресурстарсыз енгізу тапсырылды. Бұл білім берудің барлық деңгейлерінде орын алды. Көптеген жағдайларда мұғалімдердің онлайн-бағдарламаларға қатысу және телефон мен бейне қосымшаларды пайдалану арқылы біліктілігін арттыру мүмкіндігі болды, бірақ маргиналданған оқытушылар мұндай қолдауға қол жеткізе алмады. Сабақ өткізуге арналған Веб-қосымшалар және хабарламалармен алмасуға арналған қосымшалар оқушылармен және әріптес-педагогтармен қарым-қатынас жасаудың пайдалы әрі жаңа құралдарына айналды. Дегенмен де, технологиялық құралдардың жақсы немесе жаман жұмыс істейтіні адамға байланысты емес екені анық. Құрылғының кез келген уақытта бұзылуы да мәз емес. Сабақты техникалық ұйымдастыруға көп уақыт кетеді, осыған байланысты студенттер материалдың аз мөлшерін алады, сонымен қатар, барлық оқушыларды талқылауға тарту қиындықтарының бірі пікірталасқа қатысушылардың тек 15-20% қатысуында және мұғалімдердің көпшілігінде онлайн оқытуды құру дағдыларының болмауында. Дәл осы және басқа да факторлар қашықтықтан оқыту форматының кемшіліктерін айқын көрсетеді.

Әр мәселенің оң және теріс жақтары бар демекші, пандемияның да білім берудегі жақсы жақтарын атап, көрсеткім келеді. Мәселен, оқушылар мен студенттер өз бетінше білім алуға дағдылана алады. Бұл шеберлік болашақта оларға пайдалы болмақ. Олар өздерінің қажеттіліктері мен жеке қасиеттерін ескере отырып, өздеріне ыңғайлы қарқынын таңдай алады. Басқа да артықшылықтары бар, мысалы, жеке оқыту мектеп оқушыларының тәрбиешілерге деген қажеттілігін жояды, әртүрлі демонстрациялық материалдар, бейне және аудио жазбалар, басқа да заманауи технологияларды

қолдану сабақ деңгейін арттырады; балалар түсініксіз тақырыпты әр түрлі форматта қайталап көре алады. Оқытушыларға баланың іс-әрекетін бақылау, оған ақпаратты жеткізудің қай әдісі оң нәтиже беретінін түсінуге көмектеседі; терең білім игеруді қажет ететін оқушыларға карантинде тақырыпты терең зерттеуге көбірек мүмкіндіктер бар; қашықтықтан білім беру – жауапкершіліктің, тәуелсіз оқу мен тәрбиелеудің мүмкіндігі болып саналады; әр оқушы карантинде өз күнін дұрыс жоспарлай білуді (Time Management) үйренеді. Оның үшін білім - ғылымның өзіне ғана құмар, ынтық болып, бір ғана білмектіктің өзін дәулет білсең және әр білмегенінді білген уақытта көңілде бір рахат хұзур хасил болады»[1] деп қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаев айтпақшы, қандай жағдай болмасын, басқа да жағымды жақтарын тауып білім алуды тоқтатпауымыз тиіс, себебі білім қашан да болсын жоғары деңгейде бағаланады.

COVID19-ға байланысты білім беру жүйесі мұндай күйзелісте бұрын-соңды болмаған. Бұл білім беру саласында қойылған мақсаттарға халықаралық деңгейде кері әсерін тигізді. Соған қарамастан, білім беру қоғамдастығы өзінің тұрақтылығын көрсетіп, одан әрі қалпына келтірудің негізін қалады. Әлі күнге дейін жалғасып келе жатқан жағдайдың нашарлау қаупінен білімнің жоғалуы әбден мүмкін. Алайда, әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың шиеленісуінің кез-келген қаупі керісінше - жағдайды жақсы жаққа өзгерту, біздің барлық талаптарымызға жауап беретін білім беру деңгейін жақсарту, оқытудағы жан-жақты өзгерістер, әлеуетті іске асыру және болашақта осындай жүйені құру мен түрлі дерттерден сақтану жолдары туралы ойлануға себеп болады.

Қашықтықтан оқытудың жоғарыда аталған артықшылықтары маған көп нәрсені үйретті. Қашықтықтан оқытудың пайда болуымен мен күнімді нәтижелі және үнемді өткізе бастадым. Егер бұрын күндізгі оқу кезінде мен жоспарланған істерді толық аяқтай алмасам, қазір оннан астам істі бір күннің ішінде-ақ аяқтай аламын. Қалай болғанда да, қашықтықтан оқыту - бұл уақытты үнемдеу деп есептеймін. Мысалы, тіпті оқу күніне дайындық процесі, шамамен, бір сағатты алатын болса, ал қазір ол әлдеқайда аз уақытты алады. Интернеттегі оқытудың көмегімен мен өзімнің дамуыма және өзім үшін жаңа, қосымша ақпаратты іздеуге көбірек уақыт бөле аламын. Осылайша, оқушы немесе студент, магистрант немесе докторант және басқа да білім алушылар өзіне қажетті ақпаратты табуға ұмтылады және әлдеқайда мобильді болады. Менің ойымша, пандемияның жақсы жақтарымен де жоғары деңгейде өзінді дамытуға болады. Тіпті мектеп қабырғасында оқып жүріп-ақ оқушылар ғылымға баса назар аударуда. Біз білетін, НИШ, Дарын және басқа да беделді мектептердің оқушылары өздерін ғылымда да сынап көруде. Мектептерде орналасқан лабораторияларда жаңадан, адам өміріне қажетті жаңалықтар ашуда. Ал пандемия үлкен, ғаламдық ғылыми зерттеулерге қалайша әсер етті?

Коронавирустық пандемияға байланысты бірқатар ғылыми халықаралық экспедициялар мен конференциялар тоқтатылды. Шектеу режимі кезінде "zoom-жұмыс үстелдері" форматы дамуда үлкен секіріске ие болды, олардың саны едәуір артты[2]. Жалпы алғанда, әлемдік ғылыми институттардың директорлары мен басшылары 2020 жылды ғылым үшін өте қиын деп сипаттаға болатын. Мәселен, химия саласындағы, коронавирустық пандемияға байланысты, реактивтер мен құрылғылар өндірісі айтарлықтай баяулады[2]. Иә, шынымен де, COVID-19 коронавирустық пандемиясы бүкіл қоғамға жаһандық сынақ болды және сонымен бірге ғылымды, ғылыми коммуникацияны және ғылыми ақпаратқа ашық қол жетімділікті дамыту үшін ерекше жағдай жасады. Коронавирустың пайда болуы, COVID-19 пандемиясының жариялануы және өзін-өзі оқшаулау режимінің енгізілуі шұғыл түрде шешуді қажет ететін бірқатар міндеттерді анықтады. Бүкіл дерлік ғылыми мекемелерде ғаламдық дертпен күресудің жолдары зерттелді, сонымен бірге COVID-19-ды зерттеу нәтижелері бар мақалалар санының жедел түрде өсуі және өзін-өзі оқшаулау режимінің салдары туралы ғылыми журналдарда көптеген мақалалар пайда болды.

Бұл іргелі зерттеулер мен әзірлемелер – қысқа мерзімде жаңа коронавирустық инфекцияның таралуын түсінуге және болжауға ғана емес, сонымен қатар диагноз қоюдың, алдын-алудың, емдеудің және вакцинацияның тиімді әдістерін жасауға мүмкіндік беретін базаға айналды. Бұл адамзат баласын алдағы сын-қатерлерден сүрінбеуге және алда болатын түрлі аурулардың алдын алуға итермелейді. Ия, әрине, белгілі бір шаралардың уақтылы болмағаны үшін сынға әрдайым себеп бар, бірақ адамзат үшін пандемияға бірнеше апта мен айлар бойы жауап беру – бұл бұрын-соңды болмаған оқиғалардың бірі. Бұл ғылымда айтарлықтай артта қалудың белгісі болып саналады. Сол себепті ғаламды жан-жақты дамыту тек бүкіл адамзат қолында. Әр салада дами білген адам жетістікке жетеді демекші мәдениет саласын да ұмытпағанымыз жөн болар.

Қазіргі таңда пандемияның мәдениетке әсер еткендігін айтпасақ болмас. Себебі мәдениет саласы коронавирус соққысын алғашқылардың бірі болып қабылдады – 2020 жылдың наурыз айының басында бүкіл әлемдегі мәдени мекемелердің көпшілігі белгісіз мерзімге жабылды, сонымен қатар, шекарадан өтуге байланысты бүкіл әлем бойынша гастрольдер тоқтатылды, театрлар, концерт залдары, мәдени орталықтар, музыкалық клубтар және осы саладағы бұқаралық іс-шаралар өткізілетін басқа да

алаңдар жабылды немесе олар өткізетін іс-шаралар мен бағдарламалар түбегейлі қысқартылды, көрмелер мен қойылымдар тоқтатылды және кейінге қалдырылды. Бұған жауап ретінде сандық платформалардың көмегімен балама немесе қосымша қызметтерді ұсынуға белсенді күш жұмсалды, мәдениет саласындағы онлайн – технологиялар кеңінен қолданылды, әртістер онлайн режимінде өнер көрсетуді, жаттығуды үйренді, ал музыканттар мыңдаған көрінбейтін көрермендердің алдында интернет арқылы трансляция аясында бос залдарда өнер көрсетті, мәдени және тарихи мұрамен жақын танысу қол жетімді болмады. Театрлар жаппай онлайн-көрсетілімдерге көшті, көрермендермен қарым-қатынастың жаңа түрлерін, қойылымдар мен дайындықтардың жаңа форматтарын игерді. Өнер нарығына қатысты жоспарланған барлық оқиғалар коронавирусқа тікелей тәуелді болды. Қиын жағдайдың салдарын еңсеру үшін өнер туындыларын көруге және сатып алуға арналған виртуалды бөлмелер құрылды. Коронавирустық пандемиядан туындаған карантин киноиндустрия саласына да теріс әсерін тигізді. Кинофестивальдердің орнына – жаңа фильмдер мен трейлерлердің жабық көрсетілімдері, жобалардың тұсаукесерлері, жасаушылармен конференциялар және жұлдыздармен кездесулер интернет арқылы жүзеге асырылды. Вирус кинотеатрдың интернетке өту процесін дереу түрде жеделдетті. Мұражайлар өзін-өзі оқшаулау режиміне көшті және өз жобаларын онлайн режиміне ауыстырды, өнермен қатынасудың жаңа форматтарын ойлап тауып, суретшілермен арнайы жобалар жасалына бастады. Онлайн-дәрістерге қолжетімділік ашылды, тегін онлайн-кездесулер мен залдар бойынша виртуалды экскурсиялар ұйымдастырылды.

Мәдениет тақырыбы жайлы сөз қозғалған кезде, әрине, мәдениет объектілерінің қауіпсіздігі жайлы ұмытпаған жөн деп санаймын. Шектеу шараларының жүзеге асырылу кезеңінде мәдени объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету елеулі сын-тегеурінге айналды. Бюджеті туризм ағынына айтарлықтай тәуелді мәдениет институттарының жабылуы қауіпсіздік мәселелерінде де көрініс тапты. Атап айтқанда, бұл проблема қақтығыстарды бастан кешіретін елдер үшін өзекті болып отыр. Сонымен қатар, қазіргі тынышсыз ахуалға байланысты мәдениет нысандарын ұрлау өзекті мәселеге айналды. Ақпараттарға сүйенер болсақ, Винсент Ван Гогтың "Нюенендегі діни қызметкердің бағы, көктем" картинасы ұрланған болатын. Картина жабылған "Зингер" мұражайында орналасты[3].

Үш саланы, білім, ғылым және мәдениетті, байланыстырған БҰҰ-ның мамандандырылған мекемесі ЮНЕСКО бұл мәселеде асқан шеберлікпен жұмыс атқарды. Оның мәліметтері бойынша, 2020 жылы 128 ел Мәдениет саласымен байланысты ұйымдардың қызметін тоқтатты. Алайда, осынау қиын кезеңде көмек ЮНЕСКО тарапынан ғана шектелген жоқ[3].

Бүкіл ғаламдық және қазақстандық әншілер өздерінің тұрақты табыстарынан айырылған болатын. Сол себепті әншілер онлайн форматқа өтіп өз әндерімен үйде отырған барша халықты жігерлендірді. Осынау қиын-қыстау кезеңде суретшілер де адамдардың және олардың жақындарының денсаулығы үшін үйде болуға, қоғамда жағымды көзқарас қалыптастыруға және COVID-19 пандемиясымен күресетіндерге эмоционалды қолдау көрсетуге шақыру үшін онлайн-көрмелер ұйымдастырды. Бүкіл ғаламдық халыққа барша жақтан қолдаулар көрсетілді. Және де, ең бастысы, білім саласында да алға нақты жоспарлар қойылды. Білім беру саласындағы негізгі қызметтерді қалпына келтіруді және оның негізгі мақсатын жандандыруды мұрат етуде, адамзат шексіз мотивацияға ие болды. Принциптерге адал болу және балалар мен жастарға өздеріне уәде етілген болашаққа қайта сенуге мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар барлық білім беру қызметкерлерінің осы мақсатқа жетуіне өз үлестерін қосу үшін қажетті реформаларды жүргізуде үкіметтер мен халықаралық қоғамдыстық кепілдік бере алады.

Біз вирустың алдында бәріміз бірдейміз, сол себепті біз, бір ғаламшар иелері, барлық ережелер мен шектеулерді сақтай отырып, бір-бірімізге көмектесуіміз керек. Менің айтпақ ойым, пандемия кезінде және одан кейін адамдар жақсы жаққа өзгереді, өйткені "қатты жаңбыр болса да, күн міндетті түрде шығады" деп бекер айтпаған. Адамдар таза ауаны бағалай бастайды, табиғатқа ұқыпты қарайды, игі істер жасайды, пайдалы істермен айналысады, әр сәтті қуанышты өткізеді, қарапайым нәрселерге қуанады, жақындарымен және достарымен көбірек уақыт өткізеді және ең бастысы үйде ғана емес, бүкіл ғаламда тазалықты сақтайтын болады, өйткені Жер бізге сый ретінде берілген жалғыз тіршілік мекені.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://kk.wikibooks.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D1%8B%D2%A3_%D2%9B%D0%B0%D1%80%D0%B0_%D1%81%D3%A9%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%96/%D0%90%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D1%8B%D2%A3_%D0%BE%D1%82%D1%8B%D0%B7_%D0%B5%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%88%D1%96_%D2%9B%D0%B0%D1%80%D0%B0_%D1%81%D3%A9%D0%B7%D1%96 (Абайдың 32-қара сөзі)
2. <https://nsk.rbc.ru/nsk/08/12/2020/5fce68aa9a794710f7cdbd08>
3. <https://ach.gov.ru/upload/pdf/Covid-19-culture.pdf>

ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ АШЫЛҒАН ТЕАТРЛАР
НАЙМАНТАЕВ Асқар Әбдіғалымұлы, НАЙМАНТАЕВА Маира Талапқалиқызы
Т. Жүргенов атындағы Ұлттық өнер академиясы
Алматы, Қазақстан
asautai@mail.ru

Аңдатпа

Пандемия кезінде Алматы облысында екі театр ашып едік. Конференция тақырыбына сай оқиға болған соң сол тәжірибемізбен бөліскенді жөн санадық.

*«Азаматтардың мәселелерін тыңдап,
көріп қана қою жеткіліксіз.*

Ең бастысы – дұрыс және әділ шешім шығару қажет.»

Қазақстан Республикасының Президенті

Қасым-Жомарт Тоқаев.

*«Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс – қимыл кезеңі»
мақаласынан.*

1. Театр.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаевтың осы жолдауының тақырыбы «Іс-қимыл кезеңі» - деп, бекер қарап отырмай, пандемия кезінде ізденіс, тапқырлық таныту қажеттілігіне шақырып тұр емес пе?

Оқшаулану басталғаннан бастап сабақтар онлайн форматқа көше бастады. Музей, кітапхана, театр, филармония халық баратын орын болмай қалған кезде, әрбір қарапайым қызметкер, артист, кітапханашы өздері оператор, өздері режиссер болып, музейлер мен кітапханалар әр үйге өзі кіріп кетті. Телеарнадан концерттер мен кештер көріп үйренген халыққа онлайн концерттер аса жат бола қойған жоқ. Бірақ, өнердің ішіндегі кербезі - театр өнері көшірмеге (репродукция) көне бермейді. Амал жоқ, «басқа түскен баспақшыл» дегендей оған да көнуге тура келді. Себебі өнер, мәдениет жабық өмірге көнбейді. Махатма Ганди: «Мен өз үйімнің төрт жағынан биік қоршаумен қоршалып, терезесінің тас бекітілгенін қаламаймын. Менің төріме бар елдің мәдениеті еркін кіруін қалаймын. Тек мені аяқтан шалмаса болды» - деген екен.

Оқшаулану кезеңі артта қалып, көрермендерге театрға бару рұқсат етілген кезде, әлі де карантин талаптарын орындай отырып, Алматы облысының екі ауданында екі бірдей халық театрларын аштым. Пандемия кезінде ашылған театрлар болған соң баяндамада сол тәжірибеммен бөлісіп, кездесетін кедергілерін атап өткім келді.

Нарынқолда 1957 жылдары, Мұқағали Мақатаев жұбайы Лашын Әзімжанова екеуі ең алғаш ауыл сахнасында «Қозы Көрпеш – Баян сұлуды» сахналап, кейіннен аудан орталығында драма үйірмесіне ұласып, 1963 – жылы «Халық театры» атағын қорғаған театр Нарынқол ауданының 22 жыл жабылуына орай белгісіз себептермен қысқарып қалған. Бірнеше жыл әкімшілік, министрліктерге жүгіріп жүріп, ақыры аудан қайта бөлінген соң сол театрды қалпына келтіру ісіне кірістім. Себебі ата-анам осы театрда ұзақ жыл еңбек етті, өзім осы театр сахнасында дүниеге келдім. Нарынқолдағы «Хантәңірі театрын» қалпына келтіру жұмыстарымен жүрген кезімде Ұйғыр ауданының ардагер ақсақалы Ызғарбек Бектұрсынов: «Қарадала өңірінде өмірі театр болған жоқ. Өнерлі жастар көп, осында да театр ашылуына септігіңді тигізсең қайтеді?» - деген ұсыныс айтқан соң, үлкен кісінің сөзін жерге тастамай білек түре кірісіп кеттім. «Хантәңірі» театрына Мұқағали Мақатаевтың «Аққулар ұйықтағанда» поэмасының желісі бойынша, «Қарадала» театрына Абай Құнанбаевтың «Ескендір» поэмасы бойынша спектакль қоюға кірістік. Екі театр да бір мезгілде, арасына бір апта салып, Талдықорғандағы Бикен Римова атындағы театр сахнасында өткен жылдың күзінде ашылды. Оны бірнеше Республикалық телеарналар, газеттер, сайттар жар сала елге таратты [1, 2].

Ашылу салтанаттарына Қазақстанның халық артисі, Қазақстан театр қайраткерлері Одағының төрағасы Тұңғышбай Жаманқұлов келіп, құттықтау хатын тапсырып, екі театр өнерпаздарын «Қазақстан театр қайраткерлері Одағына» мүше етіп қабылдады. Ауыл мәдениет үйінде көптеген жылдар еңбек етіп жүрген біршама өнерпазға Халықаралық «Абай қоры» атынан «Абай 175» төсбелгісі табыс етілді.

Осы екі театр ашылған қараша айында Алматы облысында не бары бұрыннан келе жатқан 7 халық театры болған. Біздің бастамамыз өзгелерге де үлгі болып, желтоқсан айында Алматы облысында 22 театр болды! Біздің бұл ісімізді Республикамызда өткен жылдың ең үлкен мәдени жаңалығы деп қабылдады.

2. Үйрету процесі, фестиваль.

«Ашылды деген осы, енді өздерің күн көріңдер» - деп ол екі театрды тастап кеткемін жоқ, бір-екі жыл олардың білмегенін үйретіп, театр өнері жайлы сауатын ашып, сахналық өнердің «сахна тілі», «сахна сайысы», «сахна қозғалысы» сияқты пайдалы дүниелерінен біле жүрсін деген ниетпен мамандар апарып, жан-жақты білікті маман даярлауға кірістім. «Қарадала» театрына Абай Құнанбаевтың «Ескендір» поэмасын қойғамын. Сондықтан ол театр мүшелері алғашқы күннен бастап, «сахна сайысы» мен «сахна қозғалысынан» Т. Жүргенов атындағы академияның ұстазы Ернар Бейсенбектен дәріс алып, үйрене бастаған. Сахналық грим салуды, образ, мінезге қарай гримденуді де үйреттік. Бутафор, реквизиттер жасауды суретші маман апарып шеберлік сабағын өткіздік.

Екі театрдың спектаклін Талдықорған сахнасында видеоға түсіріп алғамыз. Кейіннен сол видеомыз үлкен іске асты. Өзім ғаламтор арқылы Ресей, Грузия, Өзбекстан елдеріндегі әріптестермен тығыз байланыста жүремін. Сол арқылы Германияның Франкфурт на Майне қаласында өткен Халықаралық фестивалге онлайн екі театрды қатыстырдым. «Бақ шаба ма, бап шаба ма» деген осы шығар, фестивалге қатысқан отызға жуық кәсіби, студенттік, жастар театрларының арасынан «Қарадала» театры Гран-При жүлдесін, «Хантәңірі» театры бірінші орынды иеленді! Ашыла сала бірден шалғай ауылдың өнері осылай үлкен олжаға кенелді. 2021-жылдың басында екі театрды Алматыға, Ғабит Мүсірепов атындағы театрға алып келіп, спектакльдерін Алматылықтарға көрсеттік. Сол сәтте Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтан, Қазақстан Республикасы мәдениет және спорт министрі Ақтоғы Райымқұловадан алғыс хаттар алдық. Пандемия кезінде ашылған театрлар міне осылай онлайн және офлайн жұмыс істей бастады. Ресейде өткен Халықаралық фестивалге екі ауданның жеке орындаушылар, бишілерінің видеоларын жіберіп, онлайн қатыстырып, ол жарыстан да Гран-При, бірінші, екінші дәрежелі диплом алғандар шықты!

1. Декорация, костюм, музыка.

Ғаламтордың мүмкіндіктерін пайдала білу дегенің қазіргі кезде зор пайдасы бар екенін жаңа ашылған театр мүшелеріне үйретумен, айтумен болам. Театр ашу дегенің сахнаға қойылым қою ғана емес, оларды үйрету, оқыту, шынықтыру, ұйымдастру, құлшындыру. Осыларды істеп алып талап ету керек. «Хантәңірі» театрының ашылуға дейінгі алғашқы жұмысы М. Әуезов шығармасы бойынша «Телғара» спектаклі болды. Ол кезде оқшулану күшінде тұрған кез болатын, көрерменді мәдениет үйіне шақырып көрсете алмайтын болдық. Сондықтан біз спектакльді табиғат аясында, қарағайлы тау ішінде фильм-спектакль етіп түсіруді жөн санап, драматургиясын ықшамдап, жарты сағаттай жүретін фильм түсірдік. Түсіру тобын Алматыдан шақырттық. Монтажы да кәсіби студияда жасалды. Арнайы киіз үйлер тіктіріп, мінуге аттар алдырып, дәстүрлі тағам түрлерін жасатып, қолдан келгенше Абайдың әжесі Зеренің үйін, Құнанбай ел ағаларымен кездесетін жеке отау жасадық. «Театр» дегеннің өзін жаңалық деп танып жатқан аудан өнерпаздары үшін бұл шағын спектакльді телевизия ережесімен түсіру дегеннің өзі үлкен бір киноға түсумен бірдей болды. Аудан жұртшылығы да өз жерлестерінің еңбегін YouTube арнасы арқылы тамашалап, алыс-жақын таныс, туыстарына мақтана таратып жатты. Облыс басшылары да бұл спектакльді жоғары бағалады. Абай, Құнанбай дәуірінің киімдерін Ғабит Мүсірепов атындағы театрдан алдырдық. Жас Абай костюмін көп таңдадық, Құнанбай гримін жасаттық. Онлайн талабына сай көрерменге ұсындық сосын.

Екі театрдың декорациясын, костюмдерінің үлгісі іздеуде ғаламтор көмекке келді. «Ескендір» поэмасында тарихи тұлға Александр Македонский, «Аққулар ұйықтағанда» спектаклінде ақын Мұқағали Мақатаев, Еркін Ібігановтар болғандықтан ол замандағы киім үлгілерін, тұрмыс-тіршілігін, мінезін, жүріс-тұрысын зерттеу, оқу, меңгеру керек болды. Ежелгі Рим әскерінің, Македонский киім үлгілерін ғаламтор арқылы тауып, арнайы тіктірдік, ауданның ұстахналарына найза, қылыш, қалқандарн жасаттық. Ауылдың ұсталары бұрын өздері істемеген дүниелерге кез болды. Тігіншілер де дулыға, сауыт, тіпті аяқ киіміне дейін өздері тігіп шықты. «Хантәңірі» театрының мүшелері де Мұқағали заманының киім үлгілерін тауып, ақынның портреттік қана емес, мінез, сөйлеу мәнеріне де ден қойып, ұқсатуға тырысты. Киім, грим, сахна сәні дайын болғанда актерлар үшін де образ сомдау процесі жеңілдей бастады. Франкфурт на Майне фестивалінің қазылар алқасы екі спектакльдің де сахна безендіруі мен костюмдерін ерекше атап өтті!

2. Шешімін күткен сұрақтар.

Біз енді ғана "Халық театр аштық!" - деп аттан салып, өзгенің алдына шыққандай шулап жүрміз. Ресейде "Халық көркем мәдениеті" (Народная художественная культура" НХК) - деген пән оқытып, өнер институттарында ғылыми зерттеу жасап, дамытып, ілгерлетіп, арнайы жаңа заман мамандарын даярлап жатыр [3].

Әр елдің ұлттық мәдениеті, ұлттық өнері әлемдік мәдениеттің баспалдағы екеніне ЮНЕСКОны араластырып, өз мәдениетін алдыңғы баспалдаққа шығарып жатыр.

Бір халық театрын ашу кезінде көзқарас көмескі тартып, көңіл бөлу селқос болып жатқан қаншама дүниеге кез болды. Бір, екі адамның әлемге танылғанына санымызды шапалақтап отыра бермеу керек енді.

Халықтың өнері де, мәдениеті де ауылда әлі. Бір-екеуін Алматыға оқуға түсіріп, үлкен шахардың театр, филармониясына жұмысқа кіргізгенді місе тұтқанды доғарып, ауыл, ел өнерін өз ошағында қыз-қыз қайнатуды, дәріптеуді, алға оздыруды жоспарлаған жөн.

Зиялы қауымға, Мәдениет министрлігіне, Ұлттық мәдениет зәулім сарай салып, әлемдік мектепте оза шапқандардан ғана құралмайтынын білетін кез келді ғой. Шаляпинше шырқап, Станиславскийше "өмір сүргендер" Европада да, Азия, Африкада да бар. Қазақтың ұлттық өнері бізден басқа бір елде жоқ!

«Хантәңірі» мен «Қарадала» халық театры биыл күзде өтетін Алматы облыстық фестиваліне дайындық бастап, бас қатырып жатыр. Нарынқолдықтар киім тіккізбек. Аппаратура да керек екеуіне. "Ашылдық" деген күннен бастап оларда тыным жоқ, карантин бітсе ел аралағысы келіп құлшынып отыр. Үкіметің қажет штатты бірден бермей, там-тұмдап беретініне қарайтын емес. Сахнаға шыққан Қарадала театрының 29 адамын көзбен көрген биліктегілер штат берілмесе олар екі жыл тегін істей береді деп отыр ма білмедім, театрлардың ашылғанына алты айдан асса да штат мәселесі, театрды қаржыландыру тетігі табылмай отыр. Осыдан біраз бұрын Қазақстан Республикасы Парламен мәжілісі мен мәдениет және спорт министрлігінің руханият әлемінің мәселелерін талқылауға арналған бірлескен отырысы болды. Арнайы шақыртылған соң сол жиында да екі театр ғана емес, ауыл мәдениетінің хал-ахуалын баяндап, қаржы көзін табуға көмек сұраған болатынмын. Қортындысын күтіп отырмыз.

Айтатын, талқылайтын дүние көп. Екі театр да өлмейді, тоқтамайды, жұмыс істейді.

3. Болашаққа үміг арту.

Өнер десе, ішкен асын жерге қоятын ел ішіндегі тума таланттардың басын біріктіріп, көркемөнерпаздардың өз күшімен құрылған халық театрлары әр ауыл мен ауданның ажарын кіргізетін бірегей орталықтар болды бұл күнде. "Халық театры" деген менің көптен көтеріп жүрген тақырыбым екенін зиялы қауым ортасы жақсы біледі.

"Егемен Қазақстанның" былтырғы бір санында мынандай ақпарат бар екен:

"Қазақстан бойынша 1 мыңнан астам «халықтық» атағы бар көркемөнерпаздар ұжымы бар. «Олардың ішінде театр ұжымдарының саны 200-ге жуық. Өңірлердегі театрлардың ең көбі Шығыс Қазақстан облысының үлесінде, ай-мақ-та 28 театр жұмыс істейді. Қарағанды облысында – 18, Жамбыл мен Атырау облыстарында – 17. Мысалы, Павлодар облысы бойынша «халықтық» (үлгілі) атағы бар 7 ұжым бар. Театрлардың репертуарында көптеген театрландырылған көріністер мен әдеби-музыкалық кештер, пьесалар мен спектакльдер бар" [4].

Біздің "Bilte akademy" ұжымы жуырда жаңа бір жоба ойластырып жатырмыз. Рас, ауылды жердің мәдениетін жандандырудан қалада жүрген ел ұтылмайды. Осыншама театр ашылған екен, кәсіби маман емес, ішінен құдай берген таланты түрткілеп, тыныш жатқызбай сахнаға сүйрелеп әкелді оларды. Тіпті режиссерлары да маман болмауы мүмкін. Енді солардың білімін жетілдіретін бір орталық керек қой. Методикалық көмек беретін, драматургиясын ұсынатын.

Осы мәселелерді айта келе халық театрлар режиссерларының білімін жетілдіретін курс ашып, оларға кітапшалар, пьесалар басып, сертификаттарын беріп, кәсіби режиссерлардан, театр суретшілерінен, өнертану мамандарынан дәріс беріп, Алматы театрларының шеберханаларымен таныстырып отырсақ деген мақсат бар. Ол ұстаздар бар, ондай мүмкіндік жасау қолдан келеді. Енді соны қаржыландыру, оларды білім жетілдіруге шынымен де өнерге деген жанашырлықпен жіберіп отыратын басшылар мәселесін шешу керек.

Иммерсивтік феномені (ағылш. immersive – «әрекетке араласу эффектісін тудыру, тереңіне үңілу») – қазіргі көрермен көңілін аулайтын алып индустрияның тренді. Ол квест (quest — «ізденіс, ізду құралы мен мақсаты, шытырман оқиға, рыцарлық серттің орындалуы») — фольклорлық сюжет құрудың бір тәсілі) немесе компьютерлік ойын секілді көрерменді тұңғыыққа тартып алу амалдарын іздестіру. Қашанда сахна мен экранда болып жатқан оқиғаның көрермен бір бөлшегі. Тек иммерсивтік театр бағыты көрермен үнсіз қадағалап, қатысушы емес, бірге ойнаушы ретінде өзін сезіндіру. Ол кеше ғана пайда болған жаңалық емес. Шекспирдің «Бүкіл әлем театр, адамдар соның актеры»- дегенін жүзеге асыру идеясы баяғыдан мақсат болған. Көрерменді белсенді қатысушы жасау керек деген ой тіпті Жан Жак Руссо, Ромен Роллан деген кемеңгерлердің де көпшілік сахналары мен алаңдағы қойылымдар туралы жазбаларында кездеседі. Мейерхольдтың бір спектаклінде көрермен залына

актерды отырғызып қойып, оқиғаға сол арадан араласып кеткен. Ондай көрерменді ойынға қосу әрекеті көп: жаудан азат етілген елге тұра ұмтылған жауынгерлер «ой, бауырымдап» көрерменмен көрісіп, бетінен сүйіп еңіреген, көрерменге алма таратқан, көрерменді сахнада дастархан жоюға көмекке шақырып, нан туратқан...

Иммерсивті қойылымдар, сол бағыттағы театр қазір таң емес. Мазмұны елге мағлұм шығармалардың жаңа шешімі, күтпеген финалы кездесіп жатыр сахнада. Бұл ізденіс, маркетинг, ілгері қозғалу. Қазіргі кезде танымал режиссер шәкіртім Фархат Молдағалиев қойылымдары осындай жаңашылдыққа құмар, ізденіс, талпыныс нәтижесі. Көрермен "Мынауы несі? Не айтпақ еді? Түк ұқпадым" - дегеннен аулақ, түсініксіз, мазмұнсыз, мағынасыз эксперимент емес ол.

Біз әлі де театрал ел емеспіз. «Осы актердың ойынын көрсем, мына режиссердың қойғанын көрсем»- деген көрермен аз әлі. Көрермен тарту, театр насихаты, маркетингі баяу. Балаларды көбіне ертегімен ғана алдап жүрміз. Оның өзі балаларға арналған қойылымның коммерциялық мақсатын ғана орындап жатыр. Балаға театрсүйгіштік дарыта алмай жүрміз.

Студент кезімде Балтық жағалауы еліне бардым. Немересін театрға алып келген оқымысты бір ағаны кездестіріп, ол менің Қазақстаннан екенімді естігенде:»Сіздер ер жүрек ұлтсыздар!-деп, әлі ызғары кетпеген желтоқсандағы оқиғаға баға берді. Сосын немересін театрға әкелу себебін айтты: «Біз баланы «Сен Латышсың, сенің Отаның бар, сені қорғайтын мемлекетің бар, сенің ұлтыңды әлемге танытқан өнерің бар» - деп, бала кезінен галерея, музей, театрға апарып, таныстырамыз. Әрине, ертегіден бастаймыз. Бірақ, өмір тек ертегіден тұрмайды, драманы, трагедияны да көрсетем»... Осы сөз жадымда қалып қойды.

"Баламды медресеге біл деп бердім,

Қызмет қылсын, шен алсын деп бермедім" - деп Абай әуел баста ұрпақ тәрбиесін, оның оқу білімнен не алу керектігін бізге меңзеп кеткен. "Президент болсын, сот, таможник, нефтяник болсын!" - деп емес, өнер, білім үйренсін деп берер болар.

Тұңғышбай ағамыз басшылық етегін «Қазақстан театр қайраткерлері одағы» келер жылы режиссерлар фестивалі мен халық театрлар фестивалін өткізуді жоспарлауда. Бұл бір жақсы бастама. Әсіресе халық театрларының Республикалық байқауы деген арнайы оқу оқымай сахнаға ұмтылған әуесқой өнерпаз үшін таптырмайтын мүмкіндік! Бір-бірін көреді, кәсіби мамандармен кездесу, үйрену, пікір алысу деген олар үшін үлкен мектепке тең.

Ендігі кезекте балаларға арналған драматургия конкурсын өткізіп, нәтижесін балаларға арналған спектакльдер фестивалі жасаса ғажап болар еді. Ертегіден басқа да балаларға арналған қойылымдар сахна өнеріндегі бар жанрды қамтыса деген талаппен өтсе ол фестиваль!

Қолданылған дереккөздер:

1. https://nege.kz/news/madeniet/han_taniri_halik_teatri_korermermenmen_kaita_kauishti_20201029084214
2. <https://qazaqtimes.com/kk/article/81258>
3. <https://www.ucheba.ru/for-abiturients/speciality/52036>
4. <https://egemen.kz/article/176604-khalinh-qalay-khalyq-teatry>
5. <https://youtu.be/pLxHNwYjqhE>
6. <https://youtu.be/og8TRWB0cHk>

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНЫХ УМЕНИЙ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ ПОПРЯДУХИНА Наталья Григорьевна

Орский гуманитарно-технологический институт (филиал) ОГУ

Орск, Россия

Aple_orsk@mail.ru

Түйін

Ұсынылған мақалада бастауыш мектеп жасындағы студенттердің оқу дағдыларын қалыптастыру мәселесін теориялық және практикалық-бағытталған зерттеу қарастырылған.

Аннотация

В представленной статье рассматриваются теоретические и практико-ориентированное изучение проблемы формирования учебных умений обучающихся младшего школьного возраста.

Annotation

The presented article discusses the theoretical and practice-oriented study of the problem of the formation of educational skills of students of primary school age.

Начало обучения в школе – это переломный момент в жизнедеятельности ребенка. Отличительная особенность положения ученика, школьника состоит в том, что его учеба является обязательной, общественно значимой деятельностью. За нее он несет ответственность перед учителем, школой, семьей. Жизнь ученика подчинена системе строгих, одинаковых для всех школьников правил. Ее основным содержанием становится усвоение знаний, общих для всех детей.

Процесс формирования у учащихся умений учения и труда осуществляется во взаимосвязи с воспитанием мотивации учения. Исследователи мотивов учения установили, что положительная мотивация благотворно влияет на овладение школьниками способами учебно-познавательной деятельности. Обнаружено также, что способы учебно-познавательной деятельности являются не только средствами удовлетворения познавательной потребности, но и сами становятся ими. Любое умение, тем более сложное, не создается каждый раз заново со всеми его компонентами, а формируется на основе переноса уже имеющихся знаний, представлений и навыков, приспособлявая их к новым условиям и заново формируя лишь те их элементы, которых недостает в этих новых условиях.

Умения нельзя ни противопоставлять знаниям и навыкам, ни располагать при перечислении раньше, как это часто делается, так как умения образуются лишь на их основе. Но умение включает и понимание взаимоотношений между целью данной деятельности, условиями и способами ее выполнения. Потому-то в психологическую структуру умений входят не только навыки, но и знания, и творческое мышление [4].

Познавательная активность ребенка, направленная на обследование окружающего мира, организует его внимание на исследуемых объектах довольно долго, пока не иссякнет интерес. Если семилетний ребенок занят важной для него игрой, то он, не отвлекаясь, может играть два, а то и три часа. Так же долго он может быть сосредоточен на продуктивной деятельности.

Одна из главных их особенностей учебных умений младших школьников - наблюдательность, умение замечать такие незначительные детали, на которые не обратит внимание взгляд взрослого человека [2]. Часто школьники находят опечатки в своих учебниках, оговорки в словах учителя, логические нестыковки в книгах и рисунках. Развитию учебных умений способствуют вопросы, направленные на анализ текста, рисунков, макетов, предметов действительности, заданий.

Другой особенностью учебных умений младших школьников являются их аккуратность и исполнительность. При постановке учебного процесса они не признают никаких погрешностей, не отступают от намеченного плана. Они готовы отказаться от всего, главное чтобы эксперимент удался. Таким образом младшим школьникам свойственно самопожертвование ради науки. Необходимо поощрять это стремление. Это может делать как учитель, так и родители.

Младшие школьники в процессе выполнения учебных заданий проявляют особое трудолюбие, настойчивость и терпение. Они способны отыскать и прочесть кучу книг на интересующую их тему [5].

Следующей характеристикой учебной деятельности учеников младших классов является недостаточность знаний навыков для правильного оформления своих мыслей, результатов исследования. У детей этого возраста еще не очень хорошо развиты навыки письменной речи. Они не умеют грамотно составлять тексты, допускают орфографические и стилистические ошибки. У младших школьников энергично крепнут мышцы и связки, растет их объем, возрастает общая мышечная сила. При этом крупные мышцы развиваются раньше мелких. Поэтому дети более способны к сравнительно сильным и размашистым движениям, но труднее справляются с движениями мелкими, требующими точности. Если учесть эти обстоятельства, становится понятным то, что не следует перегружать ребенка, особенно 1-2 класса, письменной работой в исследовании, опять же в связи с тем, что у него будет откладываться в памяти лишь негативный отпечаток от этой работы [4]. Никакого удовлетворения от исследования ребенок не получит. Поэтому ребятам на первых этапах, на этапах включения в исследовательскую деятельность необходима помощь взрослых - учителей, родителей, старшеклассников.

В младшем школьном возрасте происходит рост стремления детей к достижениям. Поэтому основным мотивом деятельности ребенка в этом возрасте является мотив достижения успеха [3]. Иногда встречается другой вид этого мотива - мотив избегания неудачи.

Таким образом, младший школьный возраст - благоприятный период для вовлечения учащихся в учебно-исследовательскую деятельность. У ребенка появляются такие психологические

новообразования как умение учиться, понятийное мышление, внутренний план действий, рефлексия, новый уровень произвольности поведения, ориентация на группу сверстников.

Нами была проведено диагностическое обследование учебных умений младших школьников по трем методикам:

- методика «Диагностика универсального действия общего приема решения задач» (по А. Р. Лурия, Л. С. Цветковой);
- методика «Проба на внимание» (П. Я. Гальперин и С. Л. Кабыльницкая);
- методика «Исследования навыков чтения».

Результаты диагностики показали, что основная часть детей в процессе анализа и решения задачи они выделяют не только существенные, но и несущественные смысловые единицы. Они могут создать необычные схемы решения, используют стандартные методы решения, но им трудно соотнести результат решения с исходным условием задачи. 20% исследуемых не всегда внимательны, часто отвлекаются на посторонние дела. При решении задач они выделяют только существенные смысловые единицы. При создании схемы они не берут во внимание все связи между условиями и требованиями. В основном они применяют стереотипные методы решения. При решении часто допускают ошибки. Но, после того, как задача разобрана они понимают, в чем они допустили ошибку и почему ответ именно такой. 40% детей всегда внимательны. После того, как решили какое-либо задание обязательно перепроверяют его, при чтении обращают внимание на каждую букву, запятую, чтобы сделать паузу. 15% испытуемых более рассеяны, чем остальные. Они стараются сразу сделать несколько дел, отсюда и невнимательность. На занятиях они невнимательно слушают учителя, поэтому по несколько раз за урок переспрашивают. Итак, 75% испытуемых внимательны, на занятиях стараются не отвлекаться на посторонние дела.

На формирующем этапе исследования нами была реализована коррекционно-развивающая программа, направленная на формирование учебных умений у обучающихся младшего школьного возраста. В комплекс развивающих занятий были включены задания на тренировку основных свойств внимания, памяти, мышления, воображения, восприятия, речи [1]. В данную программу вошли мероприятия ориентированные не только на формирование учебных умений, но и на формирование учебных мотивов.

После проведения комплекса занятий дети стали лучше понимать прочитанные ими тексты. Они понимают что читают, запоминают практически всю информацию. Дети стали запоминать не только короткие рассказы, но и тексты на несколько страниц. Некоторые дети, которые раньше ничего не читали кроме школьных книг, записались в детскую библиотеку и стали брать дополнительную литературу для чтения.

У детей также повысилась скорость чтения и качество чтения. Они стали читать рассказы более выразительно, соблюдать все знаки препинания. При чтении практически перестали допускать ошибки. Если раньше обучающиеся старались прочитать текст быстрее, не обращая внимание на то, что делают ошибки, то теперь они стараются делать как можно меньше ошибок и читать выразительно.

Таким образом, после проведения комплекса занятий по формированию учебных умений у детей, младшие школьники стали более внимательны, как при чтении, так и при решении задач.

На основе полученных результатов были составлены рекомендации для педагогов и родителей по дальнейшему формированию учебных умений обучающихся младшего школьного возраста.

Список литературы:

1. Акимова А.К., Козлова В.Т. Упражнения по развитию мыслительных навыков младших школьников. - Обнинск, 2013. – 457 с.
2. Айдарова Л.И. Психологические проблемы обучения младших школьников русскому языку. М., 2015. – 27 с.
3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. - М., 2001. – 96 с. -
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. - М.: Академия. - 2015. – 320 с.
5. Мухина, В. С. Возрастная психология - М.: Академия, 2007. – 456 с.

МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ВИДЕОУРОКОВ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ ШКОЛЬНИКОВ В ТАДЖИКСКОЙ ШКОЛЕ

САИДОВ Сафарали Абдураимович, ХОДЖИЕВА Гулби Шарифовна

Таджикский государственный институт языков им. С. Улугзода

Душанбе, Таджикистан

saidov_s@inbox.ru, hojievag@mail.ru

Аннотация

В статье отмечается, что видеоресурсы – это современная форма организации учебно-воспитательного процесса в образовательном пространстве. Они способны повысить учебную мотивацию у школьников, предъявлять образовательный материал в доступной и мультимедийной форме.

Указывается, что применение на уроках русского языка видеоресурсов считается результативным приёмом в обучении и для активного их применения учителю необходимо учитывать определённые факторы.

Авторы отмечают, что на уроке русского языка учитель может использовать такие форматы видеоресурсов как художественные и документальные фильмы, мультипликационные фильмы, телевизионные передачи, видеоэкскурсии, компьютерные программы. Одним из важнейших среди них считаются видеоуроки, которые эффективны при изучении нового языкового материала, закреплении и обобщении пройденных тем.

Авторами рекомендуются применять видеоуроки, размещённые на сайте <https://infourok.ru>, который специально создан в помощь образовательным учреждениям, учителям, школьникам и их родителям. Затем предлагается методика применения видеоуроков в процессе обучения русскому языку учащихся с таджикским языком обучения.

Annotation

The article notes that video resources are a modern form of organization of the educational process in the educational space. They are able to increase the educational motivation of schoolchildren, to present educational material in accessible and multimedia form.

It is indicated that the use of video resources at the lessons of the Russian language is considered to be an effective technique in training and for their active use the teacher must consider the identified factors.

The authors notes that at the lesson of the Russian language a teacher can use such formats of video resources as feature and documentary films, cartoons, television programs, video tours, computer programs. One of the most important among them are video tutorials, which are effective in the study of new language material, consolidation and generalization of the topics covered.

The authors recommends using video tutorials posted on the website <https://infourok.ru> which has been specially created to help educational institutions, teachers, schoolchildren and their parents. Next, the methodology of applying video tutorials in the process of teaching the Russian language to schoolchildren of Tajik school system education is offered.

Применение видеоресурсов в процессе обучения – это инновационная форма организации учебно-воспитательной работы в образовательной среде. Для учителей общеобразовательных учреждений (школ, лицеев, гимназий) данный формат работы в учебных кабинетах по многим школьным дисциплинам является интересным и эффективным, так как он способен повысить учебную мотивацию у учащихся, предъявлять образовательный материал в доступной и мультимедийной форме.

На уроках русского языка видеоресурсы, несомненно, считаются результативным приёмом в обучении и для активного их применения учителю необходимо учитывать следующие факторы:

1. Содержание применяемых видеоматериалов должен соответствовать уровню подготовленности школьников.
2. Продолжительность показа видеоресурсов должна быть оптимальной, не превышать реальные возможности занятия или его этапа.
3. Видеофрагменты способны развивать коммуникативную, языковую, социокультурную компетенции школьников, что является немаловажным для учащихся в классах с таджикским языком обучения.
4. Текст видеоматериала представляет собой чёткую инструкцию, направленной на выполнение учебных целей и задач, понятной обучающимся.

Иногда некоторые учителя говорят о том, что видеоматериалы отвлекают учащихся, считают просмотр развлечением и не воспринимают такое представление учебного материала всерьёз. Естественно, могут возникнуть такие ситуации, однако, это происходит от того, что учитель:

1. Не смог выявить интересы и реальные возможности обучающихся при выборе видеоматериалов.
2. Не смог объяснить цели и задачи показа видеоматериала.
3. Не продумал дифференцированные формы заданий во время и после просмотра видеоматериала.
4. Впервые применяет видео на уроке.
5. Не уверен в эффективности такого формата обучения.

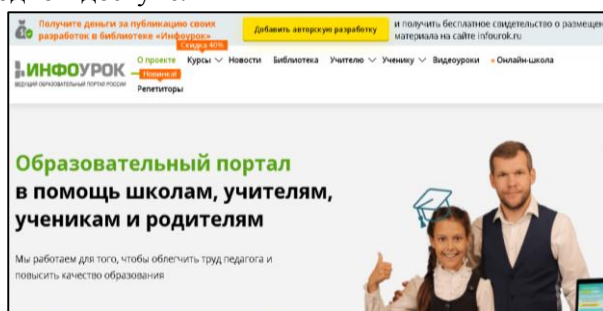
На уроке русского языка учитель может использовать такие виды видеоресурсов, как **видеоуроки, художественные и документальные фильмы, мультипликационные фильмы, телевизионные передачи, видеоэкскурсии, компьютерные программы**. Успех их применения во многом зависит от эффективной организации работы.

При этом учителям-словесникам следует овладеть методикой по организации и проведению таких уроков.

1. Учебный кабинет по русскому языку и литературе должен быть оснащён современными средствами обучения (компьютер, мультимедийный проектор, колонки, экран). При отсутствии современной техники такой формат работы лучше провести в кабинете информационных технологий, заранее запланировав.
2. Просмотр видеоматериалов по русскому языку и работу над ними можно организовать во всех классах.
3. В содержание видеоматериалов могут быть включены все этапы урока или же его часть – объяснение и закрепление нового материала. Поэтому учителю необходимо заранее продумать и правильно построить занятие.

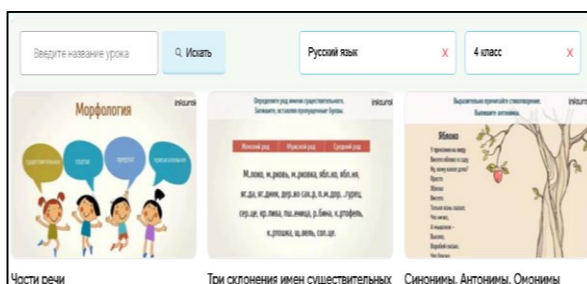
Видеоуроки по русскому языку являются хорошими помощниками при изучении нового языкового материала, закреплении и обобщении пройденных тем, они успешно могут быть реализованы для обычных и дополнительных занятий, а также при групповых и индивидуальных работах. В них содержится необходимая графическая и анимационная информация для акцентирования внимания и проявления интереса школьников к изучаемой теме.

На уроках русского языка учителя могут активно применять видеоуроки, размещённые на сайте <https://infourok.ru>. Данный образовательный портал специально создан в помощь образовательным учреждениям, учителям, школьникам и их родителям. В настоящее время на данном сайте зарегистрировано более 6.8 миллионов пользователей и насчитывает он более 5 миллионов авторских разработок. Следует отметить, что данные видеоуроки и методические разработки находятся в свободном доступе.

При переходе на ссылку https://iu.ru/video-lessons?predmet=russkiy_yazik учитель имеет возможность ознакомиться с тематикой видеоуроков по классам и выбрать необходимый образовательный ресурс.

Данные видеоуроки по русскому языку озвучены профессионально: мужской голос чётко и интересно представляет школьникам оригинально подготовленный учебный материал, с активным применением мультимедиа.

Для лучшего усвоения учебного материала, учителю следует подготовить обучающихся к просмотру видеоурока. Это может быть вступительное слово учителя, где даются следующие рекомендации:

1. Уделить акцент на важные моменты видеофрагмента.
2. Объяснить значения наиболее трудных слов и словосочетаний.
3. Вызвать интерес к содержанию видеоматериала.

Небольшие комментарии во время показа нужны и важны. Насколько чётко и понятно объясняет учитель отдельные фрагменты показа на экране и связывает его с изучаемой темой урока, тем эффективнее происходит усвоение школьниками учебного видеоматериала.

Время показа - важный элемент методики. Особенностью демонстрации является то, что просмотром может быть видеоурок с объяснением нового языкового материала или же его часть. При этом хронометраж должен составить от 5 до 15 минут.

После просмотра видеоурока учитель обязан комментировать просмотренный видеоматериал, напомнить школьникам важнейшие аспекты, повторив и обобщив полученный материал. Затем учитель-словесник проводит вопросно-ответную беседу по просмотренному учебному материалу, выслушивает мнения школьников, проводит рефлексию, анализирует и подводит итог работы.

Подводя итог работы, отметим, что демонстрация видеоурока и работа над ним на уроках русского языка считается одним из эффективных современных средств обучения. Мультимедиа позволяет эффективно воспринимать информацию школьниками и на время может отвлечь их от традиционных форм проведения уроков. К тому же для учителей это реальная экономия времени и денег при подготовке к занятиям.

Список использованной литературы

1. Байбак Демидов А.А. Медиаобразование – кому это нужно?// http://community.livejournal.com/ifap_ru/2891.html
2. Бирюков Б.М. Интернет-справочник по образованию. М., Экзамен, 2002.- 480 с.
3. Васянина Е.Ю. Голоса в Интернете //Мир русского слова. 2000. №2. С. 103-106.
4. Васянина Е.Ю. Интернет-ресурсы по РКИ: достижения и детские болезни // Русский язык за рубежом. 2004. № 1. С. 60-70.
5. Интернет в гуманитарном образовании / Под ред. Е.С. Полат. М.: Политех-4, АООТ, 2000. - 272 с.
6. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических знаний: Пособие для преподавателей. Спб.: КАРО, 2004.
7. Котельникова С.А. Творческие работы нетрадиционных жанров //Русский язык в школе. 1997, № 1, с. 25-26.
8. Налбандян А. А. Методические основы использования ресурсов Интернета при обучении чтению на уроке РКИ (на материале газетно-публицистических текстов). Автореф. дисс. канд. педагог, наук. М., 2004. -17 с.
9. Новожилова Н.В. Использование Интернет-технологий в исследовательской деятельности учителей и учащихся.// «Завуч». – 2003. -№8.
10. Сагман С. Эффективная работа с Microsoft PowerPoint 97. Пер. с англ. -СПб: Издательство «Питер», 1997. - 512 с.
11. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учеб.пособие / Г. К. Селевко. — М.: Нар. образование, 1998. - 256 с.
12. Титова С.В. Ресурсы и службы Интернета в преподавании иностранных языков. М.: МГУ, 2003. - 267 с.

ФОРМИРОВАНИЕ «ТРЕНДА» КАК КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА В ДИЗАЙНЕ И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

САИТОВ Владислав Рустемович

Научный руководитель: доктор PhD Муканов М.Ф.

КазНАИ им. Т.К. Жургенова

Алматы, Казахстан

19vlad777@gmail.com

Аңдатпа

Трендтер адам өмірінің көптеген салаларын бұрыннан қамтыған. Мәдени феномен ретінде " тренд " жыл сайын өзінің ұстанымын нығайтады. Бір дәлел-осы немесе басқа өнімді шығару арқылы қазіргі заманғы үрдістерді зерттеуге және болжауға көп ақша салатын ірі компаниялар. Бұл мақалада автор мәдени құбылыс ретінде трендтердің қалыптасуын зерттейді. Тарихи зерттеу әдісін қолдана отырып, дизайн мен өнердегі жаңа бағыттардың пайда болуының негізгі заңдылықтары анықталды.

Түйінді сөздер: Тренд, заманауи үрдістер, мәдени феномен

Аннотация

Тренды уже давно охватывают многие сферы жизни человека. Как культурный феномен, «тренд», с каждым годом укрепляет свои позиции. Одним из доказательств являются большие компании, которые выпуская тот или иной продукт вкладывают огромные деньги в изучение и прогнозирования современных тенденций. В данной статье автор исследует, формирование трендов как культурное явление. Используя исторический метод исследования выявляются главные закономерности появления новых тенденций в дизайне и искусстве.

Ключевые слова: Тренд, современные тенденции, культурный феномен

Abstract

Trends have long covered many areas of human life. As a cultural phenomenon, the “trend” is strengthening its position every year. One of the proofs is large companies that, releasing this or that product, invest a lot of money in studying and forecasting modern trends. In this article, the author explores the formation of trends as a cultural phenomenon. Using the historical research method, the main patterns of the emergence of new trends in design and art are revealed.

Keywords: Trend, current trends, cultural phenomenon

Эстетика в дизайне, и в какой-то степени в искусстве развиваются трендами. Один тренд сменяет другой, являя собой новый духовный посыл. Новый тренд служит ответом на изменение происходящие в обществе.

Термин тренд изначально не использовался в отношении дизайнера и тем более искусства. «Тренд (англицизм от trend — тенденция) — основная тенденция изменения чего-либо.» Тренды отражают социокультурные изменения, происходящие в обществе, являясь системой сформированных сообщений о системе ценностей и взглядов того или иного периода.

К трудам, посвященным тренду в дизайне, относятся исследования В. Самойлова и А. Матвеева, Ю.В. Назарова. В их исследованиях рассматриваются тренды, актуальные в конкретный временной период; происходит деление тенденций на группы с точки зрения различных критериев (социокультурный, технологический); рассматривается понятие «жизненный цикл тренда». Тему тренд исследуют так называемые «бюро стиля». Среди них Trend Union, основанное во Франции голландкой Li Edelkoort. Ресурс AWOL TRENDS, создан общепризнанным дизайн-консультантом Andy Logan для стратегических исследований. Прогнозированием тенденций в контексте дизайнера на Украине занималась Е.Н. Шапаренко. Но если рассматривать тренд с точки зрения системного подхода, то исследований его как современного культурного феномена недостаточно.

Тренд это, в широком смысле, направление развития в какой-либо области жизни (например, в одежде, финансах, технологиях или дизайне), либо определенное явление, продукт или предмет, задающий тон в этой области. В дизайне существует понятие макро и микротрендов. В данном исследовании нас интересуют макротренды, так как именно они возникают от глобальных социальных, духовных и культурных факторов.

Формирование макротрендов может происходить от ярких перемен в жизни людей. Причиной тому может быть технический прогресс или событие набирающее сильный резонанс. Изменения моральных и духовных ориентиров, меняют миропонимание и мироощущение человека. Начинается поиск новой эстетики. Появившийся тренд, который лучше всего отвечает новым внутренним запросом человека, становится новой тенденцией в культурном пространстве. Тренды отражают

социокультурные изменения, происходящие в обществе, являясь системой сформированных сообщений о системе ценностей и взглядов того или иного периода.

Современная эпоха, зачастую инициируется как переход к метамодерну и характеризуется высоким уровнем глобализации. Пресыщение общества феноменом глобализации обратилось рефлексией и созданием определенных трендов. Образование трендов как правило находит себя во многих сферах дизайна и искусства. Так к примеру одежда «оверсайз» окутывает человека и создает своеобразный «кокон», в котором можно укрыться от суеты окружающего мира. А в искусстве все чаще используют традиционные и национальные элементы, которые отсылают к истокам и истории того или иного народа. Поиск национальной идентичности является ответом на высокий уровень глобализации. Тема плохой экологии формирует свои тренды: от многоразовых сумок «шоперов» и моды на стаканчики из бамбукового волокна вместо пластика до высокой моды и искусства где задействуют целлофан и пластик (то что засоряет окружающую среду) Таких примеров можно привести большое множество. При поиске закономерностей появления трендов можно заметить, что тренды рождаются в основном, являясь реакцией на определенные события в мире, будь то технический прогресс, социальные перемены, глобальные проблемы и т.д. Так же не стоит забывать про огромную проделанную работу маркетологов для раскрутки тех или иных трендов. И не только глобальные события могут повлиять на развитие определенной тенденции. Примером может быть использование какой-либо вещи очень известной личностью. Так в недавнем времени продажи обуви «Stoos» возросли в несколько после того как они появились на известной хип хоп исполнительницы Никки Минаж в одном из модных журналов. Нужно понимать, что такой тренд проживет гораздо меньше чем глобальный макро тренд.

Для того что бы разобраться нам нужно понять, как тренды влияют на творчество художников, что такое тренд и бренд. Говоря о трендах в живописи подразумевается, так называемая мода на определенное эстетическое направление. Формирование трендов может происходить от ярких перемен в жизни людей. Причиной тому может быть технический прогресс или событие набирающее сильный резонанс. Изменения моральных и духовных ориентиров, меняют миропонимание и мироощущение человека. Начинается поиск новой эстетики. Появившийся тренд, который лучше всего отвечает новым внутренним запросом человека, становится новой тенденцией в культурном пространстве. Тренды отражают социокультурные изменения, происходящие в обществе, являясь системой сформированных сообщений о системе ценностей и взглядов того или иного периода.

Современная эпоха, зачастую инициируется как переход к метамодерну и характеризуется высоким уровнем глобализации. Пресыщение общества феноменом глобализации обратилось рефлексией и созданием определенных трендов. Одним из таких трендов является «поиск и сохранение национальной идентичности». Это своеобразная борьба с глобализацией и навязыванием мнений и интересов других и чужих народов и культур. Этот тренд просто необходим когда почти у каждого человека каждый день мелькают новости со всего мира, человек получает культурные единицы (мемы) появившихся в других странах забывая о своей культуре.

Тренды формируются из за изменений в обществе которые в свою очередь влияют на духовное состояние людей. Художники работая под «тренд» находят свою аутентичность и стараются свое творчество сделать «в тренде»

Формирование трендов — это процесс который включает в себя много социальных, культурных, психологических, экономических факторов. Тренды формируются согласно духовным запросам и идеалам общества на конкретном этапе времени. Но главным фактором появления тренда можно считать глобальные перемены в сознание общества, вызванные внешними обстоятельствами. Перемены в мироощущении людей меняют их запросы на что в свою очередь должен отвечать новый тренд.

Список использованной литературы

1. Робин ван ден Аккер, Тимофеус Вермёлен, Алисон Гиббонс «Метамодернизм. Историчность, Аффект и Глубина после постмодернизма»
2. Ксения Александровна, «ТРЕНД КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН В ПРОМЫШЛЕННОМ ДИЗАЙНЕ» Клавдиева https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42646776_59072854.pdf
3. Матвеев, А., Самойлов, В. Исследование Design Trend Research 2016–2018 [Электронный ресурс] / А. Матвеев, В.Самойлов //team.designet.ru. – URL: <http://team.designet.ru/designtrend-research-2016-2018/>
4. Самойлов, В. Тенденции в промышленном дизайне 2016-2018 [Электронный ресурс] / В.Самойлов // berlogos.ru. – URL: <http://berlogos.ru/interview/tendencii-v-promyshlennomdzajne-2016-2018/>

5. Шапаренко, Е.Н. «Тренд» как новое явление в проектной культуре конца XX – начала XXI века / Е.Н. Шапаренко // Вісник ХДАДМ: Зб. наук. пр. / За ред. Даниленка В.Я. – Харків: ХДАДМ, 2006. – № 9. – С. 109–117
6. ГАЛИНА КРАВЧЕНКО Социальные и культурные тренды, которые стоят за растущей популярностью стиля *oversize* <http://moda.hse.ru/blog/assortment/art10>
7. Изабель Грав. «Высокая цена: искусство между рынком и культурой знаменитости»
8. Джон Сибрук «Nobrow Культура маркетинга Маркетинг Культуры»
9. «Диалог с Ольгой Свибловой о новых трендах в искусстве»
10. Ричард Докинз «Эгоистичный ген»

ЦИФРОВОЙ АСПЕКТ СОЗДАНИЯ СИСТЕМЫ ОНЛАЙН ПРИЕМА АБИТУРИЕНТОВ И МОНИТОРИНГ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА

СЕМБИЕВ Канат Жиенбаевич, ДЖАЛАЛОВ Музаффар Мухитдинович, КАЗАКОВ Рустам Гиёсиддин угли, УМАРОВА Хилола Уктамовна

Университет Инха в городе Ташкенте (УИТ), Академия Государственного Управления при Президенте РУз
Ташкент, Узбекистан
info@inha.uz

Аннотация

В данной статье рассматриваются новые подходы в сфере образования в условиях цифровой трансформации в Узбекистане. Также, особый интерес вызывает практические наработки Университета Инха в Ташкенте, о которых также упоминается в статье, в контексте опыта этого ВУЗа в проведении дистанционных вступительных экзаменов, а также системной организации онлайн обучения в период пандемии.

Процесс формирования цифровой трансформации, анализированной в научных публикациях позволяет утверждать, что глобальный кризис вызванный COVID-19 окажет глубокое влияние на дальнейшее развитие информационного общества. В связи с этим, предметом исследований многих зарубежных ученых становится выявление особенностей цифровой трансформации. Так, например, профессор Южной Кореи Т.Френсис отмечает, что цифровая трансформация – это процесс интеграции цифровых технологий во все аспекты бизнес-деятельности, требующий внесения коренных изменений в технологии, культуру, операции и принципы создания новых продуктов и услуг. Мы присоединяемся к мнению ученого, в том, что цифровая трансформация в настоящее время касается практически любой деятельности в том числе образования, а также её следует применять в разных формах в зависимости от конкретной ситуации и созданного потенциала.¹

Работа по данному направлению, начавшаяся в Узбекистане с 2017 года, сегодня воплощается на основе стратегии «Цифровой Узбекистан-2030»² с использованием опыта развитых стран, реализации поэтапных проектов и рекомендаций ведущих экспертов.

Так, в 2018 г. в ходе государственного визита в Индию, Президент Узбекистана Ш.Мирзиёев выразил заинтересованность в создании парка информационных технологий совместно с индийскими компаниями на основе их передового опыта по разработке программного обеспечения. В 2019 году в Ташкенте был открыт первый IT Park, основными задачами которого стали: совершенствование стартапов проектов и экосистем, а также их эффективность в ключевых отраслях экономики страны.

В 2020 году во время презентаций Президенту о реформах в области развития цифровой экономики было отмечено, что достижение поставленных целей в сфере ИТ может быть ускорено за счет подготовки кадров нового поколения. В этих целях в настоящее время в республике реализуется уникальный мегапроект «Один миллион программистов» (One Million Uzbek Coders)³.

16 июня 2021 года в ходе видео селекторного совещания, прошедшем под председательством главы государства концептуально обозначены приоритетные задачи в подготовке конкурентоспособных кадров. Рассматривая важные тенденции растущего спроса молодежи к высшему образованию было отмечено, что за последние три года количество вузов увеличилось с 65 до 117. В целом квоты приема увеличены в три раза по сравнению с 2016 годом. В рамках, совместных с зарубежными странами, образовательных программ началась подготовка по 64 новым, востребованным на рынке труда, специальностям. В частности, в университете Инха в Ташкенте,

созданном в 2014 году, с 2021-2022 учебного года впервые открывается проект международной магистерской учебной программы «МВА в области цифровой трансформации».

В целом, за период 2017-2021 годов в Узбекистане главой государства придается приоритетное значение реализации стратегии «Цифровой Узбекистан 2030». Особое внимание уделяется цифровой трансформации в области науки и образования. Так, при участии Министерства по развитию информационных технологий и коммуникаций Республики Узбекистан⁴ успешно функционируют: Айти-академия при IT Park в Ташкенте, специализированная школа имени Мухаммада ал-Хоразми по углубленному изучению предметов информатика, физика, математика, Университет Амита. Основной целью этих образовательных программ является мотивация молодежных инновационных решений.

Опыт УИТ в период пандемии – пути решения задач процесса обучения и экзаменов с учетом карантинных ограничений

Коронавирус придал образовательным учреждениям непредвиденный импульс внедрения цифровых технологий в обучение. Трансформация образования с использованием современных технологий – искусственный интеллект, блокчейн, цифровые платформы, социальные медиа и многое другое также стали необходимыми условиями для повышения рейтинга вузов. Исследования показали, что цифровая трансформация образовательных учреждений позволяет использовать более востребованные технологии, тем самым повышать качество знаний студентов для потребителей кадров.

Например, в университете Инха в Ташкенте (УИТ), из-за пандемии коронавируса, прием документов на 2020-2021 гг. осуществлялся традиционно в режиме онлайн, как и годами ранее. Общее количество поданных заявок составило 2741 человек, из них на факультеты: компьютерный и программный инжиниринг – 2058 чел., логистика – 683 чел. Специально для абитуриентов на сайте университета и в СМИ заведомо сообщалось, что абитуриенты смогут пройти регистрацию на сайте университета.

Для того, чтобы получить возможность участвовать во вступительных экзаменах необходимо было: заполнить форму регистрации на сайте университета, предоставить персональные данные, выслать сканированные копии документов и ожидать подтверждения принятия документов в виде смс оповещения, либо письма на указанный в форме регистрации адрес электронной почты.

В целях дальнейшей интернационализации УИТ, иностранные студенты, соответствующие указанным на сайте критериям, принимаются в вуз без экзаменов. Для этого иностранным абитуриентам необходимо подать заявку на поступление.

Онлайн-регистрация абитуриентов на первый, второй и третий вступительные экзамены завершалась в установленные сроки приёмной комиссией Университета ИНХА (Южная Корея). Однако, в соответствии с положением о поступлении в УИТ комиссией были предусмотрены еще две попытки сдачи вступительных экзаменов: на грантовой и контрактной основе обучения. Даты регистрации на последующие экзамены также объявлялись на сайте и в социальных сетях Университета Инха в Ташкенте.

Особенности процесса вступительных экзаменов в условиях COVID-19 в УИТ:

- Разделение периодов поступления на 3 – первый вступительный экзамен в апреле, второй – в конце мая, и третий – в июле.

- Вступительные экзамены проводились под наблюдением партнеров из Университета ИНХА (Южная Корея) при использовании приложения Zoom. Мониторинг осуществлялся через смартфон абитуриента и выше упомянутого приложения. Предусмотрено, что абитуриент должен был строго следовать экзаменационным правилам и указаниям наблюдателей⁵. За невыполнение экзаменационных требований предусмотрена дисквалификация с экзамена.

- Следующим этапом экзамена является короткое интервью абитуриентов с экзаменатором на английском языке. Важно отметить, что к участию во вступительных экзаменах через ZOOM не допускаются национальные эксперты и представители университета Инха в городе Ташкенте.

По нашим наблюдениям на экзамены привлекались более 30 преподавателей и сотрудников из числа Университета ИНХА (Республика Южная Корея), что составляет в среднем 15 абитуриентов на каждого наблюдателя. Проведенная в 2020 году государственная аттестация международного университета Инха в городе Ташкенте продемонстрировала уникальный опыт проведения экзаменов без коррупционных схем приёма абитуриентов с использованием цифровых технологий. Вместе с тем проведение онлайн-экзаменов выявили ряд организационных аспектов, требующих своевременного устранения, например, проблемы скоростного интернет - соединения или непредвиденных технических сбоев не позволяющих своевременного соединения в ZOOM. Так был внедрён в УИТ эффективный метод вступительных экзаменов на цифровой платформе Южной Кореи в режиме онлайн.

Успешный опыт показал возможность проведения полностью прозрачных экзаменов с выявлением одарённых учащихся в специализированные и творческие школы. В экспериментальном порядке впервые был применён экзаменационный процесс для поступления в специализированную школу имени Мухаммада ал-Хоразмий. Прежде всего на базе апробированных разработок по дистанционным экзаменам в УИТ была проведена работа по совершенствованию платформы для сдачи тестов и логических заданий с одновременными подключениями от 500 до 10000 учащихся. Онлайн экзамены в специализированной школе имени Мухаммада ал-Хоразмий прошли в два этапа. Первый этап включил в себя онлайн-тестирование и логические задания, выполнить которые необходимо под четким наблюдением прокторов и экспертов в режиме онлайн, вторым этапом является онлайн собеседование только для успешно прошедших первое задание учеников через платформу Zoom. Необходимо отметить, что в онлайн экзаменах для поступления в специализированную школу приняли участия как местные эксперты, так и международные специалисты из Университета Инха в Ташкенте.

Вместе с тем продолжающаяся пандемия заставила принять решение руководству Университета Инха в Ташкенте (УИТ) совместно с партнерами о переходе с начала 2020-2021 учебного года в гибридном режиме. обучения. В соответствии с ситуацией проводились промежуточные и итоговые экзамены, а также мониторинг качества знаний студентов. С целью создания благоприятных условий обучения в режиме онлайн видео лекции студентам загружались в новую систему E-class, что позволяло им присутствовать на лекциях в любое удобное время. Кроме того, организовывались текущие сессии в режиме реального времени (Real-time interaction sessions (RIS)) с помощью приложения Zoom при которых студенты имели возможность задавать профессору интересующие их вопросы по теме занятия. В системе E-class также внедрялись промежуточные и итоговые онлайн экзамены - в виде тестов, эссе и коллективных проектов. В соответствии с предметом, более объемные задания такие как проекты и эссе задавались на несколько дней и проверялись на плагиат с помощью платформы Turnitin. К тому же, на онлайн экзаменах специализированных дисциплин была использована программа AutoProctor, которая осуществляла фиксацию других браузеров, постороннее присутствие человека, звука и других вмешательств в процесс.

Заключение

1. Цифровая трансформация в образовании актуальна тогда, когда образовательное учреждение имеет свои уникальные электронные платформы или имеет конкретные предложения от потребителей кадров для нового рынка труда. В этом случае образовательному учреждению следует не изобретать новую цифровую среду, а использовать уже имеющиеся платформы и опыт их внедрения.

2. В процессе подготовки кадров на основе дистанционного обучения важно постоянно совершенствовать имеющиеся платформы, создавать специализированные студии для записи учебных материалов, повышать квалификацию преподавательского состава по цифровой трансформации.

3. В рамках дальнейшего процесса дистанционного обучения студентов, на наш взгляд, необходимо использовать различные подходы и актуальный инструментарий для мониторинга качества знания студентов таких как Turnitin (система антиплагиаризма), AutoProctor (прокторинг в онлайн-экзаменах) и другие.

4. Если говорить о дальнейшей цифровизации образовательного учреждения, то в стратегии ее развития должны произойти существенные структурные изменения, сдвиги в сторону облачных решений, организация дата центра, а также наличие высококвалифицированных разработчиков программных продуктов что позволит ускорить результат до уровня «Умного Вуза».

Список использованной литературы

1. [<https://yuz.uz/file/newspaper/e150b6a05702f59426e8bf3de762c175.pdf>]
2. [<https://lex.uz/ru/docs/5031048>]
3. [<https://mitc.uz/ru/news/1425>]
4. <https://mitc.uz/ru/pages/Documents/623>
5. (<https://www.youtube.com/watch?v=fKeOTEJAJqs>)

КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ЖАСӨСПІМ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ

СЛАМОВА Ажар Сапарғалиевна, БИТЕМИРОВА Алия Еркегуловна

М. Қалмырза атындағы №3 мамандандырылған мектеп-интернаты/Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шардара/Шымкент, Қазақстан
bitemirova1960@mail.ru

Аңдатпа

Қазіргі кезде жастардың басым бөлігі компьютерлік Ғаламтор тәуелділігінің ықпалында, ал бұл қатерлі психикалық ауру болып табылады. Сондықтан да қоғам бұл мәселенің қауіптілігі мен маңыздылығын түсінуі қажет. Мақалада компьютерлік ойындардың балалардың психологиясына әсері, олардың ерекшеліктері жайында айтылған.

Қазіргі таңда Қазақстанда жалпы әлемде болып жатқан түбегейлі қарқынды өзгерістер мен жан-жақты білім және білікті маман ретіндегі құзырлылық мазмұнындағы бәсекелестік, одан қалды қоғамымызда жүріп жатқан инновациялық-ақпараттық, әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер адам өмірінің барлық саласына, оның ішінде жоғары білім алуға айтарлықтай ықпалын барынша тигізуде. Дәстүрлі білім беру парадигмасының ізгілікті, тұлғалық-бағдарланған және ұлттық жаңа мазмұн-мағынадағы соны білім сапасына көшуі, сонымен қатар Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне Боллондық процесс жүйесіне енуі білім берудің қазіргі таңдағы заманауи талаптарға сай замана көшіне ілесетін тұрпатта болуын көздей отырып, оқу-тәрбиенің мақсаты мен оның тиімділігінің қалыптасқан көзқарасты аспектілерін қайта қарауды талап етіп отыр. Жаңартылған білім берудің қазіргі таңдағы мақсаты білімгерлерге дайын күйіндегі білім мен біліктерді меңгерту ғана емес, өз бетінше дербес жұмыс жасай алатын, құлшынбалы, бәсекеге қабілетті, нарықтық ортада икемді де тиімді әрекет жасай алатын жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу мен дамыту болып табылады [1, 210б.].

Қазіргі кезде жастардың белгілі бір бөлігі компьютерлік Интернет тәуелділігінің ықпалында, ал бұл қатерлі психикалық ауру болып табылады. Сондықтан да қоғам бұл мәселенің қауіптілігі мен маңыздылығын түсінуі қажет.

Аталмыш зерттеудің қазіргі таңдағы өзектілігі төмендегі жағдайлармен түсіндіріледі: сандық технология ғасырында, әрі қарқынды техникалық ақпараттық жетілу тұсында жеке компьютерлермен жұмыс жасау біздің күнделікті өмірімізге әбден тереңдеп енді, әрі бұл компьютерлік сауаттылық кез-келген жас болсын, қызметкер болсын сол жеке тұлғалардың қажетті атрибутына айналды. Адамзат іс-әрекетінің барлық дерлік салаларында қазіргі кезеңде компьютерсіз жұмыс жасау мүмкін емес, себебі барлық дерлік жұмыс осы заманауи техникалар көмегімен атқарылып отырғаны да рас. Бұл жеткен жетістікті қазіргі заманауи ғылыми-техникалық дамудың керемет озық жемісі деп те қарауға болар еді, бірақ кейбір мән беретін аса маңызды тұстары да бар. Техникалық құралдардан сәулеленудің салдары, сонымен қатар компьютер сияқты озық технологиялардың ықпал ету факторлары әлі де болса өте минималды, яғни жеткіліксіз деңгейде зерттеліп отыр, ал бұл ықпалдың әсері жайлы түрлі салдардың зерттелген бөлігі компьютер қолданушыларға аса түсініксіз [1,42б.]. Жалпы, компьютерді қолданушылардың көп жағдайда денсаулықтарының нашарлауы, психикаларының ауытқушылығы орын алатындығы жайлы қолдағы бар ақпарат-мәліметтер үзік және қарама-қайшылықты мазмұнды болып отыр. Әрі бұл тұжырымдар келесіге алып келеді: адамға тиетін зиянның біржақты бірқатар сипаттары болмағандықтан да, ол зиянның өзі де жоқ. Компьютердің адамға тигізетін стрестік ықпалы жайлы біршама мәліметтер баспа бетінде де жарияланып орын алған. Ата-аналардың басым бөлігі балаларының компьютерге ерекше ден қойып, тек қана соған бой ұратындығы жайлы естіп білсе де, жиі жағдайда бұл көтеріліп отырған өзекті мәселенің ауырлығын, әрі оның садарын аса сезіне бермейді. Орын алған бұл жағдайды ата-аналар балаларының ғылымға ерекше ден қоюымен байланыстырып түсіндіріп бағуда.

Осыдан күректей 10 жыл бұрын бүгінгі осы көтеріліп отырған проблема соншалықты өзекті болатынын ешкім білмеді. Жыл санап осы мәселенің өзектілігі мен маңыздылығы артып келеді. Қазіргі таңда балалар туылғаннан компьютердің тілін біліп туатын сияқты. Ғаламторды қолдану ауруға айналған сияқты. Ғаламтор әлемі -өз алдына не жақсылық, не зұлымдық емес. Ол тек қана қоршаған айнала болмыс дүниенің ажырамас бөлігі ғана және ол сандық сипатта болып кетті. Ерте ме, әлде кеш пе балалар осы сыйқырлы сонау тылсым әлемнің бөлігін танитын болады. Бірақ зерттеушілер аталған бұл құбылысты зерттеуде бірқатар түсінбеушілік мәселелерге тап болған. Сондықтан да, осыған орай біздің лексиконда келесі сөз тіркестері пайда болп отыр: «Ғаламторды патологиялық тұрғыдан қолдану», «Ғаламторға тәуелділік», «Ғаламтор-аддикция», «Ғаламторды проблемалық мақсатта

қолдану». Ғаламторға тәуелді болу осы кезге дейін ерекше феномен болып келеді, ол жеке ауру түрі емес, әрі ол психикалық күйзелістердің классификаторына (DSM-V) феномен болып әлі ене қоймады. Ғаламтор әлемі дүйім жұртшылықтың психикалық денсаулығына қатерлі қауіп төндіруші фактор болып отырғаны ашы болса да шындық. Ғаламтор-технологияларды дұрыс басқармаудың нәтижесінде психологтар, педагогтар мен медиктердің есептеулерінше Ғаламтор-аддикция орын алады, бұл деген- Ғаламтор желісіне психологиялық тәуелділік құбылысы, яғни феномені, мұнда субъект шынайы шындық әлемінен қол үзіп, виртуалды әлемге барынша еніп кетеді. Көптеген зерттеушілердің зерттеу нәтижелері аддиктивті мінез-құлыққа жақын болып келетін жас аралығын 12-18 жас құрайды дейді. Сондықтан да қазіргі таңда Ғаламтор-ортада жеткіншектердің аддиктивті мінез-құлқының пайда болуын анықтау үлкен маңызды болып отыр. О.Ю. Калиниченко жеткіншектік және жасөспірімдік шақтағы аддиктивті мінез-құлықтың қалыптасуының әлеуметтік және психологиялық факторларына жүйелі талдау жасады [2,896.]. Ал кейбір психологиялық зерттеулерде басты назар аддикт (тәуелді) адамның жеке тұлғасына және оның Ғаламтор-аддикцияға тартылу мотивтеріне аударылады. Ал мысалы, А.Е. Жичкина жасөспірімдік шақтағы балалардың әлеуметтік идентификациясы мен ғаламтордағы мінез-құлқы арасындағы өзара байланысты зерттеді. Ал Ғаламтор-коммуникациясының әлеуметтік-психологиялық жағынан алуан түрлі ерекшеліктерін Е.П. Белинская зерттеді. Ол сонымен бірге Ғаламтор-аддикцияның әлеуметтік түп төркінін де кеңінен қарастырды және отбасы атмосферасын Ғаламтор-аддикция пайда болуының негізі деп айрықша санады [3, 1026.].

Ал виртуалды шындық жүйесінде сананы манипуляциялау мәселесіне тақырыбына арналған зерттеулер жоқтың қасы десе болады, оның ішінде виртуалды шындықтың психологиялық статусы мен оның өзгерген көңіл-күймен өзара байланысын зерттеген А. Е. Войкунскийдің зерттеуін айрықша баса бөліп айтуға болады. Осылайша зерттеу проблемасы бойынша жасалған отандық және шетелдік әдебиеттер талдауы біздерге келесі қарама-қайшылықты анықтауға мүмкіндік берді: ғаламтор-ресурстың орасан өсу эволюциясы мен бұқараның массалық жаппай ақпараттануының жағымды және теріс аспектілерінің төмен мобильділігі арасындағы; ғаламтор секторының қолданушылары - жеткіншектер санының үнемі артуы мен оқу-тәрбие процесі субъектілерінің Ғаламтор-ортада қарқынды ақпараттық өзара әрекетінің негативті салдары арасындағы; жеткіншектерге Ғаламторды қолдану барысында патологиялық мазмұнда көмек көрсету қажеттілігінің өсуі мен жалпы білім беру жүйесінде Ғаламтор-аддикцияның арнаулы түзету-сауықтыру бағдарламаларының жеткіліксіздігі арасындағы қарама-қайшылықтар.

Ресейдегі балалардың компьютерлік тәуелділіктерін зерттеу маңыздылығы компьютерлік технологияның қарқынды даму тұсында аса айрықша маңызға ие болып отыр. Соңғы жылдары компьютерлік ойындар қазіргі балалардың жеке тұлғаларының дамуына әсер ете отырып, өздерінің белгілі бір іздерін қалдыруда. Жаңа ақпараттың мол легі, соңғы үлгідегі компьютерлік технологияларды қолдану, әсіресе компьютерлік ойындардың түрлерінің кең таралуы қазіргі балалардың тәрбиелік кеңістіктеріне үлкен әсер етуде. Тәрбие кеңістігін құру - бұл баланың жеке тұлғасының білім беру мен оқыту мекемелерінде қалыптасуының ғана емес, сонымен бірге одан тысқары орындарда да жетілуінің міндетті түрдегі қажетті алғышарты болады. Компьютер өзіне теледидар, DVD қосымшасы, музыкалық орталық пен кітаптар мүмкіндіктерін қосып алатын болғандықтан да, балалардың сауық құруының құрылымы да мәнді түрде ерекше өзгереді.

Дәл қазіргі пандемия жағдайында компьютерлік ойындарды да жақсы ойнай білетін, әрі компьютерлік бағдарламалармен жұмыс жасай алатын балалар мен жеткіншектердің саны артып отыр. Әрине бұл қуантарлық жайт. Қазіргі таңда бұл процестің жағымсыз, негативті тұсы да айқын болып отыр. Ол - компьютерлік тәуелділік. Аталған термин 1990 жылы пайда болды. Психологтар бұл зиянды дағдыны техникалық құралдарды қолданып пайдалану нәтижесінде пайда болған эмоциялық «есірткіліктің» көп түрінің бірі деп атайды.

Адам өмірінің барлық саласының компьютеризациялануы - XX ғасырдың соңғы жартысы мен XXI ғасырдың бірден бір естен кетпес маңызды оқиғасының бірі болып отыр. Компьютерлер қазіргі заманауи таңдағы өмірдің ажырамас бөлігі бола отырып, әсіресе балалар мен жасөспірімдерге өзінің елеулі ықпалын қатты тигізіп отырған ерекше дүние.

Әдебиеттер

1. Выгонский С.И. Обратная сторона Интернета. Психология работы с компьютером и сетью. - М.: Феникс, 2010. - 320 с.
2. Балонов И.М. «Компьютер и подросток» -М: 2002 г. стр.32-58.
3. Белинская Е.П. Человек в информационном мире //Социальная психология в современном мире. -М: Аспект Пресс, 2002. -203-220 б.

СПЕЦИФИКА РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНОЙ СФЕРЫ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

СМАНОВ Дастан Абдрахманович

Науч. руководитель Циринг Д.А. д.псих.н. проф.

Челябинский государственный университет

Челябинск, Россия

d000st@mail.ru

Аннотация

Мақала Ковид-19 пандемиясы кезіндегі жасөспірімдер мен студенттердің когнитивті саласы мен психикалық денсаулығын зерттеуге арналған. Жасөспірім кезінде негізгі құндылықтар, қызығушылықтар мен түсініктер өзгереді. Негізгі специфика ретінде белгілі бір шындықтың артында жатқан жалпы принциптер мен заңдылықтарды іздеуге деген құлшыныс, жалпылауға деген құштарлық бөлектелген. Өздерінің ақыл-ой қабілеттерін асыра көрсетуге жастық бейімділікті орнатты. Қазіргі кезеңде ішкі дағдарыс дәріменсіздіктің пайда болуына алып келетін сыртқы жағдайлармен сәйкес келеді.

Аннотация

Статья посвящена исследованию когнитивной сферы и психического здоровья подростков и студентов в период пандемии Ковид-19. В период юношеского возраста меняются основные ценности, интересы и представления. В качестве основных специфик выделено выраженное рвение к поиску единых принципов и закономерностей, которые стоят за определенными истинами, тяга к обобщениям. Установлена юношеская предрасположенность к преувеличению собственных умственных способностей. В современный период внутренний кризис совпадает с внешними обстоятельствами, что приводит к появлению беспомощности.

В современных условиях проблема развитие когнитивной сферы личности в юношеском возрасте становится особенно актуальной в связи с кризисными темпами жизни общества, появлением новых условий существования, в которых формируются особые отношения личности с другими людьми и объективной реальностью.

Объявление в марте 2020 года ВОЗ пандемии COVID-2019 [1] явилось беспрецедентным событием, которое привело к разным реакциям со стороны государств и значительным изменениям образа жизни людей в большинстве стран мира [2]. Как и любое кризисное событие, помимо макроэкономических, демографических, политических и социальных последствий, вспышка коронавирусной инфекции оказала негативное влияние на психическое здоровье населения, о чем свидетельствуют многочисленные исследования [3]

Имеются публикации, освящающие проблемы, с которыми столкнулась система образования на примерах начальных классов школ в Казахстане [4]. Также имеются публикации казахстанских ученых, освящающие особенности фармакотерапии симптомов психических расстройств в период пандемии [5]. В наличии имеются публикации, освещающие важные особенности процесса интеграции врачей общей практики со службой психического здоровья в период пандемии COVID-19 в Республике Казахстан [6]. Было реализовано множество проектов, направленных на оказание психологической помощи жителям Казахстана в период карантина. Один из таких проектов был инициирован Республиканским научно-практическим центром психического здоровья Министерства здравоохранения Республики Казахстан (РНЦПЗ МЗ РК) при поддержке Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ). Данный проект направлен на оказание психологической помощи в режиме онлайн, так как данный формат является эффективным и наиболее подходящим в период пандемии [7].

Для того чтоб понять, какое влияние оказывает кризис на развитие личности подростков и студентов, необходимо раскрыть их специфические когнитивные особенности.

На протяжении всего юношеского возраста - 15 - 20 лет - личностью достигается высокий уровень интеллектуального развития, обогащается ментальный опыт, впервые значительно рассматривается своя индивидуальность, собственный внутренний мир, формируется целостный Я-образ, осуществляется самоопределение в профессиональных и жизненных планах, осознанно направляется собственный взгляд в будущее, что указывает о ее переходе к этапу взрослости.

Многообразные признаки юношества как индивидуальной демографической, социально-психологической группы, присущей язык и нормы поведения, особые ценности, решительность в реализации замыслов, досуг, стиль, решительность, является ознаменованием свойственной лишь ему психологической, социальной ситуации развития.

В период юности, личность выходит на рубеж относительной зрелости, в данный период завершаются ее первая социализация, безудержное развитие и рост организма[8, с.51].

Самоопределяясь и утверждаясь в мировоззрении, стремясь к индивидуальной неповторимости, девушки и юноши проявляют более высокий, в сравнении с подростковым возрастом, уровень коммуникативности, учебной деятельности, в своем видении будущего согласовывают отдаленную и близкую перспективы, зачастую испытывая кризис идентичности.

В юношеском возрасте, характерность психического развития в большинстве случаев связана со специфичностью социальной ситуации развития, основа которой - постановка обществом перед молодыми людьми жизненно важной, настоятельной задачи - принять, непосредственно в данный период, профессиональное самоопределение, при этом именно в плане реального выбора.

В период данного возраста активно осуществляется изменение иерархии потребностей, процесс усложнения, формирования личности. Юношеский возраст имеет особую важность при решении задач выбора жизненного пути, самореализации и самоопределения, связанные с выбором профессии[9, с.19].

В старших классах школы обучение связано со внушительным усложнением и изменениями содержания и структуры учебного материала, увеличением его объема, в результате к учащимся повышается уровень требований. Ожидают от них четкости, универсальности, самостоятельности в решении когнитивных задач, гибкости, производительности познавательной деятельности.

Ориентирование на будущее, постановка задач личностного и профессионального самоопределения отражается на всем процессе психического развития, включая и развитие познавательных процессов. Учебно-профессиональная деятельность становится основной.

У старшеклассников, в сравнении с подростками, значительно повышается интерес к учению и школе, так как обучение накапливает, связанный с будущим, непосредственный жизненный смысл. В свою очередь, возникает значительный интерес к разным информационным источникам - книги, телевидение, кино. Отмечается усиление потребности в индивидуальном приобретении знаний, растет осознанное отношение к обучению и труду, познавательные интересы получают широкий, действенный и устойчивый характер. Личностная избирательность и направленность интересов связана с жизненными планами[10, с.24].

Когнитивному развитию в юности характерны - формально-операциональное, формально-логическое мышление. Это теоретическое, гипотетико-дедуктивное, абстрактное мышление, имеющее связь с определенными условиями окружающей среды, существующее в настоящий момент.

В период юношеского возраста значимое новообразование интеллектуальной сферы - теоретическое мышление, процесс его развития. Старшеклассников и студентов младших курсов чаще волнует вопрос «почему?» Самостоятельнее и активнее умственная деятельность, отмечается критичное отношение к содержанию приобретаемых знаний, преподавателям. Изменилось представление об интересе к предмету - подростки ценят увлечение предметом, его описательную и фактологическую стороны, старшеклассников интересует неизученное, неоднозначное, что-либо требующее рассуждения. В ценности нестандартная форма подачи материала, эрудиция преподавателя.

Еще одна характерность когнитивной сферы данного возраста - выраженное рвение к поиску единых принципов и закономерностей, которые стоят за определенными истинами, тяга к обобщениям. Так, как старшеклассники, никто не тяготеет к «космическим», глобальным обобщениям, не любит «больших» теорий. Вместе с тем, в юношеском возрасте существует сочетание широты интересов с отсутствием метода и системы в приобретении навыков и знаний - интеллектуальный дилетантизм[11, с.98].

Третья особенность - это известная юношеская предрасположенность к преувеличению собственных умственных способностей и силы своего интеллекта, самостоятельности и уровня знаний, тяга к вымышленной, показной интеллектуальности. Практически в каждом старшем классе есть некоторое количество скучающих, равнодушных школьников - обучение для них примитивно и обыденно, подаваемый материал учителем аксиоматический, скучный, давно всем известный, ненужный и не имеющий ничего общего с интеллектом, реальной наукой. Старшеклассники обожают задавать учителям каверзные вопросы, а при получении ответа разводят руками,жимают плечами.

В период юношества отмечается также увеличение показателя индивидуализации в способностях и интересах, при этом зачастую осуществляется дополнение разницы, компенсирование негативными поведенческими реакциями. Улучшается владение сложными умственными операциями синтеза и анализа, теоретического абстрагирования и обобщения, доведения и аргументации. Для девушек и юношей свойственны систематичность, самостоятельная творческая деятельность, установки причинно-следственных связей, критичность и устойчивость мышления. Образуется

тенденция к абсолютной и целостной оценке различных явлений действительности, к обобщенному пониманию мира. Логика юношеского возраста - это глубокомысленная коррелированная система, отличающаяся от детской логики, она являет собой суть взрослой логики и источник элементарных форм научного мышления[12, с.67].

Наблюдается активное развитие специальных способностей, в большинстве случаев связанные с избранной профессиональной сферой - педагогические, технические, математические. В конечном итоге, в юности, когнитивные структуры обретают сложнейшее строение и индивидуальное своеобразие[13, с.110].

Варьирование когнитивных структур служит условием образования способности к рефлексии, интроспекции. Поступки, чувства, мысли юношей и девушек являются предметом их мыслительного анализа и рассмотрения. Еще одна значимая сторона интроспекции связана с умением различать несогласованность меж словами, поступками и мыслями, пользоваться идеальными обстоятельствами и ситуациями. Появляется возможность для создания идеалов - человека или морали, семьи, общества, для попыток их реализации, для сравнения их с реальной действительностью.

Но наступившая пандемия во многом перевернула представления людей о стабильности, равновесии, зоне комфорта. Массированная атака СМИ на умы молодых людей, хроника событий, слухи, паника, страх за будущее - это то, с чем столкнулось нынешнее поколение в неопределенной ситуации с ее непредсказуемым разрешением. При данных условиях человек попадает в состояние неопределенности, которая является еще более стрессовой ситуацией, чем знание о реально ожидаемых негативных последствиях.

В период вынужденного дистанционного обучения часть студентов испытывает чувство одиночества, большая часть указывает на недостаток «живого» общения, ярко выражена эмоциональная дестабилизация, отмечается ухудшение физического состояния. В то же время ресурсным потенциалом студентов может являться высокий уровень позитивного самоотношения, эффективный контроль внешней деятельности и умение использовать представляющиеся возможности.

Студенты видят не только негативные, но и позитивные последствия вынужденной самоизоляции в период пандемии. Позитивные ожидания лежат в сфере жизненных ценностей и смыслов, а негативные - в экономической области.

Все это создает трудности, вызывает тревогу, и при неблагоприятном стечении обстоятельств может негативно отражаться на самочувствии студентов, их активности и настроении, вызывать появление негативных переживаний, снижать работоспособность, что, в свою очередь, может привести к формированию пассивности, депрессии и личностной беспомощности в учебе и жизни.

В условиях современных требований в высших учебных заведениях также наблюдаются студенты, у которых проявляется резкая сниженность познавательной активности или ее отсутствие, склонность к стереотипному мышлению, пессимизм, «внешнее» обобщение, впадение в депрессию и ступор при решении любых задач. Такие признаки свидетельствуют о наличии у данных студентов образования личностной беспомощности[14, с.95].

Таким образом, юношество - это этап определения жизненного пути - учеба в вузе, создание семьи, работа по выбранной специальности, служба в армии - для юношей. Данному возрасту характерны самоанализ и рефлексия. Юношескому периоду свойственна повышенная эмоциональная возбудимость. Также, с возрастом возрастает волевая регуляция, наблюдается яркое проявление улучшения общего эмоционального фона, потребность систематизировать и склонность к самоанализу, обобщение собственных знаний о себе. Кризисный период может приводит к устойчивому состоянию беспомощности.

Список литературы

1. Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic. Geneva: World Health Organization. Available at: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>. Accessed: 2021 March 23.
2. Manderson L., Levine S. COVID-19, Risk, Fear, and Fall-out. *Medical Anthropology*. 2020. Vol. 39, №5. P. 1-4. doi:10.1080/01459740.2020.1746301
3. Гуткевич Е.В., Семке А.В. Семейные механизмы адаптации при шизофренических расстройствах (на примере популяции Сибирского региона) // *Сибирский вестник психиатрии и наркологии*. 2012. №3(72). С. 12-17.
4. Rajkumar R.P. COVID-19 and mental health: A review of the existing literature I I *Asian J Psychiatr*. 2020. Vol. 52. P. 102066. doi:10.1016/j.ajp.2020.102066

5. Серикбаева Г.Е. Краткий обзор проблем обучения школьников начальных классов в Казахстане в условиях «COVID-19». В кн.: Сборник трудов по материалам Международного конкурса научно-исследовательских работ «Инновационные подходы в решении научных проблем». Уфа; 2020.
5. Распопова Н.И. Эпидемия коронавируса как сохранить психическое здоровье населения Казахстана в условиях глобальной угрозы? // Медицина (Алматы). 2020. №1-2 (211-212). С. 13-15.
6. Ешимбетова С.З., Сарсембаев К.Т. Интеграция врача общей практики со службой психического здоровья в период пандемии COVID-19// Актуальные проблемы теоретической и клинической медицины (Алматы). 2020. №2 (28). С. 17.
7. Иванов В.Г., Николаев Е.Л., Лазарева Е.Ю., и др. Психологическая помощь в онлайн-режиме при кризисных состояниях и трудных жизненных ситуациях в связи с болезнью // Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие. 2020. Т. 8, №2 (29). С. 160-171. doi:10.23888/humJ20202160-171
8. Ананьев, Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста / Б. Г. Ананьев // Современные психологические проблемы высшей школы. - Л., 1974. - 280 с.
9. Ремшидт Х, Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности / Пер. с нем. М.: Мир, 1994. –320 с.
10. Тренькаева Н.А., Социальная адаптация в юношеском возрасте: возможности и перспективы изучения // Сибирский психологический журнал. Вып. № 23. – Томск, 2006. – 63- 66 с.
11. Мудрик А.В., Социализация человека: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2004. — 304 с.
12. Климов Е.А., Психология профессионального самоопределения. – Ростов – на – Дону, 1996. — 203 с.
13. Кон И.С., Психология ранней юности [Текст] / И.С.Кон — М.: Просвещение, 1989.– 212с.
14. Дарвиш О.Б., Возрастная психология [Текст] / О.Б.Дарвиш — М.: Владос, – 264с.

РАЗВИТИЕ ЯРМАРОЧНОЙ ТОРГОВЛИ В XIX ВЕКЕ

СУГУРБАЕВА Бибинура Казбековна

Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова

Актобе, Казахстан

e-mail: bibinur_8484@bk.ru

Аннотация

Мақалада XIX ғасырдың 80-90-шы жылдары Қазақстандағы нарықтық қатынастар мен жәрмеңкелік сауданың дамуы қарастырылады, жәрмеңкелер өткізілген уақыты мен орны, тауарлардың түрлері, көшпелі халық үшін жәрмеңкелердің рөлі сипатталады. Сондай-ақ, дала саудасының басты орнына айналған Қоянды және Қарқара сияқты ірі жәрмеңкелердің жұмысы сипатталған.

Аннотация

В статье рассматриваются развитие рыночных отношений и ярмарочной торговли в Казахстане в 80-90-х годах XIX в. Описывается время и место пребывания ярмарок, ассортимент товаров, роль ярмарок для кочевого населения. Также описываются работа таких крупных ярмарок, как Кояндинская и Каркаринская, ставшими главным местом степной торговли.

Вместе с колонизацией Казахстана и продвижением пограничных линий вглубь в степи значительно возросла роль края в международной торговле. Российские правители старались максимально использовать все возможности для реализации своих политических задач и закрепления в приграничных территориях.

Определяющим фактором экономического развития любого региона является формирование надежного внутреннего рынка. В XIX веке в условиях отсутствия транспортной сети и отдаленности населенных пунктов основу внутренней торговли составляли ярмарки, которые способствовали развитию местной торговли, а также сбыту промышленных изделий.

По этому поводу в 20-е годы XIX века известный историк А.И. Левшин отмечал наличие очень выгодных условий для России в этом регионе. Казахский рынок он считал наиболее емким по «разнообразию и множеству товаров, отпускаемых Россией на продажу», «многочисленности людей, на которых распределяется польза торговли», «обширности пространства, на которых производится этот торг» [1].

Развитие новых экономических отношений породило трехуровневую ярмарочную систему. Во-первых, это крупные оптовые степные ярмарки. Время их функционирования, как правило, превышало один месяц, а торговый оборот колебался от нескольких сотен тысяч рублей до миллиона и более. Потенциал спроса и предложения на таких ярмарках был огромным и представлял собой отражение экономической и политической ситуации не только в Казахстане, но и сопредельных регионов.

Во-вторых, ярмарочная торговля был представлена городскими оптово-розничными ярмарками. Обороты городской ярмарки были незначительными и в редких случаях превышали 100 тысяч рублей. Объяснялось это сложностью содержания в городских условиях большого количества скота - основного товара ярмарочной торговли.

В-третьих, система торговли представлена ярмарками – торжками, которые имелись в каждом уезде. Открывались они на одну - две недели в осеннее - весенние сезоны. Объемы сделок на торжках были незначительными, так как представляли собой товарообмен между скотоводческим и земледельческим населением близлежащей территории. В последующем большинство торжков превратилось в постоянно действующие рынки при населенных пунктах [2].

Крупными ярмарками, притягивавшими к себе торговцев из России, среднеазиатских владений Сибири, Алтая, Южного Урала, Цинской империи, Монголии, разных регионов Казахстана были: Кояндынская-Ботовская – в Каркаралинском уезде, Константиновская – Еленовская в Акмолинском, Петровская - в Атбасаре, Уильская – в Актюбинском, Джаркентская – в г. Жаркенте, Чарская – в Семипалатинском уезде и другие.

По количеству ярмарок, разделявшихся на летние и осенние, Акмолинская область занимала ведущее положение – 40, Семипалатинская – 14 ярмарок. Самая крупная ярмарка пореформенного периода – Кояндынская была учреждена в 1848 году, размещалась в 52 верстах от Каркаралинска, действовала с 1 июня по 1 июля, занимала площадь до двух верст [3]. Появление ярмарки связывают с именем купца В. Ботова, который в урочище Коянды совершил первую торговую сделку с местными шаруа-скотоводами. Она была крупнейшей в то время ярмаркой степного края, ибо по своим оборотам достигала четырех миллионов царских рублей. Просуществовала Кояндынская ярмарка около 80 лет. На ней производился обмен товарами, которые поступали из европейской части России и из среднеазиатских районов. Торговали здесь скотом, шерстью, кожей, зерном, мукой, сушеными фруктами, мануфактурой, шелком, коврами и т.д. Обороты торгов значительно увеличились с введением беспошлинного ввоза товаров по всей азиатской границе Российской империи. Уже в 1883 году на ярмарке насчитывалось 110 лавок и 205 юрт. В 1885 году здесь открылось почтовое отделение, в 1889 году - телеграф, в 1912 году - отделение Русского банка для внешней торговли. К 1890 году ярмарка имела 30 магазинов, 276 лавок и 707 юрт на площади 55 квадратных километров. Главным объектом торговли были сельскохозяйственные животные (60% общего оборота). Ежегодно на продажу поставлялось свыше 200 тысячей лошадей, крупного рогатого скота, овец и коз. В 1914 году в связи с началом первой мировой войны торги на ярмарке прекратились. После установления Советской власти исполком областного Совета принял положение от 13 мая 1918 года, в котором предлагалось открыть ярмарку 1 июня. С 1923 года ярмарка вновь стала проводиться регулярно. Ярмарка была закрыта в 1930 году [4].

Одной из крупных ярмарок была Каркаринская, которая начала действовать с 29 января 1893г. на р.Каркара Семиреченской области, время функционирования – с 15 мая по 15 июля. Каркаринская ярмарка славилась не только своим размахом, но и своим очень удачным расположением. В ярмарке участвовали торговцы из Центральной России, Оренбурга, Уральска, Туркестана. Русские купцы из европейской России везли сюда мануфактурные и бакалейные товары, железо, сталь, чугун, различную посуду и изделия из стекла и фарфора, земледельческие орудия и прочее. Из Сибири доставляли свежую и соленую рыбу, лесные ягоды – бруснику и клюкву, соленые и сушеные грибы, всевозможные изделия из дерева – ложки, чашки, лопаты и другое. Москвичи закупали здесь козий пух, кожу. На Нижегородскую ярмарку отсюда везли шерсть и конский волос, а в Фергану перегоняли тучные стада овец. Самым главным товаром были шкуры и шерсть. Степняки снабжали шкурами половину производителей кожаных изделий в Европе, России, Китае, Средней Азии. Так как скотину разделявали прямо на ярмарке, то мяса было очень много, и стоило оно сущие копейки. Естественно, что ярмарки превращались в большой той. Обилие мясных блюд заливалось громадным количеством кумыса и шубата. Более 20 лет Каркаринская ярмарка приносила прибыль и известность всей области. Она регулировала цены на товары и не позволяла перекупщикам обирать местное население. В 1916 г. ярмарка прекратила свое существование.

Ассортимент товаров, доставляющихся купцами на ярмарки можно было разделить на следующие категории: скот, сырье, обработанная продукция животноводства – кожа, овчина, шерсть, войлок и т.п.; товары европейского происхождения – халаты, деревянная посуда, мука, чай, свечи,

мыло: фарфоровые и железные изделия; азиатские товары – халаты, ковры, шелковые и бумажные материи, сушеные плоды. Но все же доминирующим товаром продажи и покупки почти на всех степных ярмарках был скот.

Для кочевников ярмарка стала неотъемлемой частью жизни, на них ездили целыми аулами. Ярмарки привлекали кочевников не только возможностью приобретать отсутствующие в волостях продукты, изделия фабрично-заводской промышленности, но и были местом демонстрации музыкальных и спортивных традиций народа: курес, байга, гимнастические упражнения, айтысы акынов. Здесь собирались ремесленники, народные ювелиры (зергеры), талантливые композиторы и певцы.

Стабильность ярмарочной торговли можно объяснить, прежде всего, недостаточным развитием путей сообщения, препятствовавшим установлению более устойчивых торговых контактов; во-вторых, это объясняется сложившимися традициями ярмарочной торговли, с условиями которой кочевник был знаком; в-третьих, как отмечалось в статистике той эпохи, кочевым образом жизни коренных обитателей степи; в-четвертых, на ярмарке можно было приобрести товары широкого потребления, в которых кочевое население испытывало острую нужду [5].

Таким образом, в 80-90-х годах XIX века ярмарки становятся главным местом степной торговли, все более втягивали Казахстан в систему рыночных отношений, существенно меняя всю структуру торговли, еще более оживляя экономическую жизнь степи.

Список литературы:

1. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей. – Алматы, 1996. – 389с.
2. Миронов Б.И. Внутренний рынок России во второй половине XIX века. – М., 1974. – 75с.
3. История Казахстана с древнейших времен до наших дней в пяти томах. 3 том – Алматы, 2000г. – с.505
4. В. Могильницкий. Шумела Кояндинская ярмарка... // Индустриальная Караганда, 27 февраля 1996г.
5. Касымбаев Ж.К. Роль городов Восточного Казахстана в развитии торговых отношений в конце XIX века. // Известия АН Каз ССР. 1976г., №5, с.45.

ОҚУШЫЛАРДЫ СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАНТУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

ТЕМИРЖАНОВА Меруерт Асетовна

№72 мектеп-лицейі

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

temirzhanova75@mail.ru

Андапта

Қазіргі заман ағымына байланысты оқушылардың білімге қызығуын арттыру үшін мұғалімдерге жаңа талаптар қойылуды. Сол себепті оқытудың әр түрлі технологиялары жасалып, мектеп тәжірибесіне енгізілуде. Педагогикалық технология бойынша оқушылардың тіл мәдениетін білім, білік, дағды арқылы дамыту керек. Қазіргі білім берудің басты мақсаты – шығармашыл тұлға қалыптастыру. Оқушының шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін жоспарлы істің мақсаты мен міндетін айқындап алу қажет.

«Сын тұрғысынан ойлау» стратегиясы бұл технология жұмыс істеу барысында мол тәжірибе жинауға болады. Әртүрлі әдіс-тәсілдер тиімді қолдану балалардың тілін дамытып, тілді меңгеруге мүмкіндік береді. Жаңа әдіс-тәсілдер арқылы оқушының нені білетінін, нені меңгеретін, нені меңгергенін білуге болады. Соның нәтижесінде оларда намыс пайда болып, жанындағы оқушыдан қалып қалмау үшін сабаққа дайындалу ынтасы арта түседі.

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтылық, адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Ұстаз үшін ең негізгі мақсат – әр сабағын түсінікті, тартымды, тиімді өткізу. Білімді әрі сауатты адамдар – бұл XXI ғасырда адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші. Ал баланың жеке тұлға ретіндегі

дамуы, өзіндік көзқарасының қалыптасуы, ой-өрісінің кеңеюі мектеп қабырғасында басталады. Қазіргі мектептердегі оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа әдіс-тәсілдерден, технологиялардан құралады. Демек, баланың білімі ерекше болуы, ол білімнің нәтижелі болуы пән мұғалімінен жауапкершілікті талап етеді.

Әрбір оқушының білім деңгейін талапқа сай көтеру үшін озық әдістемелік технологиялар қажет. Сол жаңа озық әдістемелік технологиялармен қаруланған, заман талабына сай оқытудың жаңа әдістерін, яғни жаңа әдіс- тәсілдерді толық меңгерген педагог қана білім алушының сапалы білім алуына мүмкіндік жасайды.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияларды қолданудың тиімділігі өте зор. ХХІ көшбасшысы – жаңашыл, ізденімпаз, шебер ұстаз. ХХІ ғасыр ұстазы бүгінгі күн талабына сай жан-жақты дамыған, өмірге реалистік тұрғыдан қарайтын, терең біліммен қаруланған оқушы тұлғасын сомдау үшін өзі де шеберліктің шыңынан көрінуі тиіс.

Әр баланың бойындағы туғаннан пайда болған интуициясын әрі қарай дамытуға ықпал ету, оқушының табиғи қасиеттерін пәндік білім деңгейін тереңдету үшін оқытуды жоспарлы түрде ұйымдастыру, өз бетінше білім алу дағдыларының дамуына негіз салу болып табылады.

Шығармашылық жұмыстар арқылы оқушыларды сын тұрғысынан ойлауға жетелеп, қызығушылығын оятып, шығармашылық қабілетін арттыруға, белсенділікке ынталандырады. Оқушылардың танымдық, интеллектуалдық қабілеттің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдылары қалыптастырады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияларды қолданудың тиімділігі өте зор. ХХІ көшбасшысы – жаңашыл, ізденімпаз, шебер ұстаз. ХХІ ғасыр ұстазы бүгінгі күн талабына сай жан-жақты дамыған, өмірге реалистік тұрғыдан қарайтын, терең біліммен қаруланған оқушы тұлғасын сомдау үшін өзі де шеберліктің шыңынан көрінуі тиіс. Қазіргі таңда оқу үрдісінде қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда сан-алуан жаңа әдіс-тәсілдері мен технологиялар сапалы білім беруде үлкен рөл атқарады.

ХХІ ғасыр мектебінің мақсаты жас жеткіншіктерді жауапкершілігі жоғары, парасатты, адамгершілік мәдениеті қалыптасқан, өмірге икемді, ұлтжанды тұлға қалыптастыру.

Сын тұрғысына ойлауды дамыту бағдарламасы- әлемнің түкпір- түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Тәжірибені жүйеге келтірген Джинни Л.Стил, Куртис С.Мердит, Чарльз Тэмпл. Жобаның негізі Ж.Пиаже, Л.С.Выготский теорияларын басшылыққа алады.

Сын тұрғысында ойлау барысындағы стратегияларды білімді меңгертудің әр түрлі кезеңінде қолдануға болады.

Білімнің жаңа мазмұнын жүзеге асыру үшін жаңа технологиялар қажет. Жаңалықты меңгеру мен іске асыруда дұрыс түсінбеушілік ұйымдастырушыға әр түрлі кедергі жасайтындығы белгілі. Сондай педагогикалық технологиялардың бірі сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы.

Осы педагогикалық технологияның ерекшелігіне сүйене отырып, оның тиімді әдіс- тәсілдерін жетілдіруге болады.

Атап айтқанда:

- дарынды оқушыны дамытады, оқушылар шығармашылығын арттырады;
- оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіріп, білім сапасын көтереді;
- пәнге деген бейімділігі, қызығушылығы артады;

Жаңа технологияның арқасында оқушының белсендігі артып, жан- жақты талдауға, өз ойын ашық айтуға, сын тұрғысынан ойлауға үйренеді.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы әлемнің түкпір- түкпірінен жиналған білім берушілердің бірлескен еңбегіміз деп түсінуіміз керек.

Сын тұрғысынан ойлау- бұл кез- келген мазмұнды сынау емес, оны зерттеу, бақылау, талдау, әр түрлі стратегиялар арқылы өзінің ойлау негіздерін сыни тұрғыдан дамыту. Сабақта сыни тұрғысынан оқыту технологиясының стратегияларын пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отырдым. Әрбір әдіс оқушылардың ойлауына және қиялына негізделіп келеді.

Мұғалім бұл жүйемен жұмыс жасағанда, үнемі оқушы санасында болып жатқан өзгерістерді бақылап, оның дамуын жан- жақты зерттей отырып, өз сабақтарын соған сай өзгертіп отыруы тиіс. Әйтпесе жаңа жүйенің құны болмайды.

Шығармашылық - бүкіл тіршілік көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Ал, бүгінгі күрделі жаңарулар тұсында балалардың шығармашылық бастамасы басты нысанасы болып отыр. Баланың шығармашылық бастамасын дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық ұғымы мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың

назарында болған. Ежелден-ақ ойшылдарымыз Жүсіп Баласұғын, Әл-Фараби, Абайды ерекше толғандырып, өз еңбектерінде адамның жеке басын, қабілеттерін дамытуды үнемі көтеріп отырған. Педагогтар К.Д.Ушинский, Ы.Алтынсарин, А.С.Макаренконың шығармаларында шығармашылықты дамытудың жолдары қарастырылса, оқушы шығармашылығына бағыт-бағдар беруді ең алғаш мазмұнына енгізген М.Жұмабаев болатын. Психологтар мен ғалымдар Л.С.Выгодский., В.В.Давыдов, Л. В. Занков, В. А. Крутецкий, өз республикамыздағы көрнекті ғалымдар Т.Тәжібаев, М.Мұханов, Ж.М.Әбдилдин, Қ.Б.Жарықбаев, Т.С.Сабыровтың еңбектері жеке тұлғаны дамыту мәселесінің теориясы және практиканың алтын қоры деп білеміз.

Шығармашылық жөнінде жазылған еңбектерді талдай келе төмендегідей қорытындыға келуге болады. Шығармашылық - өте күрделі психологиялық процесс. Ол іс-әрекеттің түрі болғандықтан тек адамға ғана тән «Шығармашылық» сөзінің төркіні – шығару, ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Философиялық сөздікте «Шығармашылық - қайталанбас тарихи қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» деп түсіндіріледі. Ұзақ жылдар бойы шығармашылық барлық адамның қолынан келе бермейді деп қарастырылып келсе, қазіргі ғылым жетістіктері кез-келген баланы шығармашылық деңгейге көтеруге болатындығын айтуда.

Қорыта айтқанда, жеке тұлғаны дамыту, шығармашылық сабақтардың өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, жан-жақты дамудың алатын орны ерекше екені байқалды. Іс тәжірибемізді қорыта келе, мұғалімдерге мынадай ұсыныс жасаймыз:

-Оқушыларды сын тұрғысынан ойланту арқылы пәнге деген қызығушылығы артады;

-Мұғалім мен ата-ана тығыз байланыста болуына жағдай жасайды;

-Оқушылардың жан-жақты болуына мүмкіндік береді;

-Әр мұғалім болашақ үшін қызмет істейді. Ол әр оқушыны жеке тұлға ретінде көріп, оның өміріндегі өз орнын табуына, сынып ұғымын қалыптастыруға, ата-аналармен ынтымақтасуға, оқуда қиындық көріп жүрген оқушыға көмек көрсетеді. Ол үшін жалықпай жаңа инновациялық технологияларды өз жұмысында пайдаланып, сонымен қатар оқушыларды мадақтап, ынталандырып отырған орынды.

Өз тәжірибемде сабақ сапасын арттыруда, жақсы білім дәрежесіне жетуде әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып келемін. Оқушыға білімнің білігін, тәрбиенің тәлімін бере отырып, оқушылардың демократиялық қасиеттерін, таңдау бостандығын,өздігінен іздену қабілеттерін, жеке тұлғаны дамыту мақсатында мектебімізде тек қана оқушылар ғана емес сонымен қатар ұстаздар қауымы да шығармашылық іс-шараларға белсене ат салысу керек екендігіне көзім жетті. Әрбір нақты сабақтың сапасы мен тиімділігі оның мақсаты мен нәтижесінің сәйкестігі бойынша анықталуы тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Ұстаздық шығармашылық. Алматы 2007. Б.А.Тұрғынбаева
2. Мирсеитова С. Оқыту әзденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде: оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері: Қарағанды 2011.
3. Ә. Әлметова «Сөйлеу әрекеттері түрлеріне оқыту», А. Арыс, 2007
4. Ғұлама ғибраттары А., 1994 ж.
5. Қазақстан мектебі № 11, 2009 ж
6. Ақпараттық- әдістемелік журнал "Педагогикалық диалог".
7. Қазақ тілі мен қазақ әдебиеті журналы № 7,3,8, 2012 ж

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЙ АСПЕКТ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ В ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ ПЕРИОДА ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА

ХАИТМАТОВ Фарход Халикулович

Таджикский государственный институт языков им. С. Улугзода

Душанбе, Таджикистан

fara20111985@mail.ru

В условиях пандемии коронавируса особое значение принимают здоровьесберегающие технологии в процессе дистанционного и будущего очного обучения в 2020–2021 году. Если провести ревизию публикаций в СМИ и периодических изданиях о образовательном процессе в период пандемии covid-19, то значительное количество статей будет посвящено проблеме физической, моральной и эмоциональной усталости участников образовательного процесса. [1], [2] Частично это

происходит из-за формализации образовательного процесса. Сам формат дистанционного обучения также предполагает глубокое погружение и большую отдачу, чем в привычной классно-урочной форме. Авторский коллектив федерального института развития образования в своей научной работе отмечает: «...Очевидна существенная нагрузка педагогов, которые при минимуме личных домашних дел посвящают все дневное (и вечернее, и ночное) время обеспечению образовательной деятельности, коммуникации...». [2, с. 28] Та же цитата может быть применима и к ученикам. В своей статье автор представляет обзор проблем, связанных со спецификой дистанционного обучения в период пандемии COVID-19, а также предлагает траекторию и маршруты минимизации негативных последствий.

Формализация дистанционного обучения — один из негативных факторов, влияющих на здоровье школьников. Ученик попадает в жёсткие условия сдачи проектов и домашних заданий, когда невыполнение, грозит негативными последствиями и плохими оценками. Фактически, ребёнок попадает во взрослые отношения работника и работодателя. Автор статьи, работающий педагог, в режиме дистанционного обучения неоднократно сталкивался с жалобами учеников на жёсткий регламент подготовки и сдачи домашних заданий. При этом учителя выступают в роли «начальника»: задают сколько хотят и требуют сдать работу, когда хотят.

В условиях дистанционного обучения очень сложно регулировать правомочность требований: известен ряд публикаций по вопросам в отношениях работодателя и работника в период пандемии COVID-19 (требовалось быть на связи круглосуточно, сдача заданий и проектов могла выполняться в любое время суток). Перенос подобной системы отношений в учебный процесс приведет к стрессам, конфликтным ситуациям и негативным моментам. Автор статьи считает, что организация выдачи домашних заданий и контрольно-измерительных материалов в дистанционном формате должна пройти определенную стандартизацию, желателен внутренний контроль в методическом объединении образовательной организации. Процесс обучения не должен превращаться в стресс, а быть комфортным для ученика и учителя.

Время, проводимое за компьютером, ноутбуком и планшетом выросло в разы, а значит, возросла нагрузка и на глаза ребёнка. Здесь здоровьесберегающие технологии сталкиваются со спецификой дистанционного образовательного процесса, — просмотр и разбор видеурока занимает больше времени, чем привычный урок, поиск в интернете информации, работа с материалами — всё это кратно увеличивает время на подготовку к домашнему заданию. 100% материалов представляют собой зрительную информацию, то есть на глаза ученика приходится дополнительная нагрузка. И, хотя в каждой образовательной организации ведется контроль за нагрузкой в дистанционном режиме, осуществляется он формально. Ученик, стремящийся к хорошей оценке, всё равно будет больше времени проводить за компьютером, ответственно работая над заданием. Автор настоятельно рекомендует обратиться к результатам социологического исследования авторского коллектива, цитируемой ниже научной работы, «...понятно, что есть определенные на правительственном уровне ограничения, связанные с ситуацией по борьбе с коронавирусом, однако необходимо искать пути для сохранения физического и психического здоровья молодежи. Ведь минимум физической активности, ограничения в общении, максимум работы за компьютером могут привести к серьезным зависимостям и заболеваниям». [2, с. 31].

Решение проблем зрительной нагрузки, и, как результат, физического и эмоционального перенапряжения, представляется автору введением системы «подкастов», аудиоуроков и комментариев, когда ученик может воспринимать слуховую информацию, а зрение не несет серьёзной нагрузки. Подкасты и звуковая информация на данный момент чрезвычайно распространены в таких областях как журналистика, блогосфера, культура, искусство, однако образование обходит образовательные аудиоуроки стороной. По нашему мнению, создание системы аудиоуроков, звуковых комментариев и материалов может выгодно сказаться на здоровье участников процесса дистанционного обучения.

Одной из важных проблем здоровьесбережения в дистанционном обучении является отсутствие как таковой системы контроля за здоровьем участников образовательного процесса: невозможно контролировать сколько ученики проводят времени за компьютером, нельзя осуществлять какие бы то ни было объективные социальные мониторинги. То же можно сказать и об учителе. В результате получается результат, когда мотивированная часть учащихся и учителей отдают последние физические и ментальные резервы, а относящиеся формально к учебному процессу, не делают абсолютно ничего. Обратимся к исследованию редакционного коллектива портала «Ведомости». В статье представлены отзывы родителей, чьи дети получили падение уровня зрения за период дистанционного обучения. [1] Необходима системная работа с учениками и педагогами, создание памяток, рекомендаций и руководств по работе в дистанционном режиме. Желательно, как можно дальше держаться от формализации образовательного процесса. Основная нагрузка по решению

данной проблемы будет лежать на плечах педагогов, в первую очередь, и классных руководителей. Каждый учитель должен работать над «экосистемой» своей деятельности в дистанционном образовательном процессе: представление ученикам различных форм заданий, дифференцированных по уровню сложности и обученности учеников класса. Рассылка сообщений для классов и для отдельных учеников, где разъяснились бы рамки сдачи домашних заданий, — в данном во-просе формализация должна быть сведена к минимуму. Суммируя вышесказанное, педагог должен регулировать время и форму работы, которые ученики уделяют предмету.

Нестандартные формы заданий. Основная проблема дистанционного обучения заключается в том, что ученик постоянно находится за рабочим местом, осуществляя решение учебных задач и поиск информации в сети интернет. Выгодным решением данной проблемы будет составление нестандартных заданий для обучающихся. К подобным идеям можно отнести съёмку, монтаж и обработку собственного видеоролика (экскурсии, блога, мастер-класса), съёмку фотоматериала с последующей его обработкой в редакторах растровой графики, создание интерактивных квестови проч. К примеру, домашнее задание о составлении видеоролика или аудиогида к знаковому с точки зрения краеведения месту. Отличным вариантом здесь будет являться метод проектов. Составление проекта позволяет ученику выделять время, которое он затрачивает на домашнее задание, формировать для себя перспективы и сроки сдачи задания. По ряду предметов введение проектов вместо еженедельных домашних заданий представляется нам перспективным.

Дистанционное обучение становится частью отечественной образовательной системы. Еще в 2008 году, исследователь Н. И. Городецкая отмечала: «...формирование у »дистанционных« слушателей культуры здоровьесберегающей учебной деятельности является важнейшей задачей педагогики дистанционного обучения». [3, с.138] В 2020 же году регулярно высказываются идеи о том, что с повышением уровня эпидемиологической угрозы классы и школы целиком будут переводиться на удалённый формат. [5] В таких условиях особенно важно учитывать физическое и ментальное здоровье участников образовательного процесса. Снижение формализации, внимание к личности ученика и учителя, организация образовательного процесса с учётом бережного отношения к здоровью, вы-работка безопасной системы работы в дистанционном режиме — важная задача для теоретиков и практиков отечественного образования.

Литература:

1. Как учат школьников во время коронавируса: дистанционное обучение может оказаться неэффективным. —Текст: электронный // Ведомости: [сайт]. — URL: <http://www.ug.ru/news/30398> (дата обращения: 03.08.2020).
2. Блинов, В. И. Внезапное дистанционное обучение: первый месяц аврала / В. И. Блинов, И. С. Сергеев, Е. Ю. Есенина. — Текст: непосредственный // Профессиональное образование и рынок труда. - 2020. - № 2 (41). - С. 6–33.
3. Городецкая, Н. И. Дистанционное обучение: здоровьесберегающий аспект / Н. И. Городецкая. — Текст: не-посредственный // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. — 2008. — № 14. — С. 134–138.
4. Собянин, с. С. 1 сентября школы заработают как обычно, а потом могут вернуться на дистанционку / С. С. Собянин. — Текст: электронный // Вести: [сайт]. — URL: <https://www.vesti.ru/article/2435008> (дата обращения: 03.08.2020).

ҚҰМЫРСҚАЛАРДЫҢ ҒАЖАЙЫП ӨМІРІ

ШАХАНОВА Сауле Курманбаевна

Бейнеу ауданы бойынша жалпы білім беретін орта мектеп КММ

Маңғыстау облысы, Бейнеу ауданы, Қазақстан

Tashon.07@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада құмырсқалар мөлшерінің өте кішкентайлығына қарамастан, біздің планетамыздағы ең жоғары ұйымдасқан тіршілік иелерінің бірі болып табылатындығы, олар Антарктида, Гренландия, Исландияны қоспағанда, бүкіл әлемде өмір сүретін жәндіктер болып саналатындығыды және әлемдегі барлық тіршілік иелерінің шамамен 10-25%-ын құрайтындығыды туралы ғылыми тұғыдан баяндалады.

Аннотация

Статья рассказывает с научной точки зрения о том, что муравьи, несмотря на очень маленький размер, являются одними из самых высокоорганизованных существ на нашей планете, они считаются насекомыми, обитающими по всему миру, за исключением Антарктиды, Гренландии, Исландии, и составляют около 10-25% всех живых существ в мире.

Құмырсқалар мөлшерінің өте кішкентайлығына қарамастан, біздің планетамыздағы ең жоғары ұйымдасқан тіршілік иелерінің бірі болып табылады. Осы таңғажайып жәндіктердің өмірімен байланысты көптеген қызықты жаңалықтар жақында ғана ашылды дегендей. Қазіргі ғылым құмырсқалар мен олардың жердегі өмірі туралы жаңа ғылыми фактілерді баяндайды.

Құмырсқалар - біздің планетамыздағы ең әлеуметтік тіршілік иелері. Олар Антарктида, Гренландия, Исландияны қоспағанда, бүкіл әлемде өмір сүретін жәндіктер болып саналады және әлемдегі барлық тіршілік иелерінің шамамен 10-25%-ын құрайды. Әрбір жеке колонияның саны 10-нан екі миллионға дейін жетуі мүмкін. Құмырсқалар - Жер бетіндегі ең ежелгі жәндіктердің бірі. Олар динозаврлармен қатар өмір сүрді, бірақ соңғыларынан айырмашылығы олар жойылып кетпей бүгінгі күнге дейін тіршілік етуде. Ұсақ құмырсқалар әртүрлі бағалаулар бойынша Жер бетіндегі жануарлардың жалпы биомассасының 10-нан 20%-на дейінін құрайды. Бұл омыртқалылардың биомассасынан да көп.

Ғалымдар құмырсқалар мойнының ерекше құрылымына байланысты жүктерді өздеріне қарағанда 50 немесе одан да көп есе ауыр көтере алатындығын анықтады.

Құмырсқалар қоғамының әр мүшесі өзіне белгілі бір тапсырманы ғана орындайды және бүкіл колонияның өмір сүруі үшін кез-келген уақытта өзін құрбан етуге дайын. Құмырсқалар - тірі индивидтерді "қоныстандырумен" айналысатын адамдардан басқа Жердегі жалғыз тіршілік иелері (құмырсқалар үшін бұлар - шіркейлер).

Әр отбасының өзіне тән иісі бар, соның арқасында "дос немесе бөтен" негізінде бөліну пайда болады. Құмырсқалардың адамдар сияқты дәстүрлі құлақтары жоқ. Олар тербелістерді өлшеу арқылы "естиді". Тізелері мен табандарындағы арнайы сенсорлар оларға қоршаған ортаның дірілін алуға көмектеседі.

Көптеген байыпты мирмеколог ғалымдар (мирмекология - грек тілінен: μύρμηξ, мирмекс, "құмырсқа" және λόγος, логотиптер, "оқу") құмырсқалар біздің планетамыздағы ең ежелгі тіршілік иелерінің бірі болғандықтан, олардың өмірін зерттеумен айналысуда.

Өткен ғасырдың соңында мирмеколог ғалымдар құмырсқалар біздің планетада 110-130 миллион жыл бұрын, Бор дәуірінің ортасында өмір сүрген аралардың тікелей ұрпақтары екенін дәлелдеді.

Осы мақалады сіздерге құмырсқалар мен олардың таңғажайып өмірі туралы көптеген қызықты және таң қаларлық ғылыми фактілерді ұсынамыз.

Жер бетінде құмырсқалардың саны адам нанғысыз көп. Құмырсқалар туралы таң қаларлық ғылыми фактілер

Ең танымал мирмеколог Эдвард Уилсонның есептеулеріне сүйенсек, біздің планетада құмырсқалардың 10 квадриллионына жуығы өмір сүреді. Құмырсқалардың адам нанғысыз саны, әрбір тірі адамға миллионға жуық жәндіктен келеді. Сонымен қатар Жердегі барлық құмырсқалардың жалпы массасы барлық адамдардың жалпы массасына тең.

Құмырсқалар ең эволюциялық дамыған организмдер

Құмырсқалар өздерінің әлеуметтік және қоғамдық құрылымы бойынша Жер бетіндегі тірі тіршілік иелерінің ең эволюциялық дамыған отбасы болып табылады. Құмырсқалар нақты еңбек бөлінісі бар ондаған касталардан (Каста - әлеуметтік топтардың жалпы аталуы) тұратын күрделі ұйымдастырылған отбасыларды құрайды. Әлеуметтік құрылымның бұл формасы құмырсқаларға кез-келген тапсырманы орындау кезінде олардың әрекеттерін үйлестіруге мүмкіндік береді.

Құмырсқалар илеуіндегі құмырсқалардың өмірі

Табиғаттағы құмырсқалардың өмірі - бұл адам әрқашан таңдантын ерекше құбылыс. Әлемде бұл жәндіктердің шамамен 10 мыңнан астам түрі бар. Барлық құмырсқалардың жалпы массасы планетадағы барлық адамдардың салмағына тең. Отбасы патшайымы шамамен 25 жыл өмір сүреді, жұмысшы құмырсқалар - 3 жылдан 5 жылға дейін.

Құмырсқалар илеуі - көптеген камералары, өткелдері, едендері, шығулары, қабаттары мен кіреберістері бар таңғажайып сәулет құрылымы. Оның биіктігі бірнеше метрге жетеді, диаметрі шамамен 5 м, бір құмырсқаның мөлшері 8 мм-ге дейін. Миллиондаған құмырсқалар бір ұяда тұрады. Бүкіл колонияда бірнеше миллион жәндіктер тіршілік етеді.

Құмырсқа илеуінің сыртқы көрінісі

Сыртынан қарағанда бұл құмырсқалардың күші жететін бұтақтар, таяқшалар, жапырақтар, инелер, басқа да құрылыс материалдары бар жер үймесі. Құмырсқа илеуінің конус тәрізді формасы күн сәулесінде жақсы жылынып, ауаның еркін айналымын қамтамасыз етеді, жаңбыр тамшыларынан қорғайды.

Ішінде бәрі әлдеқайда күрделі. Құмырсқа илеуінің құрылымы көптеген пәтерлері бар көп қабатты ғимаратқа ұқсайды. 2 бөлікке бөлінеді.

Жоғарғы жағы жылы мезгілде өмір сүруге арналған, төменгі жағы жерге терең еніп, қауіпсіз, икемді қыстауды қамтамасыз етеді. Олардың әрқайсысында жеке бөлмелерге ұқсайтын камералар бар:

- патшайымның пәтерлері;
- жұмыртқа камерасы;
- личинка бөлмесі;
- тамақ қоры бар қойма;
- қалдықтарға, қоқыстарға арналған қойма;
- қабір;
- қыстауға арналған жатын бөлмелер.

Камералар көптеген өткелдермен өзара байланысады. Кіреберістер қорғалған, қыста тығыз жабылады.

Құмырсқалар отбасылары үнемі толықтырылып отыратындықтан, тұрғын үйді кеңейту қажет болады. Құрылыс жыл сайын жалғасады.

Қауіп төнген жағдайда - құмырсқа илеуінің зақымдануы, жойылуы кезінде тұрғындар дереу жаңа ғимарат салуға кіріседі, оған тамақ қорын, личинкаларды, жұмыртқа тасымалдайды.

Құмырсқа илеуі ішіндегі қарым-қатынас

Құмырсқа илеуішіндегі құмырсқалар өмірі жергілікті заңдармен қатаң реттеледі.

Иерархияның басында аналық - патшайымы тұрады. Оның міндетіне ұрпақты көбейту кіреді. Әр апта сайын аналық жұмыртқа салады, жұмысшылар оларды арнайы камераларға апарды, дамудың қолайлы жағдайларын қамтамасыз етеді. Патшайым 25 жылға дейін өмір сүреді.

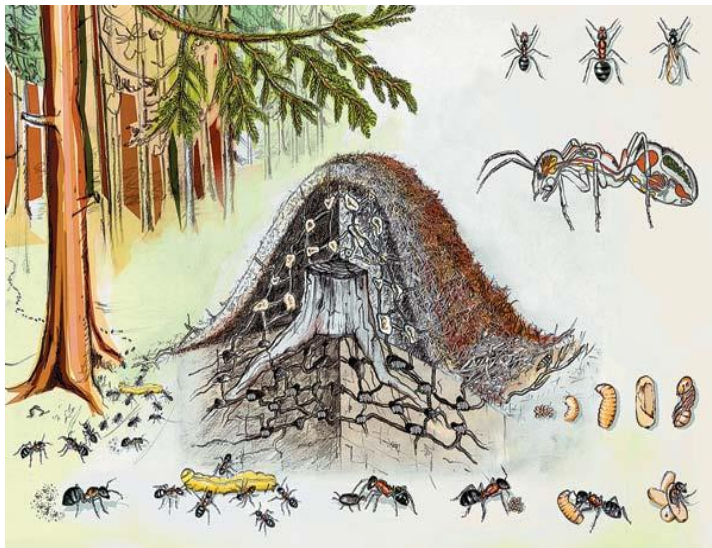
Құмырсқалар қоғамының аз бөлігі - жас аталықтар. Олардың тағдыры алдын-ала белгілі. Ұрықтанғаннан кейін, аналықтар 2 апта ішінде өледі.

Қоғамның негізгі бөлігін - жұмысшылар құрайды. Ұрықтануға қабілетсіз аналықтар қастаны құрайды. Өмір сүру ұзақтығы түрге, тіршілік ету жағдайына байланысты.

Құмырсқалардың қасталары өзгермейді, бірақ жас кезінде жекелегендеріне кез-келген салада өзін-өзі сынауға мүмкіндік беріледі. Ең төменгі қаста - құрылысшылар. Бұған басқа салада өзін көрсете алмаған құмырсқалар жатады. Құмырсқалар отбасында осы кәсіптен басқа көптеген құмырсқалар болады:

- барлаушылар;
- күзетшілер;
- әскери-басқыншылар;
- тамақ өндірушілер;
- күтушілер;
- қоймашылар;
- сауыншылар немесе бақташылар;
- кіндік кесушілер;
- тасымалдағыштар.

Құмырсқалар өмірінде өкілеттіктер мен міндеттер нақты бөлінген. Мерзімді түрде өз мәртебесін растауы керек. Құмырсқалар өздерінің артықшылықтарын көрсете отырып, өзара есеп айырысады.

Құмырсқалар илеуінің ішкі құрылысы Қыстау

Құмырсқалар суық мезгілде қалай өмір сүретіні де қызықты. Жаздың ортасынан бастап олар қысқы азық-түлік қорын дайындайды. Алғашқы аяздармен барлық кіреберістер тығыз жабылады. Температура төмендеген сайын олар құмырсқа илеуінің төменгі бөлігіне ауысады.

Егер қыс соншалықты қатал болмаса, ішіндегі өмір тоқтамайды. Бәрі өздігінен жүреді, тек аналықтың ұрпақ әкелуі төмендейді. Жәндіктердің тіпті тамақ іздеп сыртқа шығу мүмкіндігі болады.

Қатты аязда құмырсқалар ұйықтайтын бөлмелерге ауысады. Олардың зат алмасуы баяулайды, тағамға деген қажеттілік жоғалады, жәндіктердің қозғалысы тоқтайды. Адамдар бұл күйді терең ұйқы ретінде сипаттайды.

Құмырсқалар илеуіндегі тіршілік жылудың басталуымен белсендіріледі. Топырақ жылынады, құмырсқалар біртіндеп жоғарғы қабаттарға көшеді, кіре берісті ашады.

Табиғатқа пайдасы

Құмырсқа илеуінде бірнеше құмырсқа барлаушы қызметін атқарады. Олар тамақ іздеу үшін айнала жорғалайды, аумақта дұшпандардың болуын, қауіптілігін тексереді. Құмырсқалар - басқа жәндіктердің, құстардың және кейбір жануарлардың қорегі. Әрдайым сақадай-сай болу керек.

Құмырсқалар табиғатқа үлкен пайда әкеледі. Оларды орман санитарлары деп атайды.

Мирмеколог ғалымдар мен мамандардың пікірінше, жазда жұмысшы құмырсқалар құмырсқа илеуіне 60 мыңға дейін өсімдік тұқымын, 19 шелек шырын, 7 миллион жәндіктер әкеледі. Бұл қорлардың көп бөлігі личинкаларды тамақтандыруға жұмсалады.

Кішкентай тіршілік иелері топырақтың сапасын жақсартады. Олар өсімдік зиянкестерімен күреседі, қабаттарды босатады. Шіркейлерді "үй жануарлары" ретінде қолданады. Олар оны жапырақтармен қоректендіреді, жәндіктер өз денесінде шығаратын тәтті затты жинайды.

Адамзат құмырсқа уының пайдалы құрамын бағалайды. Зат медициналық препараттарды дайындау үшін қолданылады. Қанайналым жүйесін, буындарды, тірек-қимыл жүйесін емдеу үшін қолданылады.

Удың құрамында патогенді микроорганизмдерді жоятын көптеген антибиотиктер бар.

Табиғаттағы құмырсқалардың өмірі қызықты, тартымды, таңғажайып.

Алайда, ауыл шаруашылығы дақылдарына зиян келтіретін, адамдар тұратын жерге ұя салатын отбасылар да бар.

Бұл жағдайда зиянкестерді жоюдың немесе табиғи ортаға шығарудың ең күрделі әдістері қолданылады.

Құмырсқалардың өз сот және медициналық жүйесі бар

Құмырсқа қауымдастығында өзінің "сот жүйесі" болады. Мысалы, егер тамақ іздеуі және дайындауы керек сау құмырсқа қатарынан бірнеше рет құмырсқаның үйіне ешнәрсемен оралмаса, онда ол «жазаланады».

Құмырсқалар сарбаздары жұмысшы құмырсқаны өлтіріп, жемге жібереді. Ал жұмыс қабілетін жоғалтқан құмырсқалармен мүлдем басқаша әрекет етеді. Еңбекке жарамсыз құмырсқалар тамақ сұраса, яғни мұртшаларын сау құмырсқа басының белгілі бір жерлеріне тигізе алса, оларды тамақтандырады.

Құмырсқалар ешқашан рұқсатсыз тамақтанбайды

Құмырсқалардың негізгі кәсібі - "қиын кезеңдерге" тамақ іздеу және дайындау болып табылады. Құмырсқалар ешқашан ұядан тыс жерде тамақтанбайды. Олар барлық тағамдарды өз үйлеріне әкеледі, тек құмырсқалар илеуінде ғана құмырсқалардың патшайымы кімге және қанша тамақ тиісті және қандай тағам қажет екенін үлестіреді.

Әр құмырсқада табиғи GPS болады (GPS ағылш. *Global Positioning System* - жаһандық позициялау жүйесі, *Джи Пи Эс* деп оқылады. Аралықты, уақытты және орналасу нүктесін анықтауға арналған навигацияның жерсеріктік жүйесі. Жердің кез келген жерінде (полярлық аумақты қоспағанда), кез келген ауа-райында, сонымен қатар ғаламшардың ғарыштық аймағында нысанның орны мен жүру жылдамдығын анықтап бере алады. Жүйені АҚШ Қорғаныс министрлігі жасаған)

Құмырсқалар ешқашан жалғыз жүрмейді. Егер құмырсқа жағдайларға байланысты адасса, ол әрқашан өз құмырсқа илеуіне қателеспей жол табады. Жақында ғалымдар құмырсқалар кеңістікті тек феромондардың (Феромондар - жануарлар өндіретін химиялық заттектер. Феромондар арқылы бір түр дарактары арасында ақпарат алмасу іске асады. Феромондар осы жануардың қандай түрге жататындығы, жынысы, жыныстық циклінің фазасы туралы ақпарат беруге, тіршілік ететін аумақтары мен азық көзіне апаратын жолдарын белгілеуге қолданылады) ізімен ғана емес, сонымен қатар Жер магнит өрісінің орналасуымен де жүре алатындығын анықтады.

Құмырсқаның денесінде күрделі бақылау жүйесі болады

Құмырсқалардың денесінде атмосфералық қысым, ылғалдылық, температура және т.б. сияқты табиғи көрсеткіштердің шамалы ауытқуларына жауап беретін арнайы сезім мүшелері болады. Осының арқасында құмырсқалар ауа-райының кез-келген маусымдық өзгеруін және атмосфералық құбылыстарды дәл болжай алады.

Еңбекқорлық

Бұл жәндіктердің қасиеті бақылаушыларды әрдайым таң қалдырады, өйткені сырттан ол ретсіз қозғалысқа ұқсайды. Алайда, әр құмырсқаның белгілі бір міндеті бар, ол оны мінсіз орындауға асығады:

- ұя салу;
- күзет;
- тәртіпті ұстау және тазалық;
- тамақ дайындау;
- ауру отбасы мүшелері мен болашақ ұрпақтарға күтім жасау;
- басқа күнделікті жұмыстар.

Егер жұмысшының жұмыс істеп жатқандығы және өз міндеттерін нашар орындағаны байқалса, мұндай колония мүшесі дереу қуылады. Патшайымға да осындай талаптар қойылады: ұрпақ аз боса - аналық қайта сайланады.

Құмырсқалар ауыл шаруашылығымен айналысады

Құмырсқалар адамдармен қатар саналы мал шаруашылығымен ғана емес, өсімдік шаруашылығымен де айналысады.

Құмырсқаның арнайы учаскелерінде нақты жүйектер болады. Бұл жүйектер құнарландырылады, содан кейін оларға саңырауқұлақтар өсіріледі, олар құмырсқаларды ақуыз тағамымен қамтамасыз етеді.

Құмырсқалар өте ақылды

Құмырсқаларды жер бетіндегі ең ақылды тіршілік иелері деп санауға болады. Құмырсқалар мидың көлемдік бірлігіне нейрондардың ең үлкен тығыздығына ие. Құмырсқаның кішкентай басында шамамен 250 000 ми жасушалары бар. Егер құмырсқалар өздерінің "ақыл-ой қуатын" бір бүтінге біріктіре алса, олар бүкіл Галактиканы ертерек бағындырған болар еді.

Құмырсқалар дамыған құлиенушілік дәуірінде өмір сүреді

Құмырсқаларға құлдық сияқты адамдық кемістігі тән. Құл иеленуші құмырсқалар шабуылдап, көрші құмырсқалардың ұяларын тонайды, сол жерден олар құмырсқа-қуыршақтарын алып, оларды өз ұяларына әкеледі.

Осы қуыршақтардың ішінен "құлдарды" тәрбиелейді, олар болашақта "құл иелерімен" өздерінің туған ұяларында орындалатын жұмыстарды орындайды.

Сонымен қатар, жұмыс істемейтін құмырсқалар, тіпті жұмыс істейтін құмырсқалар саны күрт азайған болса да ешқашан жұмыс істемейді.

Қорларды дайындау

Шөлдер мен саванналарда өмір сүретін кейбір түрлер құрғақшылықта әртүрлі өсімдіктердің тұқымын жинайды. Содан кейін жинақталған қорлар мезгіл-мезгіл кептіру үшін көшеге шығарылады және бұл тек күн шуақты ауа-райында іске асырылады.

Зейнеткерлік немесе ерекше мәртебе

Осы кезге дейін ғалымдар тарапынан кейбір құмырсқалардың құмырсқа илеуінде ешнәрсемен мүлдем айналыспайтындығы толық зерттелмеген. Сонымен қатар, жұмысшы құмырсқалар саны күрт азайып кетсе де, жұмыссыз құмырсқалар ешқашан жұмыс істемейді.

Кейбір теорияларда бұл құмырсқалар қартайған және еңбек өтіліне байланысты зейнетақыда деп айтылады. Басқа ғалымдар бұл бүкіл колония алдында кейбір арнайы қызметтермен ерекшеленетін құмырсқалардың белгілі бір ерекше кастасы деп санайды.

Құмырсқалардың кейбір түрлері қоршаған ортадағы жағымсыз бәсекелестерден құтылу немесе ықтимал қауіптерден қорғау үшін қышқыл шашыратады.

Жерлеу

Аурулардың, инфекциялардың таралуына жол бермеу және ұяның тазалығын сақтау үшін жауапты қызметкерлер өлген отбасы мүшелерінің денелерін құмырсқа илеуінен тыс жерге шығарады. Мұндай процес ғылыми тілде - некрофорез деп аталады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Длусский Г.М. Пути адаптации муравьев к жизни в пустынях : диссертация ... доктора биологических наук : 03.00.09. - Москва, 1982. - 356 с. : ил. + Прил. (147 с.: ил.).
2. Holldobler B., Wilson E.O., 1990. The ants // Harvard University Press. Cambridge, Mass. 732 p.
3. Banschbach, V. S., Herbers, J. M., 1999. Nest movements and population spatial structure of the forest ant *Myrmica punctiventris* (Hymenoptera: Formicidae) // Ann. Entomol. Soc. Am. 92.
4. Boomsma J. J., Van Loon A. J. 1982. Structure and diversity of ant communities in successive coastal dune valleys // J. Anim. Ecol. V. 51.
5. Brian M. V., 1965. Social Insect Populations // Academic Press. New York and London. 135 pp.
6. Czechowski W., 1990. Ecology and importance of ants in forest ecosystems // Proceedings of the International Symposium of IUSI (Lopuszna n. Nowy Targ, 11-16 September). 91 p.
7. Dlussky G. M., Kupianskaya, 1970. Consumption of protein food and growth of *Myrmica* colonies // Productivity invest. Soci
8. Elmes G. W., 1974b. The spatial distribution of a population of two ant species living in limestone grassland // Pedobiologia, 14, 6:412-18.
9. Захаров А. А., 1972. Внутривидовые отношения у муравьев // М Наука. 216 с.

МЫСЫҚТАР ӨЗ ҮЙІН ҚАЛАЙ ТАБАДЫ

МАНСУРОВА Айзада Орынбасаровна

Ы. Алтынсарин атындағы жалпы білім беретін орта мектеп КММ
Маңғыстау облысы, Бейнеу ауданы, Қазақстан
Aizada80479@mail.ru

Андатпа

Өте алыс, жүздеген шақырымға апарып тастаса да мысықтардың көбі өз үйіне жол тауып келеді - мұндай жағдайлар шынымен де көп. Бұл, әрине, таңқаларлық және осындай кішкентай жануардың өз үйін қалай табатындығы туралы ойлануға мәжбүр етеді. Ұқсас жағдайда бұл тіпті адамға да қиын болар еді.

Әр түрлі мысықтар үйден бірдей қашықтыққа апарылса да, үйге әртүрлі уақыттан кейін келеді. Олар мұны қалай жасайды, әртүрлі болжамдар бар - бұл туралы, сондай-ақ мысықтардың қандай бағдарлары бар екенін болжауға болатындығы мақалада ғылыми тұғыдан баяндалады.

Аннотация

Несмотря на то, что бросить их очень далеко, за сотни километров, большинство кошек находят дорогу домой - таких случаев действительно много. Это, конечно, удивительно и заставляет задуматься о том, как такое маленькое животное может найти свой дом. В подобной ситуации было бы сложно даже человеку.

Хотя разных кошек отводят на одинаковое расстояние от дома, они приходят домой в разное время. Как они это делают, существуют разные гипотезы - об этом, а также о том, какие ориентиры имеют кошки, описано в статье с научной точки зрения.

Жыл сайын дүниежүзілік мысықтар күні 8 тамызда атап өтіледі, 2021 жылы оған әлемнің ондаған елдері қосылды.

Алайда, олардың көпшілігінде мамықты үй жануарлары өз мерекелерін басқа күндерде атап өтеді. Ресейде бұл 1 - наурыз, Жапонияда - 22 ақпан, Америкада - 16 және 29 қазан, Италияда - 17 қараша, Польшада - 17 ақпан.

Өте алыс, жүздеген шақырымға апарып тастаса да мысықтардың көбі өз үйіне жол тауып келеді - мұндай жағдайлар шынымен де көп. Бұл, әрине, таңқаларлық және осындай кішкентай жануардың өз үйін қалай табатындығы туралы ойлануға мәжбүр етеді. Ұқсас жағдайда бұл тіпті адамға да қиын болар еді.

Әр түрлі мысықтар үйден бірдей қашықтыққа апарылса да, үйге әртүрлі уақыттан кейін келеді. Олар мұны қалай жасайды, әртүрлі болжамдар бар - бұл туралы, сондай-ақ мысықтардың қандай бағдарлары бар екенін болжауға болады.

Ғалымдар тәжірибелер жүргізіп, нәтижесінде үйден 5 шақырым қашықтықты мысықтар қиындықсыз еңсеретіндігін, алыстағы жануарлардан біразы үйге жол табатындығын анықтады, алайда мұртты үлпектердің көпшілігі 50 шақырым қашықтықты еңсере алады.

Тағы бір нәрсе - мысыққа 50 шақырым жол жүру үшін қанша уақыт кетеді, біреуі оған 3 аптаға дейін, ал енді біреуі - шамамен 3 ай уақыт жұмсайды. Барлық мәселе бағытты дұрыс таңдауда деген пікір бар, мүмкін, жануарлар жай асығуды қаламайтын шығар және олар әлі де үйде болатынына сенімді.

Мүмкін, мысық үй әлі де орнында тұр және тұра береді деп ойлайды, демек, біраз уақыт күн сәулесін қабылдап, тышқан аулай алады және т.б.

Мысықтардың көпшілігі үйге лас және шаршап-шалдығып оралатындығына қарағанда, олардың демалуы және жолда бірдеңем ен қоректенуі екіталай.

Мысықтар үйге қалай жол табады, әлде оларда компас бар ма?

Өздері тұратын жерге қатты тартлатындықтан мысықтар үйге қалай да оралады. Бірақ тіпті 2 айлық безектер де оларды алып кеткен ауылдан үйге оралатын жағдайларды түсіндіру қиын.

Ғалымдар сонымен қатар үйде ғана емес, көшеде мысықтары да үйге оңай жол табатынын анықтады. Дегенмен, ғалымдар мысықтарға табиғатта бағдарлау үшін көмектесетін компас қандай екенін толық түсіне алмай келеді.

Мысық бейтаныс жерден үй табу процесін спиральмен жүгіруден бастайды деген болжам бар, өйткені ол бүкіл айналаны айналып өтеді. Таныс жерлерді тапқанда, оны бағдарлау оңайырақ болады.

Мысықтардың үйге жол табу қасиеттерін зерттейтін неміс зоологы осы жануарлармен тағы бір тәжірибе өткізді.

Ол мысықты жабық қорапқа отырғызып, біраз уақыт қаланы аралап, "жолдарды айналып өтіп", содан кейін оны далаға алып келді. Онда жануарлар үшін 24 шығу орны бар лабиринт (ирек жолдар) дайындалды.

Мысықтар Күнді немесе жұлдыздарды бағдарлай алмады, өйткені лабиринт жабық типте, төбесі жабық түрде жасалған болатын.

Нәтижесінде, мысықтар лабиринттен өз үйімен бірдей бағытта шығуды таңдаған.

Мысықтар үйге жолды қалай табады және магнит мысықтың навигаторына қалай зиян тигізеді

Мысықтар жолды жай есте сақтайды деп айту мүмкін емес - олар оны көре алмайды немесе тіпті ұйықтайды. Мысықтардың басында қандай да бір карта пайда болады деген болжам да дұрыс емес.

Тағы бір экспериментте мысықтарға үйден шығар алдында ұйықтататын дәрі енгізген. Алайда, олар оянғаннан кейін, бәрі бір үйлеріне қайта оралған.

Ғалымдар таянған жалғыз нәрсе - мысық қабілеттерінің Жер магнит өрісіне тәуелділігі.

Егер ғалымдар мысықтарға магнитпен әсер еткен болса, онда олар таңғажайып нәтижеге қол жеткізген - оның әсерінен мысықтар өз үйлерін табу қабілетін жоғалтқан. Сонда қалай? Бұл әлі толық түсінікті емес.

Жаңалықтарда мысықтардың жоғалғаннан кейінгі күндері, айлары мен жылдарынан бастап үйге жол табуы туралы керемет оқиғалар жиі кездеседі. Мысықтар туралы көптеген әңгімелер бар, олар отбасы қоныс аударғаннан кейін ескі мекен-жайға - өздеріне тиесілі үйге оралады. Бірақ олардың үйге қалай баратындығы әлі жұмбақ.

Мысықтардың "өзін-өзі дәлдеу" инстинкті бар және олар әдеттегі бес сезім мүшелерінен - дәм, иіс, көру, сипап сезу және есту - тыс нәрсені қолдана отырып, бағытты анықтай алады. Дельфиндер мен қоныс аударатын құстар Күн мен жұлдыздарды басшылыққа алады; көгершіндер төмен жиілікті дыбыстық толқындар арқылы жол табады; көң қоңыздары - Сүт жолымен, теңіз тасбақалары мен арқан балықтар (лососьтер) - магнит өрісі арқылы... Ал мысықтар бағытты қалай анықтайды?

Бүкіл ғылым тарихында осы тақырыпта екі-ақ рет жарияланған зерттеулер болған. Оларды бөліп қарайық!

1922 жылы американдық профессор Фрэнсис Херрик "Мысықтың өзін-өзі дәлдеу қабілеттері" атты еңбегін жариялады.

Херрик мысықты үйінен бір-үш миль қашықтықта жеті түрлі жерге апарып қадағалады.

Эксперимент адамгершілікке жатпайды деп айтуға болмайды: мысықтың үйге оралуының кепілі безектер саналды, тәжірибе жүргізушілер оларды аналықтан бөліп алды, ал мысық әр жаңа жерде машинамен тығыз байланған сөмкеде тасымалданды.

Жаңа жерде Херрик мысықты ағаш қорапқа отырғызды, оның қақпағына арнайы жабдықталған баспанаға апаратын арқан байланған.

Зерттеуші баспанаға кіріп, қорапты қашықтан ашады, содан кейін мысықтың мінез-құлқын ол көзден ғайып болғанша бақылап отырады.

Міне, таңқаларлық нәрсе: егер мысық аландамаса, ол жәшіктен шыққаннан кейін бірден дұрыс бағыт алады! Жеті жағдайдан төрт жағдайда мысық сенімді түрде өз үйіне қарай бет алады, сынақтардың бірінде ол қашып кетеді, бірақ соған қарамастан үйіне оралды, ал екіншісінде ол дұрыс емес бағытқа кетеді, бірақ тез түзеліп, қажет бағытқа бұрылады.

Бірақ қызығы: № 7 сынақта мысық сапар алдында анестезияға отырғызылады және ол бүкіл жолын ес-түссіз өткізеді. Жаңа жерде есін жиған мысық ұзақ уақыт бойы дұрыс бағыт таба алмайды, бірақ бәрібір үйіне оралады.

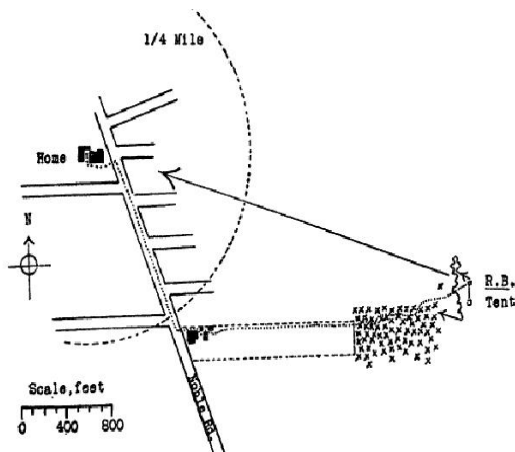

FIG. 2. HOMING OF CAT: EXPERIMENT NO. 2
Home-territory conventionally indicated by circle of one-fourth mile radius.
Cat taken blindfolded one mile on course, marked by dotted line, to release-

Ф.Херриктің жұмысынан алынған сурет: көрсеткіш мысықтың үйге баратын бағытын көрсетеді. Жеті сынақтың барлығында мысық босатылғаннан кейін 4-78 сағат ішінде үйіне оралады. Тек соңғы - сегізінші сынақта, мысық 16,5 миль қашықтыққа алып кеткен кезде, ол жоғалып кетеді және қайтып оралмайды.

Ғалым мысықтың өз үйіне қалай жол тауып келетінін түсінбесе де, екі маңызды факт расталады:

- мысық өзінің таза ақыл-ойы мен сенімді жадында болған кезде үйінің қай бағытта екенін әрқашан біледі;

- ол - көру, есту және иіс сезу қабілетіне тәуелді емес.

Екінші эксперимент 1954 жылы жүргізілді. Неміс ғалымдары Прехт пен Линденлауб мысықтарды сөмкелерге салып, оларды үйінен алып шығады және алты бірдей шығатын есігі бар лабиринттің ортасына орналастырады. Мысықтардың көпшілігі лабиринтті аралап шықпайды, бірақ бірден өз үйіне қарай шығатын жолды таңдайды.

Сонымен қатар, олардың "өзін-өзі дәлдеу" сезімі қашықтыққа тікелей байланысты болды: егер үйге дейін 5 шақырымнан аспайтын болса, мысықтар шығатын жолды дұрыс таңдап алған, бірақ үлкен қашықтықта дұрыс бағыт табу қиындай бастаған.

Сынақтар арасында үйге оралған мысықтар сынақтар арасында зертханада қалдырылған мысықтарға қарағанда "өзін-өзі дәлдеудің" нақты нәтижелерін көрсетеді.

Ал зертханада өсірілген және ешқайда шықпаған безектерде ешқандай "өзін-өзі дәлдеу" сезімі болмаған!

Ғалымдардың пікірінше, барлық мысықтардың "геолокация" (геолокация - интернет пайдаланушысының географиялық орнын анықтау механизмі) қабілеті болады, бірақ ол еркін жүре алатындықтан қаңғыбас мысықтарда және жеке үйде тұратындарда жақсы дамыған. (Айтпақшы, GPS маяктары көмегімен мысықтардың орын ауыстыруын зерттеу, мысықтардың үйден 3 шақырым қашықтыққа және одан әрі сирек бара алатындығын көрсетеді).

Ешқашан өз қабырғаларынан шықпаған үй мысықтарының үйге оралу мүмкіндігі өте төмен. Олардың тиісті жаттығуларсыз "өзін-өзі дәлдеу" қабілеті жоғалады, бірақ егер мысық саяжайға апарылып, сол жерде серуендеуге рұқсат етілсе, ол қайтадан дами алады. Бірақ егер саяжайда алты ай және пәтерде алты ай тұратын мысық қалада жоғалса, онда ол қайда барады? Сұрақ жауапсыз.

Сонымен қатар: егер мысық инстинктивті түрде кез-келген бейтаныс жерден үйге дұрыс бағытты таңдай алса, онда ол оны қалай жасайды? Ғалымдар мұнда көрнекі есте сақтау, есту және иіс жұмыс жасамайтынын түсінеді. Сонда бір ғана нұсқа бар: мысықтар Жердің магнит өрістерін сезіп, олардың бойымен жүре алады.

Әзірге бұл тек гипотеза, бірақ оны жанама түрде бір факт растайды: мысықтың ішкі құлағында темір бар екендігі анықталды. Бұл мысықтың құлағына табиғи компас ретінде жұмыс істейтін механизм салынуы мүмкін дегенді білдіреді.

Бірақ бұл әлі нақты емес. Мұны растау үшін жануарларды бейтаныс жерлерге апарды, оларға магнит бекітіліп, қалдырылды. Осындай жағдайға тап болған мысықтар өздерін онша сенімді сезінбеген, олар абдырап, ақыры өз жолдарынан адасып кеткен.

Бұл теория расталды деп айта аламыз. Мысықтар, шын мәнінде, полюстерге сезімтал тірі магниттер. Олардың табиғи компасы бар, ол әрқашан оларға дұрыс жолды нұсқайды.

Магниттік тартылыс

Жер магнит өрістерімен жабылған - олар оң немесе теріс зарядталғанына байланысты бір-бірін итеріп, тартатын көрінбейтін күштер. Магнит өрістері планетаның ядросында терең пайда болады және ғарыштан толқындар мен басқа да магниттік күштер әсер ететін бетке шығарылады.

Магнит өрістері планетаның ядросында тереңде пайда болады және ғарыштан толқындар мен басқа да магниттік күштер әсер ететін бетке шығарылады.

Планетадағы әр жерде белгілі бір уақыт пен кеңістіктегі өрістің күшіне негізделген өзінің ерекше магниттік қолтаңбасы бар. Мұны анықтау үшін бізге адамдарға арнайы құрал қажет болуы мүмкін, бірақ көптеген жануарлар магниттік солтүстікті тек ақыл-ойы мен денесін қолдана отырып таба алады. Бұл жануарлардың арасында мысықтар да бар.

Көптеген ғалымдар магниттік қосылыстар мысықтың орталық жүйке жүйесімен байланысты деп санайды, оларды алтыншы сезімді: магниторецепцияны қалыптастыру үшін қолданады.

Магниттік қосылыстар магниттік солтүстікке қарай созылады, бірақ олар өріс күші туралы ақпаратты кез-келген бағытта анықтай алады. Магниторецепция - бұл жай компас емес, бұл толыққанды GPS жүйесі.

Олардың құпиясы неде

Мысықтардың дұрыс жолды қалай анықтайтынына әсер етеді:

- есте сақтау қабілеті тек визуалды бағдарларды ғана емес, сонымен бірге белгілі бір аймаққа тән "суретті" сүйемелдейтін дыбыстарды: өзеннің, өтіп бара жатқан автомобильдердің немесе қайық қозғалтқыштарының шуы.

- өте жақсы дамыған иіс сезгіш аппараты. Мұрнының көмегімен мысықтар нәзік хош иістерді сезіп, есте сақтайды, оларды белгілі бір жермен "байланыстырады".

- керемет перифериялық (периферия (грек тіл. Περὶφέρεια - шеңбер) сөздің кең мағынасында - бір нәрсенің шеті, сыртқы бөлігі) көру. Мысықтар қараңғыда тамаша бағдарланғаннан басқа, қажет болған жағдайда олардың көзінің қарашықтары кеңейіп, көру бұрышын адамға қол жетімді емес мөлшерге дейін арттыра біледі. Сонымен қатар, олар бірнеше бағыттарды қадағалап, қозғалу процесінде оларды байқай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бородин, П.М. Кошки и гены. / П.М. Бородин. М.: зоосалон, 1995. - 144 с.
2. Вайтли, Э.Х. Кошки. / Э.Х. Вайтли. М.: Агентство ФАИР, 1996, 320 с.
3. Вильям, Дж. Риган, Кошки. Б. Деникола /Пер. с англ. Е. Махиянова. / Дж. Риган Вильям, Г. Сандерс Тереза, Б. Деникола Денис М.: ООО Аквариум ЛТД, 2000 - 136 е., ил.
4. Дьюсбери, Д. Поведение животных: Сравнительные аспекты./Д. Дьюсбери. -М: Мир, 1981.- 185 с.
5. О'Браен, Р. Генетика кошки./ О'Браен, Р. Робинсон, А.С. Графодатский и др. Новосибирск: ВО Наука, 1993. - 213 с.
6. Halthenorth Theodor. Die wildktze. A. Ziemzen vertag. Wittenberg luthersladd. - 1957. p. 128.
7. M.Moelk. Vocalizing in the house cat; a fonetic and functional study. "Am. J. of Physiology", 1944, - #57, - P. 184-205.
8. The Book of The Cat. by Frances Simpson. With 12 coloured plates, and nearly 350 illustrations in the text from photographs and drawings. Cassel and Company, Limited. London, Paris, New York and Melbourne. МСМШ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ ТУРАЛЫ

ШОРМАНОВ Серікхан Тұрсынханұлы, КНЯЗОВ Ерлан Жақсыбайұлы

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты ШЖҚ РМК

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

nauka@rniiot.kz

Аңдатпа

Республика ұйымдарындағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі жұмыстарын ұйымдастыру туралы және Қазақстан Республикасының ұйымдарындағы еңбекті қорғауды басқару жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жағдайын жақсартуға ықпал ететін болады.

Түйінді сөздер: еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі ішкі бақылау, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша жұмыскерлерді оқыту, өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау, еңбекті қорғауды басқару жүйесі, кәсіптік тәуекелді басқару.

Қазақстан Республикасында еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілген 2015 жылғы 23 қарашада қабылданған Қазақстан Республикасының Еңбек кодексімен және еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы 19 нормативтік құқықтық актілермен реттеледі, сол арқылы азаматтардың ел Конституциясында көзделген қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайларына құқықтары қамтамасыз етіледі. [1]

Жұмыскерлерінің саны елуден асатын, өндірістік қызметті жүзеге асыратын ұйымдарда еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау талаптарының сақталуына ішкі бақылауды жүзеге асыру мақсатында жұмыс беруші ұйымның тікелей бірінші басшысына немесе ол уәкілеттік берген адамға бағынатын еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметін құрады. [2]

Жұмыскерлерінің саны елуге дейінгі жұмыс беруші қызмет ерекшелігін ескере отырып, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі маман лауазымын енгізеді не еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді басқа маманға жүктейді.

Шағын кәсіпкерлік субъектілерінде еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды ұйымдастыру жеке немесе заң тұлғалармен шарттық негізде жүзеге асырылуы мүмкін [2].

Ұйымдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметінің (бұдан әрі – Қызмет) негізгі міндеттері: еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі ұйымдастыру - техникалық іс-шараларды жүргізу болып табылады; еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі жұмысты, жұмыскерлердің еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі заңнамалық және нормативтік құқықтық актілердің талаптарын сақтауын ұйымдастыру және үйлестіру. [3]

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 25 желтоқсандағы № 1020 бұйрығымен бекітілген ұйымдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі туралы Үлгілік ережеге сәйкес Қызметтің жұмысы регламенттеледі. [3]

Осыған байланысты, жоғарыда аталған Ұйымдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі туралы Үлгілік ереже және Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 2 қыркүйектегі № 349 бұйрығымен бекітілген Еңбекті қорғау қызметтері жұмыскерлері санының салааралық үлгілік нормативтері негізінде жұмыс беруші жұмыстардың ерекшелігін, жұмыскерлер санын, еңбек жағдайларын, құрылымдық бөлімшелердің өңірлердегі орналасу орнын және басқа да факторларды ескере отырып, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі туралы ережені әзірлейді, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне сәйкес оның құрылымын, санын, негізгі міндеттерін, функцияларын анықтайды және бекітеді. [4]

Негізгі міндеттерге сәйкес Қызмет мынадай функцияларды орындайды:

- ұйымда еңбекті қорғауды басқару жүйесінің әзірленуін, енгізілуін және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді;
- салауатты және қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау бойынша жұмысты ұйымдастыруды жақсарту бойынша ұсыныстарды әзірлейді және ұйым басшылығына енгізеді;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі қызметкерлерді оқыту және оқытуға қатысу бағдарламаларын келіседі;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелерін талқылау кезінде Ұжымдық шарт жасасу жөніндегі келіссөздерге қатысады;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі нормативтік техникалық құжаттармен қамтамасыз ету, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау кабинеттерін қажетті оқу құралдарымен, макеттермен, анықтамалық әдебиеттермен, плакаттармен және техникалық құралдармен жабдықтау бойынша шаралар қабылдайды;
- кәсіптік аурулар мен өндірістегі жазатайым оқиғалардың алдын алу жөніндегі іс-шараларды әзірлеуге, сондай-ақ Мүгедектер үшін оңалту іс-шараларын әзірлеуге қатысады;
- ұйымның бөлімшелеріне еңбек жағдайлары зиянды және ауыр жұмыстарда істейтін жұмыскерлерді мерзімдік медициналық қарап-тексеруге және тексеруге жататын адамдардың атаулы тізімін жасауда әдістемелік көмек көрсетеді;
- Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 183-бабына сәйкес өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды басқа қызметтермен бірлесіп ұйымдастырады;
- жұмыс орындарында белгіленген талаптарды сақтау және анықталған бұзушылықтарды жою бойынша шұғыл шаралар қабылдау мақсатында еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша ішкі бақылауды жүзеге асырады. [3]

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі ішкі бақылау еңбекті қорғауды басқару жүйесін құруды және енгізуді, еңбек жағдайларының жай-күйін бақылауды ұйымдастыруды, өндірістік бақылау деректеріне жедел талдау жүргізуді, кәсіптік тәуекелді бағалауды және еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі талаптарға анықталған сәйкессіздіктерді жою жөнінде шаралар қабылдауды қамтиды.

Кәсіптік тәуекелдерді басқару негізінде еңбекті қорғауды басқарудың біріктірілген жүйесі (бұдан әрі – КТБ негізіндегі ЕҚББЖ) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына, халықаралық стандарттар мен кәсіпорынның ішкі құжаттарына сәйкес еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру мен жүргізудің бірыңғай тәртібін белгілейді.

КТБ негізіндегі ЕҚББЖ барлық құрылымдық бөлімшелерге қолданылады, кәсіпорынмен еңбек қатынастарында тұрған барлық жұмыскерлерге арналған.

Еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды басқару процесі қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайларын жасау мақсатында олардың қызметін ұйымдастыру және үйлестіру үшін кәсіпорын басшыларының жұмыскерлер ұжымына бағытталған іс-әрекеттерінің жиынтығы болып табылады.

КТБ негізіндегі ЕҚББЖ өндірісті басқару жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады, қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайларын қамтамасыз етуге бағытталған ұйымдастырушылық, техникалық және санитарлық-профилактикалық іс-шараларды жүзеге асыру бойынша шешімдерді дайындаудың, қабылдаудың және іске асырудың бірыңғай тәртібін айқындайды.

КТБ негізіндегі ЕҚББЖ мыналарды көздейді:

- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі жұмысты кәсіпорынның барлық басшы қызметкерлері мен жұмыскерлерінің қатысуымен белгілі бір жүйеге келтіру;
- өндірістік жарақаттану мен кәсіби сырқаттанушылықты төмендету бойынша ұйымдастырушылық-техникалық іс-шаралар өткізу;
- қауіпсіз еңбек жағдайларының сақталуын және жұмыстарды қауіпсіз жүргізуді бақылауды ұйымдастыру;
- қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау үшін оң тәжірибені кеңінен қолдану.

КТБ негізіндегі ЕҚББЖ функциялары - бұл еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы жұмыстарды ұйымдастыруға, қамтамасыз етуге және үйлестіруге бағытталған, төменде аталған элементтерден тұратын өндірісті басқару процесінің бөлігі:

- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы функцияларды, міндеттерді, құқықтар мен жауапкершілікті нақты бөлу;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспарларының орындалуын қамтамасыз ету;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі Қағидалардың, қолданыстағы стандарттардың және басқа да нормативтік құжаттаманың барлық талаптарының орындалуын қамтамасыз ету.

Осы КТБ негізіндегі ЕҚББЖ талаптарын орындау кәсіпорынның барлық басшылары мен қызметкерлерінің лауазымдық міндеті болып табылады.

Кәсіпорынның салауатты және қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау жөніндегі қызметін ұйымдастыру-әдістемелік басқару және үйлестіру, тұрақты жетілдіру, сондай-ақ кәсіпорын бойынша еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі талаптардың орындалуын бақылау Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметіне жүктеледі.

Ауысымдағы, бригададағы еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі жұмысты құрылымдық бөлімшелердің басшылары, бригадирлер жүргізеді.

Осылайша, еңбекті қорғауды басқару жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету республика ұйымдарындағы еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау жағдайын жақсартуға ықпал ететін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (23.03.2019 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек кодексі (04.05.2020 ж. № 321-VI өзгерістермен және толықтырулармен).
3. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 25 желтоқсандағы № 1020 бұйрығымен бекітілген Ұйымдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі туралы Үлгілік ереже.
4. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 2 қыркүйектегі № 349 бұйрығымен бекітілген Еңбекті қорғау қызметтері қызметкерлері санының салааралық үлгілік нормативтері.

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

№	ФИО	стр
	AMINJONOVA Rukhshona Hakimovna	3
	JUMONOVA Dilnoza Sharipboyevna	5
	БЕКОВА Гульнара Жумашевна, БУГИБАЕВА Сауле Кайрбековна	7
	ДӘУРЕНҚҰЛ Гүлнәр Боранбайқызы	10
	ДЖАНДУСИНОВА Гульнар Куанышевна, КАСЫМОВА Айслу Бисембаевна	13
	ЖАНДАРБЕКОВА Бақыт Ажмухамбетовна	15
	ИЗМУХАНБЕТОВА Софья Салахиденқызы	21
	КНЯЗОВ Ерлан Жақсыбаевич	24
	КУРМАНАЕВА Алтыншаш Жанарбековна	26
	МАХАМБЕТИЯР Жайнагүл Данағұлқызы	29
	MIRZAEVA M.A.	33
	МУРАТОВА Лаура Муратқызы	36
	МУХАМЕДҒАЛИЕВА Айдана Кенжеболатовна	39
	НАЙМАНТАЕВ Асқар Әбдіғалымұлы, НАЙМАНТАЕВА Маира Талапқалиқызы	42
	ПОПРЯДУХИНА Наталья Григорьевна	45
	САИДОВ Сафарали Абдураимович, ХОДЖИЕВА Гулби Шарифовна	48
	САИТОВ Владислав Рустемович	51
	СЕМБИЕВ Канат Жиенбаевич, ДЖАЛАЛОВ Музаффар Мухитдинович, КАЗАКОВ Рустам Гиёсиддин угли, УМАРОВА Хилола Уктамовна	53
	СЛАМОВА Ажар Сапарғалиевна, БИТЕМИРОВА Алия Еркегуловна	56
	СМАНОВ Дастан Абдрахманович	58
	СУГУРБАЕВА Бибинура Казбековна	61
	ТЕМИРЖАНОВА Меруерт Асетовна	63
	ХАИТМАТОВ Фарход Халикулович	65
	ШАХАНОВА Сауле Курманбаевна	67
	МАНСУРОВА Айзада Орынбасаровна	73
	ШОРМАНОВ Серікхан Тұрсынханұлы, КНЯЗОВ Ерлан Жақсыбайұлы	77

Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды. Авторлардың көзқарасы, ұстанымы сақталады. Жинақтағы деректердің нақтылығына авторлар жауапты. Олардың байлам-тұжырымдары редакция көзқарасымен сәйкеспеуі де мүмкін. Ғылыми басылымда жарияланған материалдар көшіріп басылған жағдайда сілтеме жасалуы тиіс.

**Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
International Academy of Education and Science
Международная Академия Образования и Науки**

2021